

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİN SOSYOLİJİSİ BİLİM DALI

**ZAZA KÜLTÜRÜNDE DEĞERLERİN DEĞİŞİMİ VE KUŞAKLAR ARASI
AKTARIMI ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA**

Yüksek Lisans Tezi

Ayşe BAYDAŞ

Ankara 2022

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

ZAZA KÜLTÜRÜNDE DEĞERLERİN DEĞİŞİMİ VE KUŞAKLAR ARASI

AKTARIMI ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Yüksek Lisans Tezi

Ayşe BAYDAŞ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU

Ankara 2022

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

Ayşe BAYDAŞ

**ZAZA KÜLTÜRÜNDE DEĞERLERİN DEĞİŞİMİ VE KUŞAKLAR ARASI
AKTARIMI ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA**

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

1. Prof. Dr. Niyazi AKYÜZ
2. Prof. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU
3. Dr. Öğr. Üyesi Halide Nur ÖZÜDOĞRU ERDOĞAN

Tez Savunması Tarihi

.../.../2022

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Prof. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU danışmanlığında hazırladığım “Zaza Kültüründe Değerlerin Değişimi ve Kuşaklar Arası Aktarımı Üzerine Nitel Bir Araştırma” adlı yüksek lisans tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih:

Ayşe BAYDAŞ

İÇİNDEKİLER

TABLolar LİSTESİ.....	v
KISALTMALAR.....	vi
ÖNSÖZ	vii
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Problemi	1
2. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	2
3. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları.....	4
4. Araştırmanın Metodolojisi.....	5
4.1. Araştırma Yöntemi	5
4.2. Örneklem	6
4.3. Veri Toplama Araçları	7
4.4. Veri Toplama Süreci.....	7
4.5. Verilerin Analizi	8
BİRİNCİ BÖLÜM	9
KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE	9
1. KÜLTÜR VE KÜLTÜREL DEĞİŞİME İLİŞKİN KAVRAMLAR	9
1.1. Kültürün Tanımı	9
1.2. Kültürel Değişim ve Aktarım	10
1.3. Değer ve Kültürel Değerler.....	12
1.4. Kuşaklar Arası İlişkiler	14
2. DİN VE TOPLUM İLİŞKİLERİ.....	16
2.1. Dinin Tanımı.....	16
2.2. Din ve Toplum Etkileşimi.....	19
3. ETNİK BİR YAPI OLARAK ZAZA TARİHİ VE KÜLTÜRÜ.....	21
3.1. Etnik Yapının Tanımı ve Etnisite	21
3.2. Zazaların Tarihsel Gelişimi	24

3.3. Kùltürel Değerler Açısından Zazalar	26
İKİNCİ BÖLÜM	31
SAHA ARAŞTIRMASI VE BULGULAR	31
1. Etnik Bir Kùltür Olarak Zazalığa Bakış	31
1.1. Kendisini Zaza Olarak Nitelendirme	31
1.2. Zazaların Etnik Kökeni	34
1.3. Zaza Kùltürü ve Zazaca	38
2. Zaza Kùltürüne Duyarlılık	43
2.1. Zaza Gelenek Görenekleri	43
2.2. Zazaca	46
2.3. Zazalık ve Sosyal Medya	49
3. Politik Tutum ve Yönelimler	51
3.1. Politik Tercih	52
3.2. Din ve Devlet İlişkileri	54
4. Tarihsel Şahsiyetler	57
4.1. Şeyh Said	57
4.2. Seyit Rıza	61
5. Yaşlı, Yetişkin ve Genç Bireylere Bakış	63
6. Dindarlık	66
6.1. İnanç	70
6.2. İbadet	71
7. Zaza Toplumsallaşması ve Din	74
7.1. Toplumsallaşma Sürecinde Din	74
7.2. Dini Toplantılara Katılım	78
7.3. İnsan İlişkileri ve Din	80
8. Dini Şahsiyetler	81
8.1. İmamlar	81

8.2. Şeyh ve Mollalar	84
8.3. Din Adamlarına Başvurma	87
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	91
KAYNAKÇA	99
EKLER	104
Ek 1. Etik Kurul Onay Raporu	104
Ek 2. Bilgilendirilmiş Onam Formu	105
Ek 3. Demografik Form	106
Ek 4. Yarı Yapılandırılmış Mülakat Soruları	107
ÖZET	108
ABSTRACT	109

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Demografik Bilgilerin Dağılımı	6
Tablo 2. Kendisini Zaza Olarak Nitelendirme	33
Tablo 3. Zaza Etnik Kökeni	37
Tablo 4. Zaza Kültürü ve Zazaca'ya Bakış	42
Tablo 5. Zaza Gelenek Göreneklerini Yerine Getirme Düzeyi	45
Tablo 6. Zazaca Konuşma Sıklığı	48
Tablo 7. Zazalar ve Sosyal Medya İlişkisi	50
Tablo 8. Politik Tercih	53
Tablo 9. Din ve Devlet İlişkisine Bakış	56
Tablo 10. Şeyh Said'e Bakış	60
Tablo 11. Seyit Rıza'ya Bakış	62
Tablo 12. Dindarlık Tanımı	68
Tablo 13. İnanç	70
Tablo 14. İbadetleri Yerine Getirme Sıklığı	73
Tablo 15. Toplumsallaşma Sürecinde Dinin Etkisi	76
Tablo 16. Dini Toplantılara Katılım	79
Tablo 17. İmamlara Bakış	83
Tablo 18. Şeyh ve Mollalara Bakış	86
Tablo 19. Din Adamlarına Başvurma	89

KISALTMALAR

UNESCO: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

AKP: Adalet ve Kalkınma Partisi

HDP: Halkların Demokratik Partisi

TV: Televizyon

Vb: Ve benzeri

ÖNSÖZ

Türkiye'nin doğusunda yaşayan etnik topluluklardan biri olan Zazalar, son dönemde adından fazlaca söz ettirmeye başlamıştır. Özellikle sosyal medya, TV, dernek, sempozyum, dergi yayınları gibi çalışmaların artması, Zaza isminin akademik alanda da ciddiye alınmaya başlanmasına sebep olmuştur. Daha önceki çalışmalar genellikle dil ve gramer çerçevesinde gelişirken bugün farklı disiplinler tarafından da araştırmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu çalışma ile Zazaların dini-kültürel yapısının, belli yaş grupları arasında nasıl bir değişim gösterdiğinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu çerçevede Zaza etnik topluluğu içinde yaşlı, yetişkin ve genç bireylerin kendi kültürlerini nasıl tanımladığı ve taşıdıkları kültürü nasıl ve ne oranda aktardığı üzerinde durulmuştur. Araştırma giriş, kavramsal ve kuramsal çerçeve, saha araştırması ve bulgular olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında araştırmanın problemi, amacı, sınırlılıkları ve yönteminden bahsedilmiştir. Kavramsal ve kuramsal çerçevede; kültür, din ve etnisite ile ilgili kavramlar ele alınmıştır. Saha araştırması ve bulgular kısmında ise katılımcıların, Zaza kültüründe dini-kültürel değerlerin rolüne ilişkin yaklaşımları incelenmiştir.

Çalışma sürecindeki motive edici yaklaşımı, akademik rehberliği ve yol gösterici önerileriyle her zaman yanımda olan danışman hocam Prof. Dr. İhsan Çapcıoğlu'na çok teşekkür ediyorum. Çalışmanın yöntemi konusunda ilham kaynağı olan ve desteklerini esirgemeyen hocam Dr. Abdülbaki Kınısun'a çok teşekkür ediyorum. Yine bu süreçte manevi desteği ile her zaman yanımda olan Dr. Muhammed Fatih Demirdağ'a çok teşekkür ediyorum. Son olarak her zaman olduğu gibi bu çalışma boyunca da maddi-manevi desteklerini esirgemeyen kıymetli annem Zeynep Baydaş ve kıymetli babam Muhyettin Baydaş'a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum

Ayşe BAYDAŞ

Elazığ-2022

GİRİŞ

1. Araştırmanın Problemi

Akademik bir çalışma öncelikle belli bir problem ile başlamakta ve bu problem çevresinde gelişen sorular ile gelişmektedir. Sosyal bilimlerde araştırma problemi, toplumsal problemler karşısında sorulan ne, nerede, neden, nasıl ve kim sorularına verilen cevaplar olarak karşımıza çıkmaktadır (Koçak Turhanoğlu, Suğur, Gönç Şavran ve Çetin, 2012). Bu kapsamda araştırmacının önceliği, incelediği konunun ana problemini ve bu probleminden doğan alt problemleri belirlemektir. Bu çerçevede çalışmamızın ana problemi etnik bir yapı olarak Zazaların toplumsal kimliklerini inşa etme sürecinde, genelde kültürel özelde ise dini değerlerinin kuşaklararası aktarımının nasıl şekillendiği ve bu çerçevede kuşaklararası farklılıklarına dayalı değişimlerin neler olduğudur.

Türkiye, tarihsel süreçleri ve bulunduğu coğrafya itibari ile çok kültürlü bir toplum yapısına sahiptir. İçinde bulundurduğu birçok alt kültür, Ülkemizi anlamak ve analiz etmek açısından büyük önem taşımaktadır. Zazalar da bir alt kültür olarak Türkiye’de hatırı sayılır bir yere sahiptir. Yakın tarihte Zaza kültürü ile ilgili sempozyum, dergi, kitap ve makale gibi akademik yayınların yanı sıra, dernekleşme gibi sivil toplum faaliyetlerinin artması, Zazaları kamusal alanda daha da görünür hale getirmiştir. Bu durum akademik camiada da inceleme konusu olmaya başlamış ve konuyla ilgili çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Söz konusu araştırmalar genellikle dilbilimsel ve köken çalışmaları üzerinden ilerlemiştir. Hali hazırda kendisini Zaza olarak tanımlayan bir topluluğun, Türkiye’de aktif varlığı bizi bu toplum hakkında biraz daha ayrıntılı araştırmalar yapmaya itmiştir. Bu bağlamda Zazaların hangi dini-kültürel dinamiklere sahip olduğunun anlaşılması önem arz etmektedir.

Köken ve dilbilimsel çalışmaların ötesinde konuya farklı problemler açısından da yaklaşılması gerektiği düşünülerek yukarıdaki ana problem çerçevesinde aşağıdaki alt problemler belirlenmiştir:

- Zaza kültüründe değerlerin değişimine ve aktarımına etki eden faktörler nelerdir?
- Zazalarda kültürel değerlere duyarlılık yaş gruplarına göre değişmekte midir? Başka bir ifadeyle Zazalarda dini ve kültürel değerler farklı yaş gruplarında nasıl karşılık bulmaktadır?
- Zazalarda farklı yaş gruplarının birbirlerini değerlendirme biçimi nasıldır?
- Zazalarda etnik milliyetçiliğin karşılık bulma oranı nedir?
- Zazalarda dini ve tarihi şahsiyetlere ilişkin dönemsel algılar nasıldır ve bu algılar günümüzde ne yönde değişim göstermektedir?
- Zazalarda politik tutum ile kültürel değer duyarlılığı arasında nasıl bir ilişki vardır?

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bir milletin kendini inşa etme sürecinde birçok faktör rol oynamaktadır. Bu faktörlerden bütünü oluşturan parçalar olarak etnik yapılar, milletin yapısını anlayıp analiz etme hususunda önemli bir işleve sahiptir. Millet olmanın günümüzdeki şartları; coğrafi bir alanın yanı sıra askeri, siyasi, hukuki, iktisadi, sosyal ve kültürel alanda yerleşik kurumlara sahip olmaktır. Bütünün parçaya baskın olduğu düşünülse de, esasen parça bütünü aşan bir güce yaslanır (Anık, 2012, s. 53). Bu durum, konumuz açısından ülkelerin veya üzerinde yaşayan toplulukların dinamiklerinin anlaşılması bakımından etnik kültürleri dikkate almanın ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Çünkü parçaların varlığı ve hareket biçimleri, tarihsel süreçte bütünün neye evirildiğini ve

gelecekte hangi noktalara evrileceğini göstermektedir. Bu çerçevede Türkiye'deki etnik yapıların araştırılması, ülkemizin toplumsal yapısının anlaşılması bakımından büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamdaki akademik araştırmalar aynı ölçüde değer taşımaktadır. Bu araştırma da bütünü anlamak bakımından parçanın incelenmesi ve bütünü değerlendirirken dikkate alınacak sosyolojik bakış açılarına bir başka pencere açabilmek amacıyla yapılmıştır. Bu çerçevede araştırmanın temel amacı, Zaza kültüründe belirli yaş gruplarının kültürel değerleri nasıl içselleştirdiğini ve kültürel aktarım sonucu oluşan farklılıkları, sosyoloji ve din sosyolojisi bakış açısı ile incelemektir. Bu amaç doğrultusunda belli yaş aralıklarında bireyler ile görüşmeler yapılarak söz konusu farklılıklar ve kültürel kabul düzeyleri incelenmiştir.

Zazaların demografik dağılımı, Türkiye'de; Bingöl, Tunceli, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Sivas, Şanlıurfa, Bitlis, Muş, Siirt ve Adıyaman illerinde yoğunluk göstermektedir. Bu iller dışında 20. yüzyıl sonuna doğru yapılan göçler ile İstanbul, Bursa, İzmir, Kocaeli, Sakarya, Ankara, Konya, Antalya, Adana, Mersin, Osmaniye ve Gaziantep şehirlerinde de önemli oranda ikamet etmeye başlamışlardır. Yine aynı dönemde Türkiye'den yurt dışına da göçler olmuştur. Bununla birlikte Zazaların Türkiye'deki nüfusu hakkında net bir bilgi elimizde bulunmamaktadır (Çağlayan, 2018, s. 50-51). Toplam Zaza nüfusu hakkında farklı görüşler olmakla beraber 4 ile 9 milyon arasında bir nüfusa sahip oldukları anlaşılmaktadır (Bozbuğa, 2019, s. 94-95). Bu bilgiler çerçevesinde Zazaların Türkiye coğrafyasında geniş bir alana yayıldıkları görülmektedir. Aynı zamanda hatırı sayılır bir nüfusa sahiptir. Bundan ötürü bu araştırma, Türkiye'nin kültürel yapısının anlaşılması özellikle Türkiye'nin doğusunun anlaşılması adına önemli bir işleve sahiptir. Yine kültürel aktarım ve kültürel değişim kavramlarının, genel kültürel yapı üzerinden yüzeysel incelenmesinin ötesine geçilip etnik bir yapı üzerinde nasıl çalıştığının görülmesi, kavramların sosyolojik anlam değeri ve toplumun anlaşılmasının kolaylaşması açısından önemli görülmektedir. Sosyolojik

bağlamda farklı yaş grupları arasındaki farklılıklar ile ilgili, bölgesel verilerin elde edilmesi ise konuyla ilgili güncel yaklaşımlara imkân vermesi bakımından önemlidir.

3. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Araştırma süreci belli başlı sınırlılıklar barındırmaktadır. Bu sınırlılıklar kimi zaman çalışmanın aksamasına sebep olmakta, kimi zaman da gerekli bilgilere ulaşılmasına engel olabilmektedir. Bu kapsamda araştırmamız, Elazığ'ın Karakoçan ilçesindeki Zazalar ile sınırlandırılmıştır. Bu nedenle sadece belli bir bölgede yaşayan Zazaları kapsayıp bütün Zaza toplumunu yansıtmamaktadır. Ayrıca çalışmanın nitel bir desen üzerine kurulu olması ve 15 kişilik bir grup ile gerçekleştirilebilmesi bütünü temsil etme sınırlılığını doğuran bir başka faktördür. Araştırmada esasen 18 kişiye ulaşılmıştır. 1 kişi güvenlik kaygısı, 2 kişi ise iş yoğunluğu sebebi ile görüşme talebimize olumlu yanıt vermelerine rağmen görüşmeye zaman ayıramamıştır.

İçinde bulunduğumuz dönemin şartları da bir başka sınırlılık olarak karşımıza çıkmaktadır. Covid-19 salgını sebebi ile yaşanan pandemi sürecinin, ileri yaştaki bireylerde tedirginlik yaratması hem iletişim hem de katılımcı görüşmelerini zamanında yapabilme konusunda sınırlılıklar oluşturmuştur. Bununla birlikte yaşlıların, Türkçe'yi tam olarak bilmemesi, genellikle Zazaca kelimeler kullanmayı tercih etmesine sebep olmuştur. Bu durum araştırma için ekstra bir zorluk ve külfet doğurmuştur. Ayrıca görüşmelerin yapıldığı dönemde, sosyal medyadaki siyasi söylemlerden dolayı tutuklanmaların yaşanması genç ve yetişkin bireylerde, düşündükleri cevabı verme konusunda çekinceler yaratmıştır.

Araştırmanın, yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile yapılmış olması ve araştırmacının bilgi birikimiyle sınırlı olması da sınırlılıklar arasındadır.

4. Araştırmanın Metodolojisi

4.1. Araştırma Yöntemi

Literatürde nitel araştırma, genellikle nicel araştırma ile karşılaştırılarak ele alınmaktadır. Her iki yaklaşım da incelenen konuyu, çok yönlü bir şekilde sunabilmek için gerekli araçları içerdiğini iddia etmektedir. Bununla birlikte onlar, ölçüm sürecinde farklı yollar kullanmaktadır. Veri toplama sürecinin aynı zamanda bir ölçüm süreci olması, tümevarım yöntemini benimsemesi, fikir ve kavramların süreç içerisinde yeniden şekillenmesi gibi nedenlerle bu araştırmada nitel yöntem tercih edilmiştir (Neuman, 2006, s. 266-267).

Nitel çalışma yapan bir araştırmacı belli bir insan topluluğunu belli ortamlarda inceleyerek problemlerine çözüm aramaktadır. “Bu durumda nitel araştırmacılar en çok, insanların kendilerini ve ortamlarını nasıl düzenlediğiyle ve bu ortamlarda yaşayanların çevrelerini semboller, ritüeller, sosyal yapılar, sosyal roller ve benzerleriyle nasıl anlamlandırdığıyla ilgilenir.” (Berg & Lune, 2015, s. 25). Böylece problem olabildiğince yalın bir şekilde, kendi mecrasından literatüre aktararak kendine yer edinme imkânı bulmaktadır.

Zaza etnik yapısının araştırıldığı bu araştırma ile son dönemlerde sıkça tartışma konusu olan Zaza kültürü hakkında daha derinlikli bir çalışma ortaya çıkarabilmek amacıyla nitel araştırmanın, söz konusu imkânlarından yararlanılmıştır. Zira nitel araştırmanın, kültür merkezli çalışmalarda daha aydınlatıcı ve anlamlı bilgi sunacağı düşünülmektedir. Bu yolla etnik bir yapının sadece belirli bir kısmının incelenerek bir kültürün tek bir kalıp üzerinden genellenmesinin beraberinde getirdiği risklerden kaçınılması planlanmıştır. Bununla beraber çalışmanın daha tutarlı ve sistemli olması adına etnometodoloji ve sembolik etkileşimci desenlerden de faydalanılmıştır. Nihayet bu çalışma ile din sosyolojisi literatürüne mütevazı bir katkının sunulması amaçlanmıştır.

4.2. Örneklem

Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğine dayalı olarak mülakatlar yaptığımız katılımcılara kartopu tekniği ile ulaşılmıştır. Kartopu tekniği çeşitli demografik özellikler ile sınırlandırılarak kullanılmıştır. Araştırmada Erikson'un psiko-sosyal gelişim dönemleri dikkate alınarak üç yaş grubu belirlenmiştir. Bu kapsamda genç yetişkin dönemi olarak 17-30 yaş aralığı, orta yetişkinlik dönemi 30-60 yaş aralığı, yaşlılık dönemi ise 60 ve üstü yaş grubu ile sınırlandırılmıştır (Gürses ve Kılavuz, 2001). Ayrıca katılımcıların cinsiyet dengesi gözetilmiştir.

Araştırma Elazığ ilinin Karakoçan ilçesinde yaşayan ve kendisini Zaza olarak tanımlayan bireylerin katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmeler katılımcıların rızası dâhilinde tamamlanmıştır. Katılımcılardan ilk etapta kendilerini tanıtmaları istenmiş ve belli başlı demografik bilgiler istenmiştir. Çalışmanın sonraki bölümlerine bir ön hazırlık olması sebebi ile katılımcıların demografik bilgileri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1. Demografik Bilgilerin Dağılımı

KATILIMCI	CİNSİYET	YAŞ	EĞİTİM DÜZEYİ
K1	Erkek	39	Lisans
K2	Kadın	24	Lisans
K3	Erkek	77	Yok
K4	Kadın	68	İlkokul terk
K5	Kadın	53	Yok
K6	Kadın	27	Lisans
K7	Kadın	65	Yok
K8	Erkek	72	İlkokul
K9	Erkek	49	Ortaokul

K10	Erkek	26	Ön lisans
K11	Erkek	58	Lisans Terk
K12	Erkek	18	Lise
K13	Erkek	63	Lise
K14	Kadın	20	Lisans
K15	Kadın	39	İlkokul

4.3. Veri Toplama Araçları

20. yüzyılın başlarından itibaren giderek önem kazanmaya başlayan nitel çalışmalara, özellikle sosyoloji alanında sıklıkla başvurulmaktadır. Nitel yöntemin, evrenin bütünü hakkında genel bilgiler vermek yerine herhangi bir parçasını derinlemesine anlamaya odaklanması, detaylı araştırma gerektiren bir konuda söz konusu yönetime duyulan ihtiyacı artırmaktadır. Bu nedenle araştırmanın yöntemi, yarı yapılandırılmış görüşme tekniğine dayalı nitel bir desen üzerine kurulmuştur. Araştırmada görüşme tekniği yanında gözlem verileri de kullanılmıştır. Böylece katılımcıların değer dünyalarından beslenen çeşitli konulardaki dini-kültürel yönelimleri yüzeysel ve genelleyici betimleme yerine, daha derinlikli bir yaklaşımla anlaşılmasına çalışılmıştır (Taş, 2018, s. 171-173).

4.4. Veri Toplama Süreci

Araştırmada kullanılan görüşme formu kartopu tekniği ile ulaşılan 15 katılımcıya uygulanmıştır. Katılımcılara öncelikle araştırmacının kimliği ve araştırmanın amacı hakkında bilgi verilmiş; bu çerçevede araştırmanın konusundan ve araştırma ile ilgili temel kavramlardan bahsedilmiştir. Çalışma grubundaki kişilerden, görüşmenin katılımcıların rızası dâhilinde yapıldığına dair yazılı beyanın yanında, ses kaydı izni istenmiştir. Bu çerçevede onlara sundukları bilgilerin tez dışında herhangi bir mecrada kullanılmayacağına dair teminat verilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formundaki

soruların açık, net ve anlaşılır olmasına özen gösterilmiştir. Görüşmelerin süresi ise 15-50 dakika aralığında tutulmuştur.

4.5. Verilerin Analizi

Nitel yaklaşıma dayalı bu araştırmanın veri analizinde söz konusu yöntemin imkânlarından faydalanılmıştır. Nitel veri analizi “olgular hakkında düşünme, onları fark etme ve veri toplama aşamalarından oluşan bir süreç” şeklinde tanımlanmaktadır. Kümülatif ve karmaşık olarak karşımıza çıkan bu süreçte araştırmacı yeniden süreci değerlendirme yoluna giderek yeni bilgiler arayışına gidebilmektedir. “Ancak tüm niteliksel verilerin çözümlemesinde ortak olan üç aşama söz konusudur. Bu aşamalar; betimsel çözümleme, sistematik çözümleme ve yorumlamadır.” (Koçak Turhanoğlu, Suğur, Gönç Şavran ve Çetin, 2012, s. 192)

Araştırmamızda kullanılan veri analizi, betimsel çözümleme ile yapılmıştır. Betimsel çözümlemeye, katılımcı ile yapılan görüşmeden elde edilen verilerin değiştirilmeden araştırmaya aktarılması amaçlanmaktadır. Elde edilen bu verilerin, arka planında yatan sebeplerin irdelenmesi de betimsel çözümleme kapsamına girmektedir (Koçak Turhanoğlu, Suğur, Gönç Şavran ve Çetin, 2012, s. 192).

Araştırmamızın veri analizi sürecinde, ses kaydı ile yapılan görüşmeler doğrudan yazıya aktarılmıştır. Görüşmelerden edinilen bilgiler belli başlıklar altında kategorize edilerek ana temalar oluşturulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1. KÜLTÜR VE KÜLTÜREL DEĞİŞİME İLİŞKİN KAVRAMLAR

1.1. Kültürün Tanımı

Kültür, sosyoloji literatüründe tanımlanması zor ve karmaşık bir terim olarak karşımıza çıkmaktadır. Başlangıçta kültürün ne olduğu, nasıl oluştuğu, günümüze nasıl ulaştığı üzerine düşünülürken; bugün kültürün neye evirildiği, bilinen kültürel değerlerin varoluşsal savaşı ve tüm dünya üzerinde gelişen davranış kalıplarının tek tipleşmesi üzerinde durulmaktadır. Kolektif hayatın dinamik ve değişken bir yapıya sahip olması kültürü tanımlarken çok farklı seslerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Literatürde farklı ve çok sayıda kültür tanımı bulunsa da, günümüzde kültür kavramı etrafında yapılacak yeni tanımlamalara ihtiyaç duyulmaktadır (Güvenç, 1979, s. 95-120).

Kültür kavramı, köken olarak Latince bir kelime olan ve “işleme, düzenleme, yetiştirme” gibi anlamlara gelen ‘colere’ kelimesine dayanmaktadır. Daha sonra bu kelime “ekin ekmek, yetiştirmek” gibi anlamlara gelen ‘cultura’ kelimesine dönüşmüş ve zamanla günümüzde kullanılan kültür tanımları ortaya çıkmıştır (Tekin, 2020, s. 43). Kültür, birçok farklı açıdan değerlendirilebilir bir kavram olarak bugün bilimsel alanda, beşeri, estetik, teknolojik, biyolojik vb. alanlarda kendisine farklı karşılıklar bulmaktadır. Bu farklı yaklaşımlar aynı zamanda tarihsel süreçlerden, kültür tanımı yapan araştırmacıların algılarından da kaynaklanmaktadır (Güvenç, 1979, s. 98, 99).

Türkiye’de ilk olarak Ziya Gökalp kültür kavramını milli bir yapı içinde gelişen bir olgu olarak değerlendirmiştir. Onun sonradan değil doğal bir şekilde geliştiğini söylemiş ve kültürü “yalnız bir milletin dini, ahlaki, hukuki, akli, estetik, lisani, iktisadi ve fenni hayatlarının ahenkli bir bütünü” olarak tanımlamıştır (Gökalp, 1999, s. 30). Malinowski kültür kavramına kapsayıcı bir tanım getirmemekle birlikte, onu; “ihtiyaçların

giderilmesi ve somut problemlerin çözümünde yardımcı araç” olarak ifade etmiştir (Aman, 2012, s. 138). Mümtaz Turhan “bir cemiyetin sahip olduğu maddi manevi kıymetlerden teşekkül eden öyle bir bütündür ki, cemiyet içinde, mevcut her nevi bilgiyi, alakaları, itiyatları, kıymet ölçülerini, umumi atitüd, görüş ve zihniyet ile her nevi davranış şekillerini içine alır.” cümleleriyle tanımlamıştır (Akdoğan, 2015, s. 393). Tylor ise; “Geniş etnografik anlamda kültür veya medeniyet, toplumun bir üyesi olarak insanın kazandığı; bilgi, inanç, sanat, ahlak, hukuk, gelenek ve diğer her türlü yetenek ve alışkanlıkları içeren karmaşık bir bütündür.” (Tylor, 1871, s. 1) tanımlamasını yaparak kültürü, insan hayatının içinde barındırdığı maddi-manevi tüm değerleri kapsayıcı bir olgu olarak değerlendirmiştir.

İnsan yaşamı, biyolojik kuralları aşan bir yapıya sahiptir. Bu durum insanın yaşadığı ortamı düzenleme, ihtiyaçlarını karşılamanın kolay yollarını bulma ve toplumsal bir yaşam düzeni oluşturmaya itmiştir. Kültürün işi tam olarak burada başlamaktadır. Kültür, maddi-manevi insana özgü olan bütün ihtiyaçları karşılamaktadır. Bununla birlikte ihtiyaçların nasıl, ne şekilde, ne durumlarda karşılanacağını belirleyen kurallar ortaya koymaktadır. Günümüzden geriye doğru bakıldığında, bütün toplumların kültürel değer ve sınırlara sahip olduğu görülmektedir. Kuşaktan kuşağa aktarılacak birikimli bir şekilde günümüze gelen kültür yeni kuşakların kültürünün de eklenmesiyle her kuşakta yeniden dönüşerek varlığını sürdürmeye devam etmektedir (Anıl, 2011, s. 8-9).

1.2. Kültürel Değişim ve Aktarım

Kültürün kendini devam ettirebilmesi için kültür unsurlarının diğer insanlarla paylaşılması gerekir. İnsan hayatının en temel ihtiyaçlarının karşılanması için kolektif bir birliktelik zorunludur. Bu da doğal olarak kültürlerin paylaşımını beraberinde getirmektedir. Bu paylaşım ile sürekli üretim ve dağıtımın yapılması kültürel süreçlerin başlamasına sebep olmaktadır. Böylece insanlar arasında toplumsal beraberlik bilinci ortaya çıkmaktadır. Bu bilinç, kültürün kuşaklar arası aktarımını zorunlu kılmaktadır.

Çünkü söz konusu aktarım, bir toplumun kültürünü devam ettirmenin temel koşulunu oluşturmaktadır (Naylor, 1996, s. 19-20).

Toplumsal süreçte oluşan bu bilincin ürettiği kültür; coğrafi olaylar, demografik hareketlilik, din, düşünceler, önderler, askerler ve ordu, buluşlar ve keşifler, teknoloji, çatışmalar gibi birçok farklı etmenden dolayı zorunlu olarak değişime tabi olmaktadır (Tezcan, 1984, s. 10-14). Bazen bu kültürel değişim; toplumsal süreçlere, toplumun psikolojik ve fiziksel koşullarına uyum gösterme sureti ile gerçekleşmektedir. Bazen de değişim, bahsi geçen koşullara uyumlanamamadan dolayı zorunlu olarak gerçekleşmektedir. Bir noktada ortaya çıkan değişim diğer kültürel unsurları da etkilemekte ve ortaya çıkan değişime uymaya zorlamaktadır. Böylece değişim bulunduğu noktadan çıkıp bütüne yayılmaktadır. Ancak bu kültürel değişim sürecinin hızı yavaştır. Bununla beraber değişimden, yaşanan kültürün hepsi aynı oranda etkilenmez. Etkileme hızı ve oranı değişkenlik gösterir. Bazen ortaya çıkan değişim yeni kültür unsurlarının doğumuna sebebiyet verebilmektedir (Güvenç, 1979, s. 106-107). Bu noktada kültürel değişim aşamalarına değinmek gerekmektedir. Hemen her toplumda belli başlı kültürel değişim aşamaları yer almaktadır. Bu aşamaları şöyle sıralamak mümkündür:

- Yenilik
- Seçici ayıklama
- Toplumsal Kabullenme
- Bütünleşme

Yenilik aşamasında değişim, toplumun sadece belli bir kısmında görülür. Seçici ayıklama aşaması, yeniliğin, eski kültürel değerle savaşa girdiği aşamadır. Toplumsal kabullenme ile toplum yeniliği kabul ederek kendi içinde yayılmasına izin verir. Ve son

olarak yeni kültür ögesi, toplumun genel kültürel değerleri ile perçinlenerek bütünleşme aşamasında değişim tamamen gerçekleşmiş olur.

Malinowski'ye göre kültürel değişim, bir kültürün “maddi ve manevi” herhangi bir unsurunun mevcut durumdan başka bir duruma geçmesidir. Bu noktada tarım, siyaset, inanç vs. gibi belli başlı kültürel unsurların şekil veya yapısının yanı sıra, kullanım biçimleri bakımından da değişime uğrama hali kültürel değişim kavramını yansıtmaktadır. Kültürel değişim insan toplumları için kaçınılmaz bir gerçekliktir (Turhan, 2020, s. 38).

Turhan, bu konu üzerinde titizlikle durmuş ve kültürel değişimin insan dünyasını anlamada önemli bir konuma sahip olduğunu belirtmiştir. Kültürel değişimin çok derin ve karmaşık bir konu olduğunu vurgulamıştır. Farklı gruplar arasında görülen değişim şekillerinin farklı olacağı veya belli bir kültürün farklı dönemlerinde farklı şekillerde tezahür edeceği kanaatine varılmıştır. O kültür değişmesinin “serbest” ve “mecburi” olmak üzere iki şekilde vukua geldiğini belirtmektedir. Serbest kültür değişimini bir toplumun başka bir toplumdan herhangi bir cebri yaptırım olmadan kültür alışverişinde bulunması olarak tanımlamaktadır. Mecburi kültür değişimini ise bir toplumun başka bir topluma kendi kültürünü dayatmak sureti ile yarattığı değişim olarak tanımlamaktadır (Turhan, 2020, s. 37-39).

1.3. Değer ve Kültürel Değerler

Değer kavramı sosyoloji literatüründe kültürel çalışmalar açısından önemli bir yere sahiptir. Öyle ki değerler sosyolojisi adı altında ayrı bir başlık açılarak bu bağlamda incelemeler yapılmaktadır. Değer, herhangi bir alanda kendisine bir mana atfedilmesiyle anlam bulmaktadır. Köken olarak Latince bir kelime olan ‘valere’ kelimesinden türemiştir. ‘Valere’ kelimesi ‘kıymetli ve güçlü olmak’ anlamlarına gelmektedir (Yurtsever, 2018, s. 8). Değerlerin birçok farklı disiplin tarafından farklı açılardan

yorumlandığı görülmektedir. Korkmaz, değerin tanımlarından bahsederken karmaşık bir durumun ortaya çıktığını belirterek değerlerin farklı bilim dallarında ifade ettiği anlamları “duygular (Malinowski ve Evans-Pritchard), düşünceler (Kluckhohn ve Murray), genelleşmiş anlamlar (Florence Kluckhohn), bilinç-dışı varsayımlar (Homans), çıkar ilişkileri (Radcliffe-Brown) ve ethos (Bateson ve Kroeber)” şeklinde sıralamaktadır (Korkmaz, 2013, s. 53).

Esasen değerler amaçlarımızı ve davranışlarımızı belirlemede bize neyin doğru neyin yanlış olduğunu gösteren standartlardır. Onlar toplumsal olarak arzu ettiğimiz şeyler hakkında paylaşılan soyut fikirlerdir. Değerler bize, iyi, kötü, çirkin, ahlaki, gayri ahlaki veya arzu edilen ve edilmeyen şeyler hakkında ölçütler sunar. Değerler insan hayatını yönlendirmede büyük bir etkiye sahiptir. Bundan ötürü Ülken, değerin tanımından ziyade nasıl bir işleve sahip olduğu üzerinde durmaktadır. Değerler ile toplumsal yapılar arasında karşılıklı bir ilişki söz konusudur. Değerler, insanın iç dünyasında uyanan ilgiyi de temsil etmektedir (Demir, 2019, s. 18-19). Bununla birlikte herhangi bir şeye kendi başına değer atfetmemiz mümkün değildir. Bu nedenle Fitchter, değerlerin incelenmesinde aşağıdaki hususların önemine dikkat çekmektedir:

- Bizatihi bir değer olan nesnenin kendisi
- Nesnenin sosyal gereksinimleri karşılama kapasitesi
- İnsanların bu nesneyi, tatmin vermesi ve tatmin verme kapasitesinden dolayı takdir etmesi.

Fitchter, burada bir olgunun değer kabul edilmesinde belli ölçütler olduğunu belirtmektedir. Ayrıca burada vurgulanması gereken bir diğer husus da bir olgunun, değer olarak kabul edilebilmesi için toplumun büyük bir kısmının ortak fikirde olması gerektiğidir. Böylece değerin paylaşılabilen yüzü kendini gösterir. Değer paylaşılır, paylaşılmasının ardında yatan sebep ise ciddiye alınmasıdır. Ciddiye alınarak büyüüp

gelişen değer beraberinde coşku getirir. Bu coşku toplumda heyecan uyandırır ve değer, uğruna savaşılabilecek kadar yüce bir anlama dönüşür. Bununla birlikte değer bir de diğer anlamlı kavramlardan soyutlanabilen bir özelliği vardır. Böylece insanlar arasında bir köprü kurarak pozitif yönde bir etkileşim sağlar (Fichter, 2016, s. 166-167).

Kültürel değerler ise toplum faydasını gözettiği gerekçesiyle toplumun büyük bir kısmı tarafından kabul edilmiş ölçütlerdir. Toplumun kendi faydasını gözeterek değer atfettiği ve değer atfedilen bu ölçütün toplumu belli noktalarda, ortak bir tavra ve ortak bir düşünceye sevk ettiği görülür. Kültürel değer adı altında bulunan kavramların bir kısmı; aile, gelenek-görenek, sanat, tarih, bilgi, vatan sevgisi, güven, refah vs. olarak karşımıza çıkar (Demir, 2019, s. 8). Elbette ki bahsi geçen kültürel değerler listesi toplumdan topluma değişebilen bir özelliğe sahip olduğu gibi mevcut listenin başka bir toplumda farklı yorumlanmış bir şekline rastlamak da mümkündür. Ancak şu da bir gerçektir ki kültürel değerler toplumu pozitif yöne yönlendirebildiği gibi kontrolü kaybedip toplumun negatif yöne kaymasına da sebep olabilmektedir. “Temel toplumsal problemlerin birçoğu değer çatışması olarak görülür.” Bu söylemlerden anlaşıldığı üzere kültürel değer diye bahsedilen olgular bir toplumun oluşmasında, gelişmesinde veya yok olmasında önemli bir güce sahiptir (Bakırcı, 2010, s. 21-23).

1.4. Kuşaklar Arası İlişkiler

Kuşak kavramı, kullanıldığı bağlama göre farklı anlamlara gelebilmektedir. Bu kavram öncelikle belli yaş gruplarını çağrıştırmaktadır. Ancak kuşak kavramını yalnızca yaş ile açıklamak ya da sınırlandırmak doğru değildir. Zira bir TV programının yayınlandığı döneme ya da belli bir tarihsel sürece denk gelen nesil için de kuşak kavramı kullanılabilir. Bu noktada örnekler çoğaltılabilir. Buradan hareketle kuşak kavramını “aşağı yukarı aynı dönemde dünyaya gelen, aynı sosyal, ekonomik ve politik olayları yaşamış insanlar” olarak tanımlamak mümkündür (Çapcıoğlu, 2021, s. 70-71). Kuşak kavramı kendi içinde aynılığı yansıtırken bir taraftan da mevcut kuşağın ardından gelen

yeni kuşak ile belli sınırlar çizilmesi sonucu oluşan farklılığı da yansıtmaktadır. İki farklı kuşağın olması, karşımıza farklılıklarla birlikte sorunları da getirmektedir. Tam bu noktada “kuşaklararası ilişkiler” tartışma konusu olmaya başlamaktadır. Çünkü artık ortada toplumsal bir sorun vardır ve bunun çözülmesi için iki kuşak arasındaki ilişkiler değerlendirilmelidir (Tokgöz, 2011, s. 10). Bu konu sadece kuşaklararası problemleri değil aynı zamanda kuşaklar arası aktarım, kültürün devam etmesi, değerlerin taşınması gibi konular açısından da önem teşkil etmektedir.

Her an bir değişim halinde olan “toplumsal hayat” ortaya çıkardığı bu değişimi bir toplumun kültürüne de yansıtmaktadır. Bu noktadan baktığımızda esas kültürün altında doğan ve bir alt kültür niteliği taşıyan genç kuşak, bu değişimden payını alarak farklılaşmaya başlamaktadır. Birbirinden farklı tarihsel ve kültürel süreçlerden geçen kuşakların, birbirini anlamakta zorlanması da muhtemel görünmektedir. Genç kuşağın, kendinden önceki kuşağa göre yeni şeylere adaptasyon süreci daha hızlıdır. Önceki kuşak, yeni şeyleri kendi yetiştiği kültüre göre törpüleme niyetine girerek bir direnç göstermeye daha meyilli olmaktadır. Özgürlük duygusu oldukça yüksek olan genç kuşak, kendisini ve içinde bulunduğu tarihsel süreci yansıtacak bir yaşam tarzı geliştirmektedir. Önceki kuşakların kendi dönemlerinde benimsedikleri yaşam tarzı genç kuşağın kendi hayatını belirlemede yetersiz kalmaktadır. Farklılık yaratan unsurlara genel olarak bakarsak; yaşlı kuşağın tecrübeli oluşu, genç kuşağın gelişen imkânlardan yararlanma potansiyelinin yüksek oluşu, değişen olguları anlamada yaşlı kuşağın yetersiz kalması, teknolojinin gelişmesi, değişen roller, yaşlı kuşağın hastalık ve yaşam kaygısı vb. olduğu söylenilebilir. Bütün bunların birbirini anlamakta zorlanan kuşaklar arasında bir çatışma doğuracak olması kaçınılmazdır (Sarıçiçek, 2018, s. 49-50).

İnsanlık tarihi boyunca kuşaklararası çatışma toplumsal bir problem olarak var olagelmıştır. Bunun en temel sebeplerinden biri, birbirinden beslenmesi gereken iki

kuşak arasında oluşan iletişim problemleridir. İki tarafın birbirini farklı algılama biçimi kimi zaman iletişimin önünü keserek sorunlar doğurmuştur. Ulus, yaptığı çalışma ile genç kuşağın yaşlı kuşak ile ilişkisini çatışma bağlamında çözümlemeye çalışmıştır. Bu çalışmada genç bireylerin, yaşlı kuşak ile iletişim kuramıyor olmaları, yaşlı kuşağın tavırları, zamana ayak uyduramıyor oluşları, kendi düşüncelerini dayatmaya çalışmaları, fazla ilgi beklemeleri gibi birçok sebepten dolayı yaşadıkları rahatsızlıkları dile getirdiklerini belirtmiştir (Uslu, 2020, s. 1059-1061). Yaşlı kuşak ise kendi gençlik dönemlerini şimdiki genç kuşağın yaşantısıyla kıyaslayarak küçük görmektedir. Genç kuşağı bazı değerler konusunda yetersiz görmekte ve sürekli şikâyet etmektedir. Genç kuşak ile yaşlı kuşakların beklentileri konusunda ortak paydaların olmayışı yine çatışmayı besleyen olgulardan biridir. Genç kuşak toyluğunun yaşattığı kriz ile kimlik arayışına girerken yaşlı kuşak güvenli alan yaratma çabası içindedir. Kuşaklararası çatışma yaratan bir diğer konu ise yaşlı kuşağın bakımındır. Yaşlı kuşağın bakıma muhtaç olması durumu, genç kuşak üzerinde maddi manevi baskı yaratmaktadır. Diğer taraftan yaşlı kuşağın eski gücünü yitirmesi; psikolojik, sosyal ve fiziksel açıdan gerilemeye başlaması, yaşlı ve genç kuşak arasındaki çatışmayı şiddetlendirmektedir (Kurt G., 2008, s. 62-65).

2. DİN VE TOPLUM İLİŞKİLERİ

2.1. Dinin Tanımı

Din, dünya üzerinde kendisini var eden birçok faktöre sahip olduğu gibi taşıdığı misyon itibari ile de büyük önem arz etmektedir. Dinin sahip olduğu misyon toplumlarda farklı şekillerde karşılık bulmaktadır. Bu durum dini anlamayı ve din hakkında sınırları keskin bir tanımlama yapmayı zorlaştırmaktadır. Örneğin bazı toplumlarda politeist bir din anlayışı hâkimken bazı toplumlarda teist bir anlayışının yaygın olduğu görülmektedir. Mevcut farklılıklar, sadece dinin kendi yapısından kaynaklanmamakta toplumun

bulunduğu kültür, yaşanan sosyal olaylar, dini değerlere karşı gelişen bireysel tutumlar gibi sebeplerden de kaynaklanmaktadır. Doğduğu her coğrafyada ve her zihinde kendisine farklı anlamlar bulan dinin, tanımını yapmak da bu suretle zorlaşmaktadır. Bu sebeple de çok çeşitli din tanımları yapılmıştır. Din kelimesi İngilizce’de ‘Religion’ olarak telaffuz edilmekle beraber Latince bir kelime olan ‘religio’dan türetilmiştir. Bu kelime Roma dönemlerinde ‘tören, usul, bağlılık, dikkatli olmak, sakınmak’ gibi anlamlarda kullanılmıştır. Yine Türkçe’de ‘din’ olarak karşılık bulan kelime Arapça kökene sahiptir. Arapça’da ‘din’ kelimesi Latince’de olduğu gibi ‘idare etmek, yönetmek, itaat etmek, boyun eğmek, ibadet etmek, sakınmak’ anlamlarına gelmektedir (Kurt A., 2012, s. 41-42).

Bu çerçevede belli başlı bazı din tanımlarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

İslam’da dinin en geniş şekliyle tanımı “Allah tarafından vahiy yoluyla ve peygamberleri aracılığıyla vazedilen ve saliklerini dünya ve ahirette saadet ve necata götüren, itikat ve amellerden mürekkep bir müessese” olarak karşımıza çıkmaktadır. İslam kelimcileri din kavramına belli sınırlar çerçevesinde yaklaşmışlardır. Bu kapsamda din, ezelden ebede Allah’ın yeryüzüne vahiy göndermesi ile başlayan bir süreç olarak günümüze kadar farklı isimler altında gelmiştir. Özel olarak din, tevhit ilkesi ve İslami değerler bağlamında tanımlanmaktadır (Günay, 2014, s. 214).

Durkheim, tek bir pencereden bakmanın yanlış olacağı konusunda hassasiyet gözeterek dini “kutsalla, diğerlerinden ayrılmış ve yasaklanmış şeyle ilgili inançlar ve davranışlardan oluşan tutarlı bir sistem” olarak tanımlamıştır. Devamında “bu inanç ve davranışların, kendilerine inanan bütün insanları kilise/cemaat diye isimlendiren tek ve manevi bir toplum halinde bir araya getirdiğini” söyleyerek dinin bütünleştirici gücüne vurgu yapmıştır. Pozitivist bir yaklaşımı tercih eden Durkheim’a göre din insanlık tarihinin doğal bir sürecidir. Ona göre bütün dinler özel olarak incelenmelidir çünkü her

din kendine özgü biçimleriyle toplumun damarlarında gezinmektedir (Ballıkaya, 2015, s. 38).

Çatışmacı bir yaklaşıma sahip olan Marks ise dini “yaratığı bunaltan içli bir ezgi olan din, dinin dışlandığı toplumsal koşulların tini, kalbi olmayan bir dünyanın ruhudur. O, halkların afyonudur.” şeklinde tanımlamıştır. Marks dini değerlendirirken dinin iç dinamiklerinden değil toplumsal boyutundan hareketle tanımlamaktadır. Dini, işlevsel boyutu itibari ile tehlikeli ve aldatıcı bir unsur olarak görmektedir. Ona göre insanları aldatıcı bir rüya içerisine düşüren dinden kurtulmak gerekir (Marx & Friedrich, 2019, s. 35).

Yukarıdaki tanımlardan da anlaşılacağı gibi din birçok farklı bakış açısı ile tanımlanmıştır. Dinin tanımı meselesini, genel olarak ele aldığımızda ise karşımıza üç farklı yaklaşım çıkmaktadır. Bunlar özsel, işlevsel ve çok yönlü tanımlardır.

Özsel tanımlara göre din, aşkın bir varlık veya güç ile kendini var etmektedir. Dini inancın, bireyin kendi dünyasında manevi ve aşkın bir şekilde yer edinmiş olması, dinin özsel tanımını ifade etmektedir. Din aşkın bir kutsallıktan ibarettir. Bu kutsallığa inanan birey, din sahibidir. İnanmayan bireyin ise bir dini yoktur. Bu tanımlar dini yalnızca aşkın bir varlık veya güç ile açıkladıkları için dini tanımlar açısından sınırlı ve yetersiz kabul edilmektedir (Kurt A., 2012, 43).

İşlevsel tanımlara göre din aşkınlık yönünden ziyade sosyolojik ve psikolojik süreçler çerçevesinden bakılarak yorumlanmaktadır. Din burada, ibadetler ve öğütler ile hem insan hayatını kolaylaştıran hem de hayatı daha çekilebilir hale getiren bir yardımcı görev görmektedir. Bu tanım için dinin etki boyutu önemli bir yere sahiptir. Esas olan toplumdaki görünür etkilerdir din mensuplarının bireysel tecrübelerinin önemi yoktur (Kurt A. , 2012, s. 45).

Çok yönlü tanımlara göre kapsayıcılık esastır. Bu tanım, diğer iki tanımın tek yönlü bakış açısının ötesinde, kapsayıcı ve geniş perspektif içeren bir tutum sergilemektedir. Esas olan belli kriterler belirleyerek mevcut sistemin din olup olmadığının araştırılmasıdır. Böylelikle din hakkında belli bakış açıları üzerinden değerlendirme yapmak yerine geniş çaplı kriterler üzerinden tanımlamalar yapılmaktadır (Kurt A., 2012, s. 47).

Çalışmamızda kullanılacak dini değerlendirme biçimi ise işlevsel din tanımını referans almaktadır. Zira bu çalışma ile dinin toplumsal düzeyde hangi dinamiklere sahip olduğu incelenmiştir. Bu çerçevede çalışma grubumuz açısından en işlevsel yaklaşım ise Berger'in "hayata anlam ve gaye kazandıran din, insanın dünya kurma girişiminde stratejik bir rol oynamaktadır. Din, evrenin tamamını insan açısından manidar bir varlık olarak kavramanın cüretkâr bir girişimidir." (Keskin, 2004, s. 11) şeklindeki tanımıdır.

2.2. Din ve Toplum Etkileşimi

İnsanlık tarihinin başından bu yana dinin var olduğu gerçeğini göz önünde bulundurursak, dinin bir toplumun kültüründe ve tarihinde önemli rollere sahip olduğundan bahsedebiliriz. Nitekim toplumların gelişim süreçleri incelendiğinde yiyecek tercihten savaşma adabına kadar dinin, belirleyici ve sınırlayıcı bir role sahip olduğu görülmektedir. Bu noktada tarihin eski yerleşim yeri olan M.Ö. 10000-8000 yılları arasında varlığını aktif olarak sürdürmüş Göbekli Tepe'yi incelemek bu durumun daha net anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Göbekli Tepe, içinde barındırdığı tapınağı merkeze alan bir yerleşim yeri olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırmalar bu dini merkez etrafında sistemli bir dini yaşantının gerçekleştiğini göstermektedir. Bu durum düşünülenin aksine dinin, insanlığın var oluşundan bu yana aktif bir şekilde insan hayatını etkilediğini göstermektedir (Göler, 2016, s. 7-8).

Din, yukarıda bahsedildiği gibi yalnızca bir toplumun maddi yönünü değil manevi yönünü de etkilemektedir. Esasen toplumun, görünürde bir değişim içinde olması manevi değişimin gücüne bağlıdır. Kolektif algı, din unsurlarından güçlü bir şekilde etkilenmekte ve dönüşmektedir. Bu noktada manevi duygular gelişmekte ve bireyler arasındaki iletişim kuvvetlenmektedir. İletişim yalnızca toplumun bireyleri arasında değil aynı zamanda Tanrı ile de sağlanmaktadır. Dinin bu manevi etkisi, toplumu bütünleştirici bir güce sahiptir. İnsanlar birbirine bağlanmakta ve toplumda istikrar meydana gelmektedir. Ancak toplum içindeki bireylerin algısal farklılıkları buradaki istikrarı baltalamaya çok müsaittir. İletişimsel kopukluklar, toplumun geri kalanına kapalı grupların doğmasına ve toplumda kutuplaşmaların oluşmasına sebep olabilmektedir (Wach, 1987, s. 9).

Dinin, maddi-manevi toplumu etkilediği düşüncesinin yanı sıra bu durum tek taraflı bir durum değildir. Diğer taraftan toplum da kendi yaşam koşulları ve kültürel değerleri çerçevesinde dini sınırlandırıp şekillendirmektedir. Zira din, kendisine belli bir toplum içinde yer bulmakta ve o toplum içerisinde gelişip büyümektedir. Bu durum kendisini var edebilmesi için “dinin kendini kültürün etkisine açık hale getirmesi” zorunluluğunu doğurmaktadır. Farklı toplumların dini yaşayış biçimi de farklılık göstermektedir (Okumuş, 2016, s. 276). Rousseau, her toplumun Tanrı kavramını farklı algıladığını, aslında aksinin düşünülmesini de gülünç bulduğunu belirterek şöyle demektedir:

Ama bugün türlü uluslardaki tanrıların aynı olduğunu ileri süren derin bilgi çok gülünçtür; sanki Moloch, Satürn ve Chronos aynı tanrıymışlar; sanki Fenikelilerin Baal’i, Yunanlıların Zeus’u ve Latinlerin Jüpiter’i aynı olabilirmiş ve sanki çeşitli adları olan düşsel varlıklar arasında ortak bir şey bulunabilirmiş! (Rousseau, 1987, s. 147).

Esasen ritüellerin, içinde yaşandığı toplumdan izler taşıdığını, farklı Müslüman ülkelere baktığımızda net bir şekilde görmek mümkündür. Aynı zamanda belli bir ulusun içinde farklı toplumsal grupların var olması da dinin, içine yerleştiği toplumun anlam

dünyasına göre hayat bulduğu gerçeğini gözler önüne sermektedir. Ancak bu farklılıklar yalnızca kendi bulunduğu toplumun yapısından değil, aynı zamanda toplumun bulunduğu tarihsel süreçten de etkilenmektedir. Ortaçağ dönemi insanların dine dogmatik bir üslup ile yaklaştıkları ancak modern dönem insanların, dine daha seküler bir üslup ile yaklaştıkları bilinmektedir (Kirman & Çapcıoğlu, 2015; Okumuş, 2016, s. 276-277).

3. ETNİK BİR YAPI OLARAK ZAZA TARİHİ VE KÜLTÜRÜ

3.1. Etnik Yapının Tanımı ve Etnisite

Etnik yapıyı öncelikle terim olarak ele aldığımızda, “ait oldukları ve içinde özgün kültürel davranışlar sergiledikleri bir toplumda, kendilerini diğer kolektif yapılardan farklılaştıran ortak özelliklere sahip olduğunu düşünen ya da başkaları tarafından bu gözle bakılan kişileri tanımlayan bir terimdir” diyerek açıklayabiliriz (Marshall, 1999, s. 215). Ancak bu kavram terim anlamını aşan bir derinliğe sahiptir. Etnik yapının ne olduğu, ne zaman ortaya çıktığı, oluşumunda hangi faktörlerin etkili olduğu gibi sorular bu derinliğin anlaşılması açısından önemli bir işleve sahiptir. Etnik kelimesi, Ethnos kelimesine dayanmaktadır. Yunanca bir kelime olan Ethnos; arkadaş takımı, kalabalık, arı kovanı, kuş sürüsü, erkek ve kadın ırkları ve millet gibi anlamlara gelmektedir (Öncü, 2019, s. 6). Günümüzde etnik kavramının, kültürel değerler etrafında toplanmış insan topluluğu olarak karşılık bulduğunu söylemek mümkündür. Burada vurgulanması gereken husus, etnik grup olarak nitelendirilen kavramın ırk kavramıyla eşdeğer olmadığıdır. Irk kavramı; daha biyolojik bir alana temas ederken etnik grup; daha çok ortak gelenek, ortak dil, ortak tarih gibi kültürel alana temas etmektedir. Etnisitenin ortak kültürel değerler altında bir arada bulunması doğal olarak sınırlar oluşturmakta ve devamında bir kimlik üretilmiş olmaktadır. Bu durum etnik yapının, varlığına saygı duyulması ve korunması yönünde bir talep geliştirmesine ortam hazırlamaktadır. ABD

gibi çok kültürlü toplumlarda bu durum göz önünde bulundurularak çoğulcu bir yönetim anlayışı benimsenmektedir (Çelik, 2013, s. 24-25). Bu çerçevede genel bir tanım yapacak olursak Anık'ın (Marshall'dan alıntılarla) yaptığı tanım yeterli olacaktır:

Etnisite, ait oldukları ve içinde özgün kültürel davranış sergiledikleri bir toplumda kendilerini diğer kolektif yapılardan farklılaştıran ortak özelliklere sahip olduğunu düşünen ya da başkaları tarafından bu gözle bakılan kişileri tanımlayan bir terim olarak açıklanmaktadır. (Anık, 2012, s. 50).

Tanımı dışında önemli olan bir diğer husus da etnisiteye yaklaşım biçimleridir. Etnisite yaklaşımları, tarihsel süreçte belli başlı olaylar veya süreçler sonucunda ortaya çıkmıştır. Etnisite kavramı, dinamik bir yapıya sahip olduğu için birçok farklı yaklaşımın doğmasına sebep olmuştur. Bu çerçevede; ilkçi etnisite (primordialism) yaklaşımı ve araçsal etnisite (instrumental) yaklaşımı olarak iki ana etnisite yaklaşımı bulunmaktadır.

İlkçi etnisite yaklaşımı (primordialism), bütün milletlerin tarihin başlangıcından beri var olduğu iddiasındadır. Bu yaklaşıma göre milliyet, sonradan oluşan bir olgu değildir. Bununla birlikte ilkçi yaklaşımın içerisinde milliyetlerin en baştan itibaren var olduğunu savunanlar olduğu gibi onun doğal bir oluşum olmadığını sadece eski zamanlara dayandığını söyleyenler de bulunmaktadır. Bir diğer mevzu ise ilkçi yaklaşımın etnisiteyi, kültür ekseninde değerlendirenler ve kalıtım ekseninde değerlendirenler olmak üzere iki farklı görüşe ayırmasıdır. Shills ve Geertz, etnisiteyi kültür ekseninde inceleyerek aile ve yakın çevre ile kurulan ilişkinin bağlayıcılığı üzerinde durmuşlardır. Bir diğer değerlendirme ise etnisitenin bireyin hayatta kalabilmek ve kendi varlığını devam ettirebilmek adına geliştirilen akrabalık ilişkilerinden doğduğunu iddia etmektedir. Berghe, genlerini devam ettirme endişesi ile gelişen akrabalık ve bu ekseninde yapılan fedakârlığa vurgu yaparak konuyu açıklamaktadır. Böylelikle çıkar ilişkileri burada ön plana çıkmaktadır (Önder M., 2017, s. 55-59).

Araçsalcı etnisite yaklaşımı (instrumental), milliyetlerin doğuştan olduğu fikrini benimsemez. Ona göre milliyetler, sonradan ve belli amaçlar doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Zaman, sosyal veya siyasi sebepler ile yeni etnik yapılar meydana getirmiştir. Brass ve Calhoun'a göre kendi otoritelerini korumak ve avantajlı bir konuma sahip olmak isteyen seçkinler grubunun, toplumu yönlendirmek amacı ile yeni kültürel oluşumlar veya kültürel değişimler yaratması sonucu etnik hareketlilikler ortaya çıkmaktadır. Bu yaklaşım, ilkçi yaklaşımın aksine etnisiteye hareketli ve değişebilen kimlikler olarak bakmaktadır (Önder M., 2017, s. 60, 61).

Bir topluluğun etnik yapıya dair özellikler taşıyıp taşımadığını anlamamıza yardımcı olan belli başlı kuramlar vardır. Biz bu çalışmada Smith'in etnik yapı kuramını esas almaktayız. Smith bir topluluğun etnik yapı olduğunun tespit edilebilmesi için şu unsurların gerekliliğinden bahseder:

- Kolektif isim
- Ortak soy miti
- Ortak tarih
- Özel ortak kültür
- Belli teritorya ile birleşme
- Dayanışma duygusu.

Smith böylece etnik kavramına bir tanım ve sınır getirerek onu şöyle açıklar, “Şimdi ethnîe (etnik topluluklar) ortak soy miti, tarih ve kültürleri ile birlikte bir teritorya ile özdeşleşen ve dayanışma duygusuna sahip olan insan nüfusu olarak tanımlanabilir.” Ayrıca Smith, Bronz çağından bu yana etnik yapıların modern ülkelerde bile önemini koruduğundan bahseder (Smith, 2002, s. 47-58).

3.2. Zazaların Tarihsel Gelişimi

Modern dönemde milliyetçilik, ulus, etnisite gibi kavramlar belirginleşmeye başlamış ve bu kavramlar etrafında belli sınırlar oluşmuştur. Bu durum toplumda ve bireylerde kimlik kaygısını yaratmakla beraber kendi değerleri çevresinde bulunan sınırları daha belirginleştirme ihtiyacı doğurmuştur. Bu sınırlar bazen bireyin veya toplumun kendisi tarafından derinleştirilirken bazen de kendimizi anlamamızda büyük bir öneme sahip olan ötekilerin tavrı hatta bazen varlığı ile derinleşmiştir. Bu durum etnisitenin daha derinden incelenmesine yol açmıştır. Ve modern öncesi dönemde bahsedilmeye gerek duyulmayan etnik yapılar, bugünün büyük tartışma yaratan konuları olmuşlardır (Çağlayan, 2018, s. 3). Özellikle Anadolu, tarihsel arka planda birçok medeniyete ve kültüre ev sahipliği yaptığı için bünyesinde birçok etnik grubu barındırmıştır.

Bugün Türkiye’de Türk, Arap, Arnavut, Boşnak, Çerkez, Ermeni, Gürcü, Hemşin, Kürt, Laz, Pomak, Roman, Rum, Süryani, Yahudi, Zaza (ve diğerleri) toplulukları yaşamakta ve kendi kültürlerinin dillerini konuşmaktadırlar (Çak & Buran, 2012, s. 160). Görüldüğü üzere içinde yaşadığımız ülke tarihte birçok kültürü beslediği gibi bugün de çok kültürlü yapısını koruyarak devam ettirmektedir. Söz konusu çok kültürlü yapının sakinlerinden biri de Zazalardır.

Zazalar, Türkiye’de; Bingöl, Tunceli, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Sivas, Şanlıurfa, Bitlis, Muş, Siirt ve Adıyaman illerinde yoğunluk göstermektedirler. Bunlar dışında 20. yüzyıl sonuna doğru yapılan göçler ile İstanbul, Bursa, İzmir, Kocaeli, Sakarya, Ankara, Konya, Antalya, Adana, Mersin, Osmaniye ve Gaziantep şehirlerinde de önemli oranda ikamet etmeye başlamışlardır. Yine aynı dönemde Türkiye’den yurt dışına önemli ölçüde göçler yaşanmıştır. Zazaların Türkiye’deki nüfusu hakkında net bir bilgi elimize ulaşmamıştır (Çağlayan, 2018, s. 50-51). Toplam Zaza nüfusu hakkında farklı görüşler bulunmakla birlikte 4 ile 9 milyon arasında bir nüfusa sahip olduğu iddia edilmiştir (Bozbuğa, 2019, s. 94-95).

Zaza toplumunun kökeni ve tarihsel gelişimine baktığımızda birçok farklı görüş olduğu görülmektedir. Zaza adının ilk olarak Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde geçtiği bilinmektedir (Yüksel, 2011, s. 38). Tarihsel süreçte Zazaların; Selçuklu, Mervani, Eyyübi, Karakoyunlu, Akkoyunlu, Safevi ve Osmanlı yönetimi altında yaşadığı anlaşılmaktadır (Alanoğlu, 2019). Bugün hala Zaza etnik yapısı; dili, etnik kökeni, günümüzdeki konumu açısından tartışılmaktadır. Zazaların kökenlerine ilişkin farklı yaklaşımlar bulunmaktadır.

Zazaların Kürt olduğunu iddia edenlere göre, Zaza kökeni ile Kürt kökeni aynı teoriye dayanmaktadır. Bu yaklaşım “Anadolunun kadim yerlileri, Mezopotomya medeniyetinin yaratıcıları, Zagros dağlarının savaşçı halkları” gibi tabirler çerçevesinde gelişmektedir. Bu yaklaşımı savunanlar milattan önce 3. yüzyılda kurulan Sophane Kral'lığının Zazalar tarafından kurulduğunu iddia etmekte hatta bazı Kürt milliyetçileri Pers kralının Zaza Kürtlerinden olduğunu söylemektedir (Bozbuğa, 2019).

Bir diğer yaklaşım Zazaların, Türk olduğunu savunmaktadır. Bu yaklaşım Zazaların Horasan-Türkistan dağlarından geldiği iddiası üzerine inşa edilmektedir. Zaza halk inanışlarının eski Türk halk inanışları ile benzerlik gösteriyor olması, bu yaklaşımı savunanlar için ayrıca bir kanıt teşkil etmektedir (Türkdoğan, 2015, s. 139). Zazaları Türk kökenli olarak kabul eden Sevgen “Zazalar'ın Sümerliler'le çok yakından alakalı” olduğu kanaatindedir (Sevgen, 1999, s. 33).

Üçüncü yaklaşım ise Zazaların ayrı bir millet olduğunu iddia etmektedir. Bu yaklaşım daha çok dil çalışmaları üzerinden gelişmiştir. Zazaca'nın ayrı bir dil olarak araştırılmaya başlanması beraberinde birçok tartışmayı doğurmuştur. Önder; O. Mann, David Mc Kenzie, Haddank ve Köjima'nın, Zazaca'nın ayrı bir dil olduğu konusunda bilimsel kanıtlar sunduğunu iddia etmiş dolayısıyla Zazaların, Kurmanc'lardan farklı bir yapı olduğu konusunda ısrarcı davranmışlardır (Önder A. T., 2019, s. 111). Bu yaklaşıma göre Zazaca, Kürtçe'nin bir lehçesi değil Kuzeybatı İranî dillerinden biridir

(Varol, 2013, s. 469). Bütün bunlara ek olarak Zazaların ayrı bir millet olduğu fikrini savunanların da kendilerini Anadolu'nun erken tarihine özellikle Sümerlilere dayandırdıkları görölmektedir (Türkdoğan, 2015, s. 146).

3.3. Kültürel Değerler Açısından Zazalar

Büyük oranda Türkiye'nin Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaşayan Zazalar, bugün Türkiye ve Avrupa'nın birçok yerinde ikamet etmektedirler. Türkiye'de özellikle şu il ve ilçelerde ikamet ettikleri görölmektedir: “Adıyaman İli; Gerger ilçesi, Aksaray İli; Ortaköy ilçesi, Ardahan ili; Göle İlçesi, Bingöl İli; Merkez, Adaklı, Genç, Karlıova, Kığı, Solhan, Yayladere ve Yedisu ilçeleri, Bitlis ili; Mutki İlçesi, Diyarbakır ili; Merkez, Çermik, Çınar, Çüngüş, Dicle, Eğil, Ergani, Hani, Hazro, Kocaköy, Kulp ve Lice ilçeleri, Elazığ İli; Karakoçan, Maden, Arıcak, Palu, Kovancılar, Sivrice ve Alacakaya ilçeleri, Erzincan İli; Çayırlı, İliç, Kemah ve Tercan İlçeleri, Erzurum İli; Aşkale, Çat, Tekman, Karayazı ve Hınıs İlçeleri, Gümüşhane ili; Kelkit, Şiran İlçeleri, Malatya ili; Pütürge, Doğanyol ve Arguvan ilçeleri, Mardin ili; Derik ilçesi, Kars ili; Selim ilçesi, Kayseri ili; Sarız ilçesi, Konya ili; Ereğli ilçesi, Muş İli; Varto ilçesi ve ilk merkezi, Siirt İli; Baykan ilçesi, Sivas ili; Kangal, Zara, Ulaş, İmranlı ve Divriği İlçeleri, Şanlıurfa ili; Siverek ilçesi, Tokat ili; Almus ilçesi, Tunceli ili; Merkez, Çemişgezek, Hozat, Mazgirt, Nazimiye, Ovacık, Pertek ve Pülümür İlçelerinde Zaza nüfus barındıran yerleşim yerleri bulunmaktadır.” Ayrıca 10 bin civarı Zaza'nın Kazakistan'da, yarım milyon civarında Zaza'nın ise Avrupa'da yaşadığı söylenmektedir. Bugün İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük şehirlerde de hatırı sayılır oranda Zaza nüfusunun yaşadığı belirtilmektedir (Bozbuğa, 2019, s. 95-96).

Görüldüğü gibi Zazaların nüfusu hakkında kesin bir veri bulunmamaktadır. 1950 yılında Kürtçe'nin lehçesi adı altında bir sayım yapılmış olsa da bu sayımın tam olarak Zaza nüfusunu yansıtıp yansıtmadığı konusu tartışmaya açıktır. Çağlayan, Zaza nüfusu konusunda verilen rakamların tahmini olduğunu ve bilimsel kesinlik taşımadığını ifade

etmiştir (Çağlayan, 2018, s. 56). Türkdoğan, Zaza nüfusunun en fazla bir milyon kişiden ibaret olduğu görüşündedir (Türkdoğan, 2015, s. 186). Bozbuğa ise Zaza nüfusuna dair tezine farklı görüşteki yazarları da katarak şunları belirtmiştir;

Zaza federasyonu başkanı Murat Bukan Zaza nüfusunun 6-7 milyon olduğunu söylemektedir. Diyarbakır Zaza Derneği başkan yardımcısı Ateş ise Zazaların 8-9 milyon nüfusa sahip olduğunu iddia etmektedir. 1999 yılında yayınlanan makalesinde Arakelova, Zaza nüfusunun 4-5 milyon olduğunu tahmin etmektedir. Asatrian ise 2009 yılında yazdığı makalesinde aynı rakamı tekrarlamaktadır. Zaza aydınlarından Keskin ise Zaza nüfusunun 4-6 milyon arasında olduğunu söylemektedir. Kaya ise Zaza nüfusunu 6-7 milyon olarak göstermektedir. 2015 yılında Zaza derneklerinin Başbakanlığa sunduğu dosya da Zaza nüfusu 4 milyon olarak ifade edilmekte ayrıca Avrupa'da 300.000 Zaza bulunduğu ifade edilmektedir. (Bozbuğa, 2019, s. 94-95).

Zazaların demografik niteliğine ilişkin kesin bir sayıya ulaşmak mümkün değildir. Zira bu konudaki çalışmalar en son 1950 ve 1965 yıllarında yapılmıştır. Söz konusu sayımların doğruluğu da ayrıca tartışılmaktadır.

Zaza toplumu büyük oranda dağlık ve engebeli alanlarda yaşamaktadır. Yaşadıkları bölgenin iklim ve yerleşim alanının sert bir yapıya sahip olması, Zazaların ekonomik refah seviyesinin düşük olmasının temel nedenlerinden biri olmuştur (Çağlayan, 2018, s. 47). Zazaların geçim kaynakları incelendiğinde hayvancılık ve tarımın ön planda olduğu görülmektedir. Hayvancılıkta özellikle koyun, keçi, sığır gibi evcil hayvanlar ön plana çıkmaktadır. Koyun yetiştiriciliğinin fazla olması, yazın yaylacılık faaliyetlerinin de etkin bir şekilde var olmasına katkı sağlamaktadır. Tarımda ise tahıl tarımının geliştiği görülmektedir (Kaya, 2021, s. 131-132). Yine iklim ve şartlara bağlı olarak arıcılık, balıkçılık, termal turizm, doğa ve su sporları da bir başka geçim kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır (Çağlayan, 2018, s. 47).

Zazalarda dini inanç konusuna baktığımızda Alevi, Sünni ve Hristiyan bir dağılımın olduğu görülmektedir. Sünni Zaza kesimi içinde gelişen iki mezhep vardır. Bunlardan

biri Hanefî diğeri ise Şafîi mezhebidir. Hristiyan kesim ise Süryani ve Ermeni olarak ayrılmaktadır. Ancak çoğunluk Alevilik ve Sünnilik çevresinde genişlemektedir (Werner, 2012, s. 45). Çağlayan, Kaya'dan alıntı yaparak "İslam'ın Zaza toplumundaki sosyal örgütlenişin direklerinden biri olduğunu" belirtmektedir (Çağlayan, 2018, s. 111). Nitekim Kaya, İslam'ın Zaza toplumu üzerinde ne denli güçlü olduğunu şu cümlelerle ifade etmiştir:

İslam, sosyalleşme süreci vasıtasıyla bunların birincil kimliklerinin parçasına dönüşür. İslami uyum, onların yetişme, düşünme ve hareket etme tarzlarını anlamada anahtar kavramdır. Uyum, dünü ve bugünü bir bütün halinde günlük yaşama dâhil eden manevi ve sosyal bir süreç olarak anlaşılır. Zaza toplumu, dini bir sosyalleşme süreci aracılığıyla İslami bir dünya görüşü edinir. Kişinin dünya görüşü onun hareket tarzına işaret eder ve aşağı yukarı onun bütün varlığını kapsar. (Kaya, 2021, s. 256).

Kaya diğeri taraftan şeyhlik kurumunun Zazaların toplum otoritesi olduğunu ifade etmektedir. Ona göre "Şeyh, dini, siyasi ve başka birçok konuda kitleleri seferber edebilir." (Kaya, 2021, s. 89). Nitekim İlahi olanla bağlantısı olduğu düşünülen şeyhin gücünün Koçgiri (1921), Şeyh Said (1925) ve (1937-1938) Seyit Rıza; Dersim isyanlarındaki şekli bu noktada önemli işaretler barındırmaktadır (Werner, 2012, s. 50).

Zazalarda toplum yapılanması aşiretler şeklinde kendini göstermektedir. Bu şekil bir yapılanma, gücünü akrabalık ilişkileri ve kan bağı üzerinden geliştirmektedir. Zazalarda görülen bu aşiret yapısı ile bireylerde karşılıklı olarak birbirlerinin canının ve malının sorumluluğunu alma mecburiyeti doğmaktadır. Akrabalık ilişkileri ataerkil bir eğilimle gelişmektedir. Bu noktada baba soyu önemlidir. Aşiretler de baba soyu üzerinden kendini temellendirmektedir. Anne soyu ise geri planda kalmaktadır. Yine bu hususta her ailenin veya aşiretin bağlı bulunduğu bir şeyhi bulunmaktadır. Toplum içinde yaşanan gerilimler üç şekilde çözülmektedir: dışarıdan bağımsız bir bireyin hakem olması, içeriden veya dışarıdan nüfuz sahibi kimselerin hakem olması ve köy dışından şeyh, aşiret reisleri gibi daha yüksek konumdaki kimselerin hakem olması (Kaya, 2021,

s. 49-64). Bununla birlikte günümüzde aşiret yapılanmasının gücünün zayıfladığı görülmektedir. Ancak siyasi alanla iletişim halinde olan aşiretler bunun istisnası durumundadır. Zira aşiret ve siyasi alanın temas halinde olması iki tarafı da besleyen ve güçlendiren bir ortam yaratmaktadır. Bu da aşiretin, siyasi alan sayesinde diğer aşiretler gibi yok olmaya başlamasının aksine güçlenmesini ve gelişmesini sağlamaktadır (Bozbuğa, 2019, s. 139).

Zazalarda aile kurumu ciddi oranda değer görmektedir. Aile geleneksel bir yapıya sahip olmakla beraber günümüzde eğitim seviyesinin artması ile modern bir hüviyet kazanmaya başlamıştır. Akrabalık ve aile kurumunun önemli bir yere sahip olması evliliği de aynı derecede önemli bir alana taşımaktadır. Bu sebeple evliliğe giriş aşamasındaki ritüellerin, eksiksiz yerine getirilmesi konusunda hassasiyet gösterilmektedir. Evlilikler genellikle kişilerin, kendi sosyal ve kültürel çevrelerinde bulunan insanlarla yapılmaktadır. Bu sebeple akraba evliliğine sıkça rastlanmaktadır. Ancak modern dönem etkisinden dolayı bu durumda da azalmalar görülmektedir. Evliliklerde çok eşlilik nadir görülmekte, tek eşliliğe ise sıkça rastlanmaktadır (Çağlayan, 2018, s. 129). Yine evliliklerde, İslami usullerle yapılmamış bir nikâh geçerli görülmemektedir. Dini nikâh, resmi nikâhtan önce gelmektedir. Resmi nikâh ise evlilikten çok sonra yapılabilir (Kaya, 2021, s. 234).

Toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden bir değerlendirme yapıldığında kadının konumu ile erkeğin konumu arasında ciddi farklar olduğu görülmektedir. Kadınlar daha kapalı bir sosyalleşme ağına, erkekler ise daha açık ve çeşitli bir sosyalleşme biçimine sahiptir. Dışarıdan biri ziyarete geldiğinde kadınlar ve erkekler ayrı oturmakta ve ayrı sofralarda yemek yemektedir. Misafirler ağırlandığı zaman kadınlar, erkekler yemek yedikten sonra geri kalan yemekleri yiyerek karınlarını doyurmaktadırlar. Erkeğin karnının doyması, kadının karnının doymasından daha önemli görülmektedir. Kadınların toplum içinde kendilerini ifade etme gücü sınırlıdır. Çoğunlukla kadınların görüşleri

alınmamakta, karar veren taraf erkekler olmaktadır. Ancak bu noktada yaşı kadınların ayrı bir yeri vardır. Yaşlı kadın bilge ve yol gösterici olarak ekstra saygı görmektedir. Güç, cinsiyet ayrımı noktasında etkili olmaktadır. Erkek daima güçlü, cesur ve koruyucu olmalıdır. Kadın zayıftır ve korunmaya muhtaçtır (Kaya, 2021, s. 229-252).

Zaza bayramları incelendiğinde farklı bölgelerde farklı kutlamalar olmakla beraber tüm Zaza bölgelerinde kutlanan Serra Neve/Ğağand ve Kara Çarşamba adlı bayramların bulunduğu bilinmektedir. Serra Neve/Ğağand 13-14 Ocak tarihlerinde yeni yıl bayramı olarak kutlanmaktadır. Genç bireylerin, yaşlı kılığına girmiş bir bireyin ardına takılarak sıra sıra evleri gezip hediyeler almasının bayramın önemli etkinliklerinden biri olduğu görülmektedir. Kara Çarşamba ise mart ayının ilk çarşambası ve kötülüklerden sakınma amacıyla kutlanmaktadır. Bu bayramda fakirlere dağıtılmak amacıyla yiyecek hazırlanması başta olmak üzere bölgelere göre değişen çeşitli ritüellerin icra edildiği bilinmektedir (Bozbuğa, 2019, s. 144-149).

İKİNCİ BÖLÜM

SAHA ARAŞTIRMASI VE BULGULAR

1. Etnik Bir Kültür Olarak Zazalığa Bakış

Türkiye’deki etnik grupların sayısı konusunda 20, 32, 47 gibi farklı rakamlar verilmektedir. Zaza toplumu da bu etnik yapılar arasında yer almaktadır (Yüksel, 2011, s. 3). Bu başlık altında büyük oranda Türkiye’nin doğusunda yaşayan Zazaların kendilerini Zaza olarak nitelendirip nitelendirmediklerini, kendilerini hangi köken üzerinden temellendirdikleri ve kendi kültürlerini nasıl değerlendirdiklerinin incelenmesi amaçlanmıştır.

1.1. Kendisini Zaza Olarak Nitelendirme

Çalışma grubundaki katılımcılarla yapılan görüşmelerde, öncelikle coğrafyanın karışık bir kültürel yapıya sahip olması ve Zaza kimliği ile ilgili farklı görüşlerin bulunmasından dolayı kişilerin kendilerini Zaza olarak görüp görmedikleri teyit edilmek istenmiştir. K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K10, K12, K13 ve K15 kendisini Zaza olarak nitelendirdiği yönünde bilgiler vermiştir. K13, bu konuyu dini bir hassasiyet olarak değerlendirerek kendi kültürüne hizmet etmesi gerektiğini şöyle ifade etmiştir:

K13: Şimdi Allah-u Teâla diyor ki diller ve renkler Allah’ın ayetlerindendir. Onları Allah yarattı, ayetleridir. Şimdi eğer Allah bir şeyi bana bahşetmişse bu çok değerlidir demektir. Eğer bunu, değersiz olarak görüyorsam eğer ben bunu yaşatmak için çaba sarf etmiyorsam ben bundan mesulüm çünkü Allah bunu, bana emanet etmiştir. Ben bu emanete hıyanet edemem. Bunu yaşatmam gerekiyor. Ben Zaza’yım ve sonuna kadar da elimden gelinceye kadarda bu Zaza dilini korumakla mükellefim. Elimden geleni de yaparım yani.

K10, ilk öğrendiği dilin Zazaca olduğunu ve Zaza kültürü içerisinde yetiştiğini dolayısı ile bir Zaza olduğunu aktarmıştır:

K10: Nitelendiriyorum çünkü annem Zaza, babam Zaza, atalarım Zaza ıı yani zaten ilk öğrendiğim dil Zazaca’ydı. Ben onunla büyüdüm. Hani benim kendi

şeyim yok mesela kendi atalarımı tanıma şansım olmadı, şeyim olmadı. Ama o kültür içerisinde büyüdüğüm için Zazayım diyebilirim yani.

Katılımcılardan K1 ve K11, Zaza olduklarını ifade etmekle birlikte bu konuda duydukları rahatsızlıklardan da bahsetmişlerdir. K1, kendisinin Zaza olduğunu ve Kürt olarak anılmaktan duyduğu rahatsızlığı bu başlık altında sorulan soru ile açıklama ihtiyacı duyarak ifade etmiştir:

K1: Üniversitede bana sorduklarında Kürt müsün diye, ben yani bilmiyorum bende refleks olmuştu ben Zazayım diye... Yani ben Kürt değilim. Niye Kürt değilim? Çünkü yapı olarak biz aynı toplum içerisinde yaşamamıza rağmen bizim ev içi kültürümüz birbirinden farklı, yaşantılarımız birbirinden farklı. O kadar uzun zaman bir arada olmamıza rağmen yine kültürlerimiz, davranışlarımız birbirinden farklı. E dil zaten tamamen farklı. Çok nadir kelimeler Kürtçe ile Zazaca arasında bağdaştırıyor (benziyor).

K11, Zaza dili ve kültürünün yok olmaya yüz tutması üzerinden eleştirel bir şekilde cevaplamıştır:

K11: Zaza; yetiştiğim, doğduğum, büyüdüğüm, yetiştiğim aile Zaza. İlkokula gidene kadar Zazaca'dan başka dil bilmiyorduk. Okula başlayınca yavaş yavaş Zazaca olanları da unuttuk. E sağ olsun yaşadığımız coğrafya, toplum, dili yavaş yavaş Türkçe'ye çevirdi, Zazaca gitti. Yani bugün, bizim toplumda Zazaca niçin kullanılır? Şehirden uzakta, köylerde yaşayan, genelde okula gitmemiş, Türkçe bilmeyen şeydir, yaşlı bayan kesimidir. Zazacayı ıı yani biz Zazayız ama şuanda bile kendimi ifade edemiyorum Türkçe konuşuyorum.

K9 ve K14 ise kendini Kürt olarak tanımladığını belirtmiştir. K14, bu konudaki düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

K14: Yo Zaza demiyorum. Orta yani her şey var diyorum. Hem Kürt hem Zaza fark etmiyor yani. Daha çok Kürt'üm diyorum Kürtlük daha ağır basıyor sanki. Zazalığa dair bir şey kalmamış.

Tablo 2. Kendisini Zaza Olarak Nitelendirme

KATILIMCI	Kendisini Zaza Olarak Nitelendirme
K1 (39-E)	Ben Zazayım.
K2 (24-K)	Evet Zazayım.
K3 (77-E)	Ben Zazayım.
K4 (68-K)	Evet.
K5 (53-K)	Evet, ben kendimi Zaza olarak nitelendiriyorum.
K6 (27-K)	Tabi ki de bir Zazayım.
K7 (65-K)	Evet, ben kendimi Zaza olarak nitelendiriyorum.
K8 (72-E)	Zazayım.
K9 (49-E)	Ben Kürdüm. Zaza Kürtlerin bir lehçesidir.
K10 (26-E)	Zazayım.
K11 (58-E)	Zazayız.
K12 (18-E)	Evet.
K13 (63-E)	Ben Zazayım.
K14 (20-K)	Hem Kürt hem Zaza fark etmiyor...
K15 (39-K)	Evet, tabi ki de...

Üç yaş grubunu da incelediğimizde katılımcılar arasında kendini Zaza olarak nitelendirme konusunda anlamlı bir farkın olmadığı ve bu hususta iki katılımcı dışındaki bütün katılımcıların kendisini Zaza olarak nitelendirdiği görülmüştür. Diğer iki katılımcıdan biri kendini hem Kürt hem Zaza olarak nitelendirdiğini ancak diğeri tamamen Kürt olarak nitelendirdiğini ifade etmiştir. Kendini Zaza olarak nitelendirme konusunda güçlü bir aktarımın olduğu görülmekle birlikte yetişkin kuşağın bu konudaki hassasiyetinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu hassasiyet özellikle Zaza olarak tanınma ve kültürün yok olması endişesi üzerinde gelişmiştir.

1.2. Zazaların Etnik Kökeni

Yukarıda bahsedildiği üzere Zaza etnik yapısının kökeni üzerine farklı görüşler bulunmaktadır. Bu durum Zaza toplumunun bireyleri arasında da tartışılmakta ve kendisini ayrı bir ırk, Kürt, Türk görenler bulunmaktadır. Bu durumun farklı yaş grupları arasında nasıl tezahür ettiğini görmek amacıyla bu başlık açılmıştır. Katılımcıların büyük çoğunluğu bu konu hakkında farklı değerlendirmeler yapsa da genellikle Zazaları ayrı bir etnik yapı olarak değerlendirmiştir. K1, Zazaların kökenini Selahattin Eyyübi'ye dayandırdığını ve Zazaların kendine has bir millet olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

K1: Ben genelde Kudüs'ü fetheden Selahaddin Eyyübi'ye dayandırıyorum, kendisine hayranım. (Herhangi bir millete dayandığını düşünüyor musunuz diye soru sorulmuştur.) Yani sonuçta biz Havva ile Âdem'den geldik. Dimi yani etnik olarak toplum içerisinde farklı bir dil oluşmuş, farklı bir kültür oluşmuş, farklı bir yaşantı tarzı oluşmuş ve bugüne kadar gelmiştir. Yani biz bu dili korumamız gerektiğinin de farkındayız. Azınlık olarak bakılıyor ama zannetmiyorum azınlık olduğumuzu. Yani evet şöyle ki farklı illere; İstanbul, Ankara, Bursa göç edip giden insanlar, evet, birçoğu(nun) dil konusunda asimile olduğunu biliyoruz. E bunları da hesaba katarsak, bunların da Zaza olduğunu varsayarsak sayımızın çok olduğunu düşünüyorum. Sorunu tekrarlar mısın? (Tekrar edildi.) Kendine has bir millet yani diğerleri kendine göre hassa zaten bütün toplumların bir yerden geldiğini biliyoruz, eğer onlar kendine hassa biz de kendimize has bir toplumuz.

K2, Zaza kökeninin tartışmalı bir konu olduğunu ve bu konuda bilgisinin olmadığını belirtse de Zazaca'yı ayrı bir dil olarak gördüğünü ve Zazaların Kürt olarak anılması konusundaki hassasiyetini şu şekilde ifade etmiştir:

K2: Ya aslında Zazalığın şöyle bir problemi var; geçmişten bugüne kadar en azından son dönemlerde araştırılmaya başlandı. Ve önceki dönemlerde hem Zazalık hem Kürtlük farklı farklı birçok mite uydurulmaya çalışıldığı için onlar da şuan ki dönemde kendi karmaşasını yaşıyorlar. Çünkü yok işte Zaza farklı Kürt farklı dediler. Yok, işte Zazalık, Kürtlerin lehçesi dediler. Hayır, hepsi Farsça'dan geliyor dediler. E böyle böyle araştırılmasına bir dönem müsaade edilmedi. Şuan araştırılıyor ancak birçok belge bulunamıyor, bulunamadığına

dair şeyler gördüm en azından ben araştırdığımda. Kökeninin nerden geldiği hakkında bir bilgim yok. (Peki, sen nasıl hissediyorsun?) Aslında şu ırksal konularda ben biraz geri duruyorum. Çünkü şey derim ben insan eliyle var olmuş, insan eliyle yok olacak gibi geliyor bana. Bu yüzden çok fazla şey yapmadım o konuda sonuçta hepimiz insanız konumundaydım. Ama dil olarak hani ırksal olarak değil de dil olarak düşündüğümde, ayrı bir dil olduğuna inanıyorum. Kendine göre bir ağzı var, kendine ait bir grameri var. Üstelik Kürtçeden daha ağır bir grameri var, e Kürtçeden daha ağır bir gramere sahip ama yok işte Kürtçenin lehçesi de... Böyle bir şey olamaz mümkün değil. Bir de şey var nasıl desem sonuçta hep bir arada yaşadığımız için tabi ki de kelimeler benzerlik gösterecek, kültürel benzerlikler gösterecek. Bu aynı olduğumuz anlamına gelmez. Eğer öyle olsaydı Türkçe de Arapçanın lehçesidir. Çünkü Türkçe'deki birçok kelime Arapça'dan geliyor. Bunu iddia edemeyeceğimiz gibi diğer şeyi de aynı şekilde iddia edemeyiz. Kürtlük ayrı bir dildir, Zazalık ayrı bir dildir.

K2, kendisini rahatsız eden bir başka konu olduğunu belirttiği Zaza kimliğinin tanınmamasına ve yok sayılmasına ilişkin görüşlerini şöyle açıklamıştır:

K2: Ama Zazalığın şöyle bir beni üzen tarafı var, insanlar bilmiyor. Hatta çok farklı ütopyaymış gibi geliyor onlara. Bir arkadaşıma Zaza olduğumu söyledim, kendisi Karadenizliydi. Ve bana şey dedi ateşe mi tapıyorsunuz dedi. Ya o kadar bilmiyor ki ateşe mi tapıyorsunuz siz dedi. Yok, ne ateşi neden tapalım, öyle bir şey duydum... Zerdüştlikle karıştırmış. Çünkü hiç duymamış daha önce Zazaca'yı. İşte bu bölgelerde sadece Kürtlerin yaşadığını düşünüyorlar. Öyle bir şey yok. Biz de anlatmaya çalıştıkça da şey oluyor bu sefer ırkçılık mı yapıyorsun, sen kendini mi ortaya atıyorsun... Hayır, öyle bir şey yok ben evde bu dili kullanıyorum. Babaannem bu dili kullanıyor, babaannem Türkçe bilmiyor mesela. Ona başka bir şey iddia edemezsin... Şuan babaanneme hani var olmadığını, babaannemin mi var olmadığını iddia ediyorsun anlamıyorum şuan diyorum. Ama yok, o bir karışıklıktan kaynaklanıyor... Bir tez uydurmuşlar bir dönem de bir göç mü söz konusu olmuş, göç söz konusu olduktan sonra da işte diller iç içe girmiş ve Zazalık ortaya çıkmış. Bu şey mi big bang mi bir anda astroidler çarpıştı ve big bang oluştu. Öyle düşünersek hepimiz Âdemden geldik o onla karıştı bu bunla karıştı diye.

K3, K4 ve K7 kısa ve öz cevaplar vererek Zazaların Zaza olduğunu belirtmişlerdir.

K7'nin cevabı, dini hassasiyetinin kültüre göre daha yüksek olduğunu göstermektedir:

K7: Bilmiyorum. Ben Allah'ımı Peygamberimi biliyorum başka bilmiyorum.
Zaza Zaza'dır. Ben bilmiyorum nerden geldik.

K5, Zaza toplumuna hayranlığını belirtme ihtiyacı duyarak Zazaların kendine özgü bir millet olduğunu ifade etmiştir:

K5: Bence kendine has bir millettir. Eşi benzeri olmayan, hakiki insan olarak ben Zazaları... 53 yaşımdayım. Yani ben o kadar insan gördüm. Türk gördüm, Kürt gördüm kimse Zaza gibi ben görmedim. Dürüst doğru... Allah'ın huzurunda da zaten dürüst doğru olmak gerekiyor. Allah öyle istemiş.

K8, K9, K12, K14 ve K15 ise Zazaların, Kürt kökenli olduğunu ifade etmişlerdir. K8 Zazaların -dil farklı olsa da- köken olarak Kürtlere dayandığını şöyle ifade etmiştir:

K8: Zaza aslen Kürt'tür. Ama dil Zaza'dır.

Katılımcılardan K6, K10 ve K13 Zazaca'yı köken olarak İrani diller sınıfına dâhil ederek Zazaların ayrı bir millet olduğunu iddia etmişlerdir. K13, bu konuda bir karışıklık olduğunu kabul etmekle birlikte, bu durumu şöyle ifade etmiştir:

K13: Şimdi tarihi ben çok eskilere götüremiyorum. Şimdi şöyle bir şey var tabi belli tarihçilerin belli yorumları vardır. Farklı tarihlerden gelen farklı yorumlar vardır. Herkes kendi düşünce ve siyasetine göre bir yorum katmıştır. Ama nihayetinde İrani diller denilen bir şey var. Biraz eski tarihe gidince... Yani bu İrani diller dediğin zaman sadece Persten kaynaklanmıyor. Burada birçok dil var. Zazaca'nın da bunlar içerisinde bir dil olduğuna inanıyorum. Yani o İrani diller dediğimde onun içerisinde o da bir dil olduğuna inanıyorum. O dillerden bir tanesi... Ha buraya gelirken burada yerleştiğimiz yerde acaba orda İrani diller içerisindeki Zazaca mı geldi veyahut biz geldiğimizde yerleştiğimiz yerde başka bir dil konuşuluyordu da bizden başka o dili bilen yoktu da... Yani üzerimde Kürt de Kurmanc da olabilirim. Geldim de yerleştiğim alan sadece Zazaydı, zamanla da şimdiki nasıl bizim çocuklar artık Zazaca'yı unuttular Türkçe 'ye çevirdiler acaba böyle bir şey mi yaşandı onu da bilmiyoruz yani hıh.

K11, bu konuda yetkili insanlara söz hakkı verilmesi gerektiğini ancak şahsen ayrı bir ırk olarak gördüğünü ve Kürt olarak değerlendirilmesinden rahatsızlık duyduğunu şöyle dile getirmiştir:

K11: Valla o bilim adamlarına sorman gerekir. Ya şimdi benim kendi görüşüm, Zazalar ayrı bir ırktır. Yani Kürtler, evet diyorlar Zazaca Kürtçenin bir lehçesi

folan ama alakası yok. Yani gramer olarak baktığın zaman kelime kökeni olarak baktığın zaman hiç benzerlikleri yok. İstersen şunu da yaz yani yaz gitsin boş ver. İı cumhuriyet kurulduğundan beri Türkler Kürtleri asimile etti Kürt yoktur hepsi dağ Türk'üdür... Kürtlerin de bugün Zazalara bakış açısı odur. Zaza yoktur Kürt'tür. Bugünkü böyle. Ama dediğin gibi kelime kökenine gramerine baktığım zaman bir birliktelik yok. Ha bu coğrafyada beraber yaşamışlar sadece Kürtlerle yaşamamış; Türklerle yaşamış, Ermenilerle yaşamış, Araplarla yaşamış Kürtlerle yaşamış... Hangi kelimenin Zazaca, hangi kelimenin Kürtçe, hangi kelimenin Arapça olduğu, hangisinin Farsça olduğu bunu ancak dil bilimciler bilir. Hepsi ortak kullanabiliyor yani bunları.

Tablo 3. Zaza Etnik Kökeni

KATILIMCI	Zaza Etnik Kökeni
K1 (39-E)	Kendine has bir millet...
K2 (24-K)	Kökeninin nerden geldiği hakkında bilgim yok.
K3 (77-E)	Zazalar Zaza'dır.
K4 (68-K)	Zazalar Zaza'dır.
K5 (53-K)	Bence kendine has bir millettir.
K6 (27-K)	İran kökenli olduğuna dair bir düşünce var.
K7 (65-K)	Zazalar Zaza'dır.
K8 (72-E)	Zaza aslen Kürt'tür.
K9 (49-E)	Köken olarak Kürtlere dayandırıyorum.
K10 (26-E)	Köken olarak İran'a dayanıyor.
K11 (58-E)	Ya şimdi benim kendi görüşüm Zazalar ayrı bir ırktır.
K12 (18-E)	Kürt ile Zaza aynı şey.
K13 (63-E)	Yani bu İranî diller dediğin zaman sadece Persten kaynaklanmıyor. Burada birçok dil var. Zazaca'nın da bunlar içerisinde bir dil olduğuna inanıyorum.
K14 (20-K)	Daha çok Kürtlere dayandığını düşünüyorum böyle.
K15 (39-K)	Zazalar aslen Kürt'türler.

Katılımcıların Zaza kökeni konusundaki fikirleri incelendiğinde ileri yaş grubundaki katılımcıların beşte dördünün Zazaları kendine özgü bir kültür olarak değerlendirdiği görülmektedir. Yetişkin ve genç yaş gruplarında, bu oran kısmen de olsa azalmış, her iki yaş grubunun da beşte üçü Zazaları kendine özgü bir kültür olarak değerlendirmiştir. Bu noktada sağlıklı bir aktarımın gerçekleştiği görülmüştür. Bununla birlikte ileri yaş grubunun -dini hassasiyetinin yüksek olmasına bağlı olduğu düşünülerek- etnik kültür ile ilgili hassasiyet geliştirmedeği ancak yetişkin ve genç grubun Zaza kimliğinin tanınırlığı hakkında kaygılandığı anlaşılmaktadır. Yer yer Zazaların kendilerine karşı bir hayranlık duyduğu ve kendilerini biricik gördüğü görülmüştür. Bununla birlikte yok sayılmak ve doğru tanınmamaktan doğan düşüncelerin de söz konusu grubu rahatsız ettiği tespit edilmiştir. Yine bu konu altında gelişen iki zıt düşüncenin bulunduğu görülmüştür: Zazalar Kürt'tür ve Zazalar Kürt değildir. Grubun bir kısmı Kürt olarak tanınmaktan duyduğu rahatsızlığı dile getirme ihtiyacı duyarken bir kısmı dil farklı olsa da kendini Kürt olarak gördüğünü ifade etmiştir.

1.3. Zaza Kültürü ve Zazaca

Bu başlık ile Zaza Kültürünün ait olduğu toplumun bireyleri açısından nasıl değerlendirildiği incelenmek istenmiştir. K1, K2, K4, K6, K8, K9, K10, K11, K13, K14 ve K15 Zaza kültürünün yok olduğunu belirterek eleştirel bir tutum sergilemişlerdir. K1, bu noktada hikâyelerden bahsetmiş ve kültürün sözlü bir şekilde aktarıldığından ancak yaşlıların dünyadan göçmesiyle artık kültürün devam edemediğinden bahsetmiştir:

K1: Valla Zaza kültürü... Yani çocukluğumda hatırladığım kadarıyla çok güzel Zazaca hikâyeler dinledik hepimiz de biliyorduk. Yani ben de biliyordum ama unuttum ne yazık ki unuttum. Yani annemizin anlattığı, çevremizdeki insanların bize anlattığı biz "sinuk"* deriz. Baya bir hikâye vardı. E bu konuda herhangi bir yazılı kaynağımızın olmadığını ve bazı çalışmaların olduğunu ama bunların

* Sinuk: Zazaca'da hikâye/masal anlamına gelmektedir.

da eksik kaldığını biliyoruz. E yaşlılarımız da ortadan gittiği için Zaza kültürünün çok geride kaldığını düşünüyorum

K2, küreselleşme etkisinden bahsederek kültürlerin artık kendini var eden yapıları koruyamadığına dikkat çekmiştir:

K2: Zaza kültürüne dair bir şey kalmadı. Kesinlikle Zaza kültürüyle... Aslında şuan herhangi bir ırkın kendi kültürüyle yaşadığına inanmıyorum Dediğim gibi tekelleşen dünyadayız artık. Globallik adı altında insanları aynı tip kültür, aynı tip düşünce, aynı tip dil olarak belirlemeye çalıştıklarını düşünüyorum. O yüzden biz de mesela Zazaca da böyle... Zaza kültüründe bazı şeyler doğru karşılanmaz. Ama birçok Zaza bunun geri kafalılık olduğunu yapılmaması gereken bir şey olduğunu söyler. Çünkü bunun sebebi de artık dünya o halde, herkes geniş düşünce adı altında birçok şeyi normalleştirdi. Hiç kimsenin ne Türk ne Zaza ne Kürt hiçbir dinin, dilin, ırkın artık kendi kültürünü karşıladığını yaşadığını düşünmüyorum. Yaşlılarımız bile...

K13, daha çok dil üzerinden açıklamalar yapmış ve eğitim dilinin Zazaca olmaması dolayısıyla Zazaca'nın gelecekte maddi manevi bir getirisinin olmamasının bireyleri Zazaca'dan uzaklaştırıp daha işlevsel olan unsurlara iteceğinden bahsederek şunları dile getirmiştir:

K13: Bir dil, eğitim dili olmadığı müddetçe zaten yok olmaya mahkûmdur. Dünya dillerinden birçok diller de böyle yok olmuşlardır. Yani şimdi bir dili yaşatmak istiyorsan bu dilin eğitim dili olması gerekiyor. Yani şöyle şimdi teknoloji den tut endüstri den tut eğer bir üretim yapılıyorsa, o üretim yapan kişinin diliyle onun adlandırılması gerekiyor. Fakat sen üretimini yapıyorsan kendi dilinden bir isim veremiyorsan başka bir isim kullanıyorsan zaten otomatikman senin o dilin yavaş yavaş erimeye başlamıştır. Ki bu da zaten eğitim dili olmasının nedenini bundan soruyorum yani ondan sorguluyorum. Şimdi bugün bir şey icap etmiştir; İngiliz ayrı bir isim koymuştur, Alman ayrı bir, Türk ayrı bir isim veyahut Türk getirmiştir onun ismini takmıştır. Ama Zazaca olarak ya ben Türklerin taktığı ismi takmışımdır. Takmak zorunda kalmışımdır. Çünkü eğitim dili değildir. Burada bir sorun daha var sorun şu mesela deniyor ki yav diyor mesela diyor siz ailenizin içinde Zazaca konuşun sizi tutan mı var? Veyahut gidin bir kursa Zazaca'yı öğrenin... Ha güzel... Şimdi ben, sen okulda bir ders görüyorsun ertesi gün gittin ilave bir ders eklenmiş. Bu ders senin uzun bir süreni alıyor yani zaman alıyor. Şimdi eğer

sen o dersi aldığında senin ileriki yaşamın için eğer maddi veyahut manevi bir faydası varsa sen o derse özenerek gidersin. Yok, şimdi ben gideceğim buraya diyor ki benim çocuğum diyor ben mesela diyor ben Zazaca eğitimine gideceğim yarım gün gitti. Bak ana dilindir ama ben anadilimi gidip başkasından öğrenmeye çalışıyorum. Bak bu kadar acı bir olay olamaz. Şimdi şöyle bir şey, ben olsam yani şahsen düşünce olarak ben bu zamanı oraya çakacağım yarın benim oğluma matematik lazımdır fizik lazımdır ben gönderirim bu zamanını gitsin orada harcasın öğrensin. Çünkü nedir bu dillen yarın ne öğretmen olabiliyor ne hâkim olabiliyor ne savcı olabiliyor yani hiç bir şey olmuyor sadece, hâlbuki ben anadilim süt gibi bir helal bir şeydir.

K8, Zazaca konusunda hassasiyet göstermeyen bireylere sitem etmiş ve Kürt hakkının söylemde savunulduğunu ancak ama kültürü devam ettirmek için herhangi bir çaba gösterilmediğini aksine kültürel duyarlılığın zamanla kaybedildiğini şu sözlerle ifade etmiştir:

K8: Şimdi gençler Zazayım diyorlar, Kürdüm diyorlar ama uğraşmıyorlar. Zaza şimdi çalışması yok. Şimdi hepsi Türkçe konuşuyor şimdi öyle Zaza Maza... Zaza olan da şey etmiyor. Çocukları da öyledir. Bak şimdi Kürt hakkını savunuyorum diyor ama onun çocukları hepsi Türkçe konuşuyor. Evde de öyle. E peki madem sen bunu savunuyorsun seviyorsan senin çocuğun niye senin anadilini söylemiyor. Yapmıyor ki... Bazen soruyorum kaç tanesine söyledim ya tamam bak kabul ediyorum biz böyleyiz şöyleyiz bunu savunuyorsun Kürdüm, Zazayım ben hani bu diğerini istemiyorum daha doğrusu. E sen onu savunmuyorsun ki. Diyor nasıl savunmuyorum kardeşim bu laf mıdır? Ya diyorum kardeşim senin bu çocuğun bu dili konuşuyor, konuşmuyor sen bugün bana hele söylesene. E konuşmuyor ne edek (diyor). E konuşmuyorsa kayboluyor. Benim torunum buradadır 7 yaşındadır 8 yaşındadır Zaza bilmiyor. Şimdi burada olsaydı bir sorsaydın hele konuş Zazaca hele nasıl konuşur bide söyle Türkçe konuş göreceksin. Zaza oğlu Zaza'dır ya. Yani bunlar gittikçe iyiye gitmiyor ben öyle diyorum yani.

K10, Türkiye'deki sistemin diğer alt kültürlerin yok olmasına zemin hazırladığını söyleyerek Zazaca'nın kaybolduğunu şu sözlerle ifade etmiştir:

K10: Ya ben zaten Zaza olarak doğdum ama Türk olarak yaşıyorum. Sadece ben değil Lazlar da aynı şekilde Kurmanclar da aynı şekilde yani mesela Türkiye'de 36 etnik kökenler zaten bu şekilde yaşıyorlar. E kültürel olarak da

mesela o konuda derin bir bilgi sahibi değilim. Onun için bir yorum yapamam yani. Zazaca kayboluyor zaten sisteme göre bakarsan, Türkiye'nin sistemine göre bakarsan, Türkiye'nin mesela ideolojisine göre bakarsan ve müdahale etmezsen zaten yok olur. Sadece Zazaca değil Türkçe dışında diğer diller de yok olur.

K11, Zaza kültürünü, ölmek üzere olan bir hasta olarak tabir etmiş ve kültüre emek harcamanın, hayatta bir getirisinin olmamasının bu kültürün önünü kestiğini şu sözlerle ifade etmiştir:

K11: Yani bir ayağı çukurda olan bir hasta. Yani keşke toplum olarak bunu destekleyen, örgütleyen ne bileyim örgütler olsaydı, dernekler olsaydı, üniversiteler olsaydı, okullar olsaydı. Aslında bide şey yaptılar şimdi ıı adı neydi bu kursları falan vardır da... Ama Zazaca'nın ileriki iş hayatında herhangi bir faydasını görmediği için kimse gitmiyor. Zazaca ben öğreneyim tamam eyvallah öğreneyim ama kursa gideyim peki ilerde bana bir faydası oluyor mu? İş olarak... Millet şuanda ekmek derdinde. Ne bilim pek sağlıklı değil yani geleceği pek parlak değil.

K3, K5 ve K7 konuya dini kaygılarla cevap vermiştir. K3, dinin Zazalıktan daha önemli olduğunu ve Müslüman olmadıktan sonra Zaza olmanın bir öneminin olmadığını ifade etmiştir:

K3: Zaza, eğer İslam'ı severse İslam'dır zaten İslam'ı sevmezse ben ona karışamam. İslam olmasa sen onu ne yapacaksın ki sen Zaza'yı ne yapacaksın.

K5 ve K12 Zaza kültürünü değerlendirirken bu kültüre ve Zazalara karşı duydukları sevgiyi dile getirmişlerdir. Burada dikkat çeken bir diğer nokta ise K5 in bir Zaza olarak dışlanmışlık duygusunu ifade edişi olmuştur:

K5: Türkler ve Kurmanclar tarafından Zazaların dışlandığını düşünüyorum. Sanki bana öyle geliyor. Onlar bizi kabul etmiyorlar. Kurmancları ben görüyorum onlar yan yana gelince hiç Zazaları ortaya koymuyorlar. Türkler de öyledir. Ama Zazalar öyle değil hem Türkleri hem Zazaları hem Kurmancları tutuyorlar.

Tablo 4. Zaza Kùltürü ve Zazaca'ya Bakış

KATILIMCI	Zaza Kùltürü ve Zazaca'ya Bakış
K1 (39-E)	E bu konuda herhangi bir yazılı kaynağımızın olmadığını ve bazı çalışmaların olduğunu ama bunların da eksik kaldığını biliyoruz. E yaşlılarımız da ortadan gittiği için Zaza kùltürünün çok geride kaldığını düşünüyorum.
K2 (24-K)	Zaza kùltürüne dair bir şey kalmadı
K3 (77-E)	Zaza eğer İslam'ı severse İslam'dır zaten İslam'ı sevmezse ben ona karışmam. İslam olmasa sen onu ne yapacaksın ki sen Zaza'yı ne yapacaksın.
K4 (68-K)	Zazalar iyidir. Çocuklar yaşamıyor Zazaca konuşmuyorlar.
K5 (53-K)	Valla ben Zazaları dünyanın en iyi insanları olarak görüyorum en iyi insanları gerçekten bak şimdi bu röportaj için değil. Zazalara hayranım... Bence en hakiki Müslüman Zazalardır. Müslümanlık ve Zazalık hemen hemen aynıdır.
K6 (27-K)	Yardımsever, paylaşımcı, aile bağlarının kuvvetli olmasıyla, geleneklerine, dinlerine bağlı bir toplum olduğunu söyleyebilirim. Zazaca öğrenilmesi gereken bir dil ama ne yazık ki biz bu dili kendi içimizde bile yaşatamıyoruz artık.
K7 (65-K)	İnşallah Zaza kùltürü kaybolmaz. Ama dinimiz azalıyor
K8 (72-E)	Şimdi gençler Zazayım, diyorlar Kürdüm diyorlar ama uğraşmıyorlar. Zaza şimdi çalışması yok. Şimdi hepsi Türkçe konuşuyor şimdi öyle Zaza Maza... Zaza olan da şey etmiyor.
K9 (49-E)	Zazaca odur kayboluyor, gelişmiyor. Böyle giderse yok olacak bir dil olur.
K10 (26-E)	Zazaca kayboluyor zaten sisteme göre bakarsan Türkiye'nin sistemine göre bakarsan Türkiye'nin mesela ideolojisine göre bakarsan ve müdahale etmezsen zaten yok olur. Sadece Zazaca değil Türkçe dışında diğer diller de yok olur.
K11 (58-E)	Yani bir ayağı çukurda olan bir hasta...
K12 (18-E)	İyi güzel seviyorum
K13 (63-E)	Bir dil eğitim dili olmadığı müddetçe zaten yok olmaya mahkûmdur.
K14 (20-K)	Yani Zazaca sadece dil olarak var bir geleneği bir, bir şeyi kalmamış diye düşünüyorum
K15 (39-K)	Kaybolduğunu düşünüyorum çünkü azalmış. İıı yani çocuklarımızı hiç Zazaca konuşmuyoruz onlarla biz bile artık unuttuk yani.

Çalışma grubundaki katılımcıların cevapları genel olarak incelediğinde Zaza kùltürünün ve dilinin kaybolması konusunda önemli oranda bir kaygının olduğu görülmektedir. Buna sebep olarak bir kùltür taşıyıcısı olan yaşlıların vefat etmesi, küreselleşme, çocuklara gerekli aktarımın yapılmaması, eğitim dilinin Zazaca olmaması, maddi

getirisinin olmaması, Türkiye'nin ideolojik yapısı gibi sebepler gösterilmektedir. Ayrıca katılımcılardan birinin kendisini diğer kültürler tarafından dışlanmış hissettiğini söylemesi de Zazalar arasında böyle bir düşüncenin varlığının habercisi olmaktadır. Yani Zazalar bulundukları coğrafyada hem Türkler hem de Kürtler tarafından kendilerini dışlanmış hissetmektedir. Daha özelde yaşlı grupta bu konudaki dini hassasiyetin daha yüksek olduğu görülmüştür. Dini hassasiyeti yüksek olan yaşlı grubun, dini inancının Zaza kültürünü gölgelediği görülmüştür. Onlara göre dinin kayboluyor olması Zaza kültürünün kaybolmasından daha önemlidir. Diğer grup ise Zazaca'nın kayboluyor olmasından dolayı duydukları endişeyi belirterek bu durumun iyiye gitmediğini ifade etmiştir. Genç ve Orta yaş grubu ise Zaza kültürünün yok oluyor olmasını farklı eleştiriler yolu ile dile getirmiş olsalar da ortak paydada buluşmuşlardır. Sonuç olarak ileri yaş grubunun, genç ve yetişkin yaş grubuna göre Zaza kültürüne yaklaşımının genellikle dini duyarlılıkları eksenli olarak şekillendiği anlaşılmaktadır.

2. Zaza Kültürüne Duyarlılık

Katılımcıların, Zaza kültürüne yönelik duyarlılıklarını ölçmek için sorulan sorulara verilen cevaplar bu başlık altında gruplandırılmıştır. Zaza gelenek göreneklerin yerine getirilip getirilmediği, Zazaca konuşma sıklığının nasıl olduğu ve günümüzde Zaza kültürü için yapılan paylaşımların ne oranda takip edildiği bu çerçevede ele alınan konulardır.

2.1. Zaza Gelenek Görenekleri

Bu başlık altında katılımcıların Zaza gelenek ve göreneklerinin yerine getirme konusunda ne oranda hassasiyet gösterdikleri ölçülmek istenmiştir. Bu noktada tespit edilen genel görüş Zaza gelenek ve göreneklerinin kaybolduğu ve artık yaşanmadığı yönündedir. Katılımcılardan K1 ve K2 bu soruya herhangi bir cevap vermemişlerdir. K3

tamamen İslami hassasiyet gözettiğini ve Zazalığın bir önemi olmadığını şöyle dile getirmiştir:

K3: İslamiyet dışında ben tanımıyorum. Zazaların yaptıkları Allah için olunca ben değer veriyorum. Her şey Allah için olmalı. Allah için olmadığını düşündüğüm cenazelere bile gitmiyorum. Herkesin cenazesine giderim din ayrımı yapmam. Ama kurulan cenazenin İslamiyet dışında dedikodu gibi şeyler içermesinden dolayı gitmem.

K4, kendilerinin kültürü devam ettirmeye çalıştığını ancak çocuklarının aynı hassasiyeti göstermediğini ifade etmiştir. K6, bu soruya “biraz” cevabını vermiştir. K5, K7, K8, K9, K11, K14, K15 artık Zaza gelenek ve göreneklerinin kalmadığını ve kültürlerini yaşayamadıklarını üzümlere belirtmişlerdir. K7, bu noktada evlilik ritüelleri üzerinden eski dönem ile yeni dönem karşılaştırması yapmış ve “şimdi bir şey kalmadı” diyerek şunları ifade etmiştir:

K7: Eski zaman farklı şimdi çok farklı. Şimdi kalmadı bir şey. Biz evlenirdik 6 ay dışarı çıkmazdık. Kayınbabamız bizi görmezdi 6 ay bitene kadar. Ya şimdi kızım... Biz düğün yapardık, damat iki gün eve gelmezdi. Başkalarının evine giderdi. Yine sana söyleyeyim 2 gün anne babayı görmezdi 3. Gün olurdu sırayla büyüklerin elini öperdik. Asla gelin odaya gelmezdi. Gelin odada beklerdi 6 ay bitince öyle gelip kayınbabası-kaynanasının hizmetini yapardı, dışarı çıkardı, onlarla konuşurdur. Kaynanamıza karşı durmazdık, kayınbabamızla konuşmazdık. Kayınım da konuşmazdım ta ki oğlum öldü onun yanında ağladım öyle konuştum. Hala daha ben yanında yemek yememişim.

K15, bu konuda kendi kendine sitem ederek Zazaca bildikleri halde evde bile konuşmadıklarını söylemiş ve bunun nedenini sorgulayarak şöyle demiştir:

K15: Demin de söylediğim gibi yani ne konuşma kaldı, e tabi büyüklük küçüklük onlar da kalmadı ama bizde yok Zaza ile alakalı bir şeyimiz kalmadı. Kendi dilimizle... Söyleyeceğim bir şey yok konuşamıyoruz bile. Gerçekten konuşamıyoruz, unutmuşuz, körelmişiz. Hem biz hem çocuklarımız. Annemiz babamız söylüyordu, biz biliyoruz ama çocuklarımıza aynı şeyi yapmadık. Hata bizde, keşke de söylesek. Benim aslında üç çocuğum da konuşabiliyor ama yine de konuşmuyoruz nedenini de bilmiyorum. Nedeni herhalde etraftakiler, herkes

yani herkes Türkçe konuştuğu için biz de Türkçe konuşuyoruz. Keşke de Zazaca konuşsak.

K13, kültürü dil üzerine yoğunlaşarak devam ettirmek için elinden geleni yaptığını belirtmiştir. K10, kültürün sürekliliğinin ancak dili konuşarak sağlanabileceğini ifade etmiştir. K12 ise büyükleri ne yapıyorsa onu yaptığını belirten bir söylem benimsemiştir.

Tablo 5. Zaza Gelenek Göreneklerini Yerine Getirme Düzeyi

KATILIMCI	Zaza Gelenek Görenekleri Yerine Getirme Düzeyi
K1 (39-E)	-
K2 (24-K)	-
K3 (77-E)	İslamiyet dışında ben tanımıyorum. Zazaların yaptıkları Allah için olunca ben değer veriyorum. Her şey Allah için olmalı.
K4 (68-K)	Biz yine kendi adetlerimizi devam ettirmeye çalışıyoruz ama çocuklar yapmıyorlar.
K5 (53-K)	Kardeşim ben kiminle yerine getireyim bir tek kalmadı.
K6 (27-K)	Biraz
K7 (65-K)	Eski zaman farklı şimdi çok farklı. Şimdi kalmadı bir şey. Biz evlenirdik 6 ay dışarı çıkmazdık. Kayınbabamız bizi görmezdi 6 ay bitene kadar. Ya şimdi kızım...
K8 (72-E)	Yoktur şimdi hiçbirisi yok. Ayıp olmasa şimdiki gençler diyorlar ben Zaza da değilim. Ben öyle biliyorum yani.
K9 (49-E)	Valla pek Zaza gelenek ve görenekleri kalmadı ki kaldı mı sence?
K10 (26-E)	Ya gelenek, ya sadece dili konuşmaktan ibaret... Bir şeyi yerine getirmiyorum.
K11 (58-E)	Şöyle diyeyim biz gelenek göreneklerimizi yaşayabildiğimiz kadar yaşarız ama yok bir geleneğimiz kalmadı. Yavaş yavaş ortadan kalkıyor. Hepimiz şimdi çocuklarımızla Türkçe konuşuyoruz.
K12 (18-E)	Gelenek görenek... Yani bizde büyükler neyse biz de oyuz
K13 (63-E)	Ama ben ısrarla bu dilin kaybolmaması için ben ısrarla Zazaca konuşurum... O ne kadar karşılık başka dilden karşılık verse de ben Zazaca'da ısrar ediyorum. Yapabildiğim bu kadar şimdilik
K14 (20-K)	Pek bir şey kalmadığı için gelenek görenek, o yüzden bir şey diyemeyeceğim.
K15 (39-K)	Demin de söylediğim gibi yani ne konuşma kaldı, e tabi büyüklük küçüklük onlar da kalmadı ama bizde yok Zaza ile alakalı bir şeyimiz kalmadı. Kendi dilimizle... Söyleyeceğim bir şey yok konuşamıyoruz bile.

Katılımcıların, Zaza gelenek ve göreneklerine katılım düzeyi incelendiğinde çalışma grubundaki bireylerin büyük çoğunluğunun artık bir Zaza kültürünün kalmadığını dile getirdikleri anlaşılmaktadır. Bu başlık altında da ileri yaş grubunda dini hassasiyetin, etnik kültürü gölgelediğine dair bulgulara rastlanmıştır. Yine Zazaca biliyor olmanın bile Zazaca konuşma kültürünün aktif bir şekilde yerine getirilmesi için yeterli olmadığını, çevresel faktörlerin kültürün devamlılığının sağlanıp sağlanmamasında daha belirleyici olduğu tespit edilmiştir. Yaş gruplarına göre inceleme yapıldığında ileri yaş grubunun kendi gençlik dönemlerinde Zaza kültürüne dair değerleri önemseyerek yaşadıkları ancak bugün ileri yaş grubu dâhil hiçbir yaş grubunun, Zaza kültürüne has gelenek ve görenekleri yerine getirmediği anlaşılmıştır. Sonuç olarak yaş gruplarına göre anlamlı bir fark bulunamamış, kültürel aktarımın çok zayıf olduğu hatta aktarımın sağlanamadığı görülmüştür.

2.2. Zazaca

Zazaca, Hint-Avrupa dil ailesine mensup olan dillerden biridir. Bugün Zazaca, UNESCO'nun yayınladığı raporlara göre, kaybolma riski altında güçlkle varlığını sürdüren diller arasındadır (Varol, 2015, s. 997). Bu başlık ile araştırılmak istenen konu, katılımcıların Zazaca konuşma sıklığının ne oranda olduğu ve bu sıklığın yaş gruplarına göre nasıl değişim gösterdiği. Katılımcılardan K4, K5, K9 ve K11 çocuklarla Türkçe konuşurken yetişkin yakın çevre ile Zazaca konuştuklarını belirtmiştir. K11, bu durumu şu sözleri ile ifade etmiştir:

K11: Zazaca konuşma sıklığım valla yok. Kendi aramızda böyle hoş sohbet arkadaşlar olduğu zaman birbirimize takılırız. Evin içinde eğer kendi çocuklarımla ben Türkçe konuşuyorsam artık o sıklığı siz düşünün.

K1, annesi vefat edene kadar Zazaca konuştuğunu ancak artık konuşmadığını, konuşmak istese de kendisi ile Türkçe konuşanlarla zorla Zazaca konuşmayı sağlıklı bulmadığını ifade etmiştir:

K1: Valla Zazaca konuşma sıklığım şöyle ki annem yaşadığı zaman sürekli konuşuyorduk. Anne ile konuşuyorduk, annenin Türkçe bilmemesi... Ama bazen kendi aramızda konuşuyorduk. Konuşmak da isterim yani. Ama ne yazık ki bizim büyükler bile konuşmayınca... Sen Zazaca konuşmayınca karşıdaki sana Türkçe cevap verdiğinde yani şey olmasın diye hani biz şöyle düşün şu Kürtçülük yapan radikal insanların yaptığı gibi... Gelir sen Türkçe konuşursun o ısrarla Kürtçe'ye konuşmaya başlar o tarz insanlardan olmamak için ben de Türkçe konuşurum veya Kürtçe varsa biliyorsam Kürtçe konuşurum karşımdakini incitmemek için yani herhangi bir sebebi yok.

K6, K12, K14 ve K15 sadece yaşlılar ile konuştuğunu ifade etmiştir. K12 ise bu durumu şöyle ifade etmiştir:

K12: Yaşlılarla Türkçe bilmiyorlar ya. Türkçe bilmeyen Zazaca bilenlerle konuşuyorum. Çok sık da kullanmıyorum.

K2, sadece anne babası ile konuştuğunu onun dışındaki ortamlarda sinirlendiği zaman Zazaca söylendiğini şu şekilde ifade etmiştir:

K2: Sinirlenince şifreli yayına geçiyorum. Sinirlenince istemsiz bir şekilde Zazaca söylenmeye başlıyorum ve evin içinde Türkçe de konuşuluyor Zazaca da konuşuluyor. Kardeşlerimle Türkçe konuşuyoruz. Anne Baba da şöyle ıı değişiyor. Ben Zazaca konuşunca çok mutlu oluyorum çünkü ana dilim değil de yeni bir dil öğrenmişim onu konuşuyormuşum gibi oluyor. Kardeşlerimin bundan mahrum olduğunu düşünüyorum çünkü değişen dünyada onlar çok şey kaldılar Zazaca'dan uzak kaldılar ve biraz daha böyle geri kalmışlık olarak görüyorlar bunu bu çok üzüyor beni.

Yine K2, ailesinin kültürel aktarımın sağlanmasında Zazaca'nın önemine ilişkin uyarılarda bulunduğu dikkat çekmiştir:

K2: Biz, babam özellikle babam ve kendi akrabalarım olarak buna çok önem veriyoruz. Benim mesela büyük dayım var sürekli Zazaca konuşmak istiyor. Çok güzel bir Türkçesi vardır ama derki Zazaca konuşun. Ben size Türkçe konuşmayın demiyorum. Ama mümkün mertebe karşınızda Zazaca bilen biri varsa onunla Zazaca konuşun, bilmeyen biri varsa öğretin çünkü bu aktarım gerçekleşmek zorunda çünkü yok olmaya mahkûmuz. Çünkü binlerce dil binlerce ırk yok oldu. Bu yok olanlar arasında olmayalım diye... Büyük dayım da orta yaş konumunda babam da aynı şekilde. Seninle Zazaca konuşan birine

Türkçe cevap verdiğinde sen de Zazaca cevap ver. Bu ayıp bir şey yanlış bir şey değil Zazaca cevap ver der. O yüzden o şekilde biz konuşuruz. Kız kardeşimin dili dönmez o yüzden çoğu zaman Zazaca karşılık vermez ama ben konuşmaya dikkat ediyorum.

K10, aile ve yakın arkadaşları ile akraba meclislerinde Zazaca konuştuklarını belirtmiştir. K3, K7, K8 ve K13 Zazaca'yı sürekli konuştuğunu belirtmekle birlikte K7, Türkçe bilmediğini ifade etmiştir:

K7: Türkçe bilmiyorum. Sürekli Zazaca konuşuyorum.

Tablo 6. Zazaca Konuşma Sıklığı

KATILIMCI	Zazaca Konuşma Sıklığı
K1 (39-E)	Valla Zazaca konuşma sıklığım... Şöyle ki annem yaşadığı zaman sürekli konuşuyorduk. Anne ile konuşuyorduk, annenin Türkçe bilmemesi ama bazen kendi aramızda konuşuyorduk
K2 (24-K)	Sinirlenince şifreli yayına geçiyorum. Sinirlenince istemsiz bir şekilde Zazaca söylenmeye başlıyorum. Ve bu aile, evin içinde Türkçe de konuşuluyor Zazaca da konuşuluyor. Kardeşlerimle Türkçe konuşuyoruz. Anne Baba da şöyle ıı değişiyor.
K3 (77-E)	Çoğunlukla Zaza konuşuyorum.
K4 (68-K)	Çocuklarla Türkçe konuşuyorum. Onun dışında hep Zazaca konuşuyorum. Çocuklar anlamıyor napayım.
K5 (53-K)	Eskiden çok Zazacaya kulak asmazdım ama şimdi sınıksı sarılmışım Zazacaya. Çünkü Zazaları çok seviyorum. Kocamla Zazaca konuşuyorum. Çocuklarım ben Türkçe konuşuyoruz. Komşularım Zazaca konuşuyorum
K6 (27-K)	Türkçe bilmeyen aile büyüklerimle bir araya geldiğimizde kullanırım. Bunun dışında çok kullandığım söylenemez.
K7 (65-K)	Türkçe bilmiyorum. Sürekli Zazaca konuşuyorum
K8 (72-E)	Sürekli Zazaca konuşurum torunlarla, karımla, çocuklarımla hepsi ile Zazaca konuşuyorum. Ama ben yalnız neye yarar ki. Toplum olmadıkça benden sonra gelenler olmadıysa kaybolur gider
K9 (49-E)	Valla ben eşimle, nenemlerle, babamlarla, dedemlerle Zazaca konuşuyorum. Ama çocuklar okula gidiyorlar, onlarla Zazaca konuşmuyoruz. Bu da bir dilin yok olması demektir. Çocuklarımıza Zazaca öğretmiyoruz.
K10 (26-E)	Tamamen ailem ve arkadaş ortamı onun dışında yok.
K11 (58-E)	Zazaca konuşma sıklığım, valla yok. Kendi aramızda böyle hoş sohbet arkadaşlar olduğu zaman birbirimize takılırız. Evin içinde eğer kendi çocuklarımla ben Türkçe konuşuyorsam artık o sıklığı siz düşünün.
K12 (18-E)	Yaşlılarla, Türkçe bilmiyorlar ya. Türkçe bilmeyen Zazaca bilenlerle konuşuyorum. Çok sık da kullanmıyorum

K13 (63-E)	Yo ben konuşurum, serbest konuşurum gittiğim her yerde konuşurum. Hatta ben burada şu konuyu bile senle Zazaca konuşmak isterdim ama maalesef karşımdaki bu konuda biraz zayıf.
K14 (20-K)	Yaşlılarla konuşuyorum sadece yaşlılarla konuşuyorum başka da yok yani.
K15 (39-K)	Sıklığım büyüklerimizin yanında konuşuyorum kaynanadır, annedir, babadır, haladır, amcadır bunların hepsinin yanında da Zazaca konuşuruz. Konuşabildiğimiz kadar konuşuruz. Onun dışında da başka yerde konuşmamışız

Çalışma grubunun Zazaca konuşma düzeyi incelendiğinde, bu durumun yaş grupları arasında değişkenlik gösterdiği tespit edilmiştir. İleri yaş grubunun sürekli olarak Zazaca konuştuğu görülmüştür. Yetişkin yaş grubunun ise yerine göre Zazaca kullandığı tespit edilmiştir. Genç grup ise Zazaca bilmeyen yaşlılar ile bu dili konuştuklarını ifade etmişlerdir. Bu noktada Zazaca dili konusunda aktarımın zayıf olduğu görülmüştür. Bir diğer önemli nokta, ileri yaş grubunun Zazaca'nın yok olmaması konusunda ciddi bir konuma sahip olduğudur. Bununla birlikte kimi ailelerde Zazaca konusunda ev içi uyarılara rastlanması dilin aktarımını sağlama konusunda bir çabanın olduğunu göstermektedir.

2.3. Zazalık ve Sosyal Medya

Bu başlık altında katılımcıların Zazalara ait medya (TV, sosyal medya, şarkı vb.) organlarını takip edip etmedikleri, eğer ediyorsa neleri takip ettiklerinin tespiti amaçlanmıştır. K1, K9, K10, K12, K13, K15 özellikle bir şey takip etmediklerini şarkı dinlediklerini söylemişlerdir. K1 dinlediği şarkılara örnekler vererek şunları belirtmiştir:

K1: Medya paylaşımlarını çok takip ettiğim söylenemez. Rençber Aziz zaten Zazaların ozanıdır. Rençber Aziz olsun ondan sonra Tunceli tarafının Zazalarının enstrümanları çok iyi kullanarak mesela çok güzel şeyler yaptığını biliyoruz. Mesela Elgajeye (Mikail Aslan) olsun ondan sonra şu Palu'da (Elazığ'ın Zaza çoğunluklu ilçesi) bir hikâye üzerine alınmış bir şarkı var o olsun...

K2 ise Zaza TV, instagram paylaşımları ve şarkıları dinlediğini belirtmiştir:

K2: Evet. Hatta evde Zaza TV var. 24 saat sürekli o açık... İı şarkılarda aynı şekilde çok seviyorum. (Mesela en çok hangi şarkı) Rojda, Rojdanın Zazaca

şarkıları var birkaç tane ve Cevdet Canoğlu'nu biliyor musun o da Zazaca şarkı söylüyor onları dinliyoruz ama ben daha çok daha yabancı beni daha soyutlayabilecek şeyler dinliyorum... Abdullah Caf adlı sosyal medya fenomeninin paylaşımlarını takip ediyorum.

K4, bilmiyorum; K3, sevmem demiştir. K7, eski zamanlarda insanların bir araya gelip plak dinlediğinden, dengbejler* söylediğinden şu sözlerle bahsetmiştir:

K7: Eskiden bir plak vardı onu dinlerdim. Eskiden erkekler bir araya gelirlerdi plağı açarlardı. Biz de dinlerdik. Bizim büyüklerimiz bir araya gelirlerdi ilahi, kaside, dengbej söylerlerdi.

K5 ve K6 da Zaza TV ve şarkıları takip ettiğini söylemiştir. K8 ise bu konuda bir fikir beyan etmemiştir. K14, takip etmediğini ifade etmiştir. K11, geçmişte dergi takip ettiğini ve Zaza TV'yi izlediğini aktarmıştır:

K11: Valla ben bir ara bir iki tane dergileri vardı okumaya çalıştım. Latin harfi ile yazılmış hiç anlamadım. Yani benim çıkardığım ses o harf karşılamıyor. Bir iki sefer dergilerini aldım baktım anlaşıyoruz ben de bıraktım. Zaza TV izliyoruz. Bakalım ne kadar, aşağı yukarı her gün boş vaktimde ben izliyorum boş vaktim çok benim. Yani öbürlerinden sıkıldığım zaman Zaza TV'yi izliyorum hoştur. Keşke devamı gelse...

Tablo 7. Zazalar ve Sosyal Medya İlişkisi

KATILIMCI	Zazalar ve Sosyal Medya İlişkisi
K1 (39-E)	Medya paylaşımlarını çok takip ettiğim söylenemez. Rençber Aziz zaten Zazaların ozanıdır...
K2 (24-K)	Evet. Hatta evde Zaza TV var. 24 saat sürekli o açık...
K3 (77-E)	Şarkı sevmem.
K4 (68-K)	Bilmiyorum.
K5 (53-K)	Zaza TV'ye bakıyorum. Zazaca şarkı duyunca durup bakıyorum. Zazaca dertli şarkılar dinlerim. Zırac gibi dertli şarkılar dinliyorum.
K6 (27-K)	Halay havasında olduğum zamanlarda Abdullah Koçak, Zaza Mahmut gibi sanatçıları açıp dinlerim. Yeni açılan Zaza TV kanalına da denk geldikçe bakıyorum.
K7 (65-K)	Eskiden bir plak vardı onu dinlerdim. Eskiden erkekler bir araya gelirlerdi plağı açarlardı. Biz de dinlerdik. Bizim büyüklerimiz bir araya

* Dengbej: Zazaca veya Kürtçe müziksiz olarak söylenen uzun hava formundaki şarkı.

	gelirlerdi ilahi, kaside, “dengbej” söylerlerdi
K8 (72-E)	-
K9 (49-E)	Yok etmiyorum. Bağımsız bir yapı olmadığı için izlemiyorum. Şarkı dinlerim ama hepsini dinlerim.
K10 (26-E)	Takip ediyorum ama özellikle takip etmiyorum denk geldiği zaman takip ederim denk gelmediği zaman peşine düşmüyorum.
K11 (58-E)	Valla ben bir ara bir iki tane dergileri vardı okumaya çalıştım. Latin harfi ile yazılmış hiç anlamadım. Yani benim çıkardığım ses o harf karşılamıyor. Bir iki sefer dergilerini aldım baktım anlaşıyoruz ben de bıraktım. Zaza TV izliyoruz
K12 (18-E)	Şarkı dinliyorum ama medyada takip etmiyorum.
K13 (63-E)	Tabi ki haz aldığım bazı parçalar illaki vardır. Ama şunu diyelim yani birinin elinde bir politika aracı kullandıkları için de pek de izlemiyorum.
K14 (20-K)	Takip etmiyorum.
K15 (39-K)	Hiç bir tane yok var mı? Varda belki bende yok yani. Ama Zazaca şarkılar dinliyorum.

Zaza kültürüne ilişkin yayınlar yapan medyayı takip etme düzeyi ile ilgili yaş grupları arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Bununa birlikte özellikle kültürel şarkıların her dönemde kendisini kabul ettirdiği görülmüştür. Zazaca şarkıların, kültürün devamlılığının sağlanmasında hatırı sayılır bir konumda olduğu düşünülmüştür. Yine Zaza TV adı altında son dönemde yeni yeni kendini gösteren TV kanalının da kültürü koruma ve kültürel aktarımı sağlama açısından önemli bir girişim olduğu anlaşılmaktadır. Geçmişte dengbejler söylendiği, plaklar çalındığı bugün ise bu mecranın genişleyerek TV, dergi, sosyal medya paylaşımları halinde kendine ifade alanı bulduğu ve bu hususta kültürel aktarım alanının genişlediği ancak hitap ettiği kitlenin sınırlı olduğu değerlendirilmiştir.

3. Politik Tutum ve Yönelimler

“Tutum, en genel anlamda, bireyin bir değer içeren nesneler (veya konular) karşısındaki vaziyet alışını ifade eden bir kavramdır.” (Çapcıoğlu, 2009, s. 152). Biz de bu başlığı Zaza toplumunun politik olarak nasıl bir vaziyet aldığını ve bu vaziyet alışın yaş

gruplarına göre değişkenlik gösterip göstermediğini incelemek amacıyla açmış bulunmaktayız.

3.1. Politik Tercih

Bu başlık altında katılımcıların, desteklenen siyasi partiye ve yaş gruplarına göre nasıl bir değişkenlik gösterdiği incelenmektedir. Katılımcılardan K3, K4, K7 ve K8 AKP'yi desteklediğini belirtmiş ve bu yöndeki tercihlerinin dini motivasyonlarından kaynaklandığını belirtmişlerdir:

K3: Ben şimdi oyumu Tayyib'e veriyorum. Çünkü İslam'dır.

Katılımcılardan K2, CHP'ye oy verdiğini buradaki motivasyonunun, CHP'nin politikalarını beğenmese de diğer partilere göre daha makul görmesinden ve AKP dışında bir partinin iktidar olduğunu görmek istemesinden kaynaklandığını belirtmiştir:

K2: Ya şöyle şuan ki dönemde Cumhuriyetçi halk partisini destekliyorum. Çünkü artık 20 seneden beri aynı iktidar gidiyor ve ekonomik olarak çok kötü durumdayız. Ben her zaman söyledim kendi açımdan, okurken şu cümleyi kurardım eğer ekonomik refah seviyesi düşükse bir ülkenin orda kaos asla bitmez. Çünkü mesela kendi kültürümüzü... Belki de yaşantımızın sebebi o çünkü o kadar çok paraya ve ekonomiye odaklandık. Para yok boş ver şimdi kültürü, para yok boş ver şimdi dili, para yok çünkü insan sadece kendi karnını doyurmak peşinde bu sebepten hani bu düzenin bir ihtimal değişmesini düşündüğüm için Cumhuriyet Halk Partisine ını daha çok yatkınım. Onun da aslında kötünün iyisi diyebileceğim konumda olduğu için yapacak bir şey yok. Değişsin bir farklılık görelim diye belki de bir şeyler olacaktır.

K5, K9, K13, K15, HDP'ye oy verdiğini belirtmişlerdir. K5, bu tercihin altında yatan sebebin Zaza hassasiyeti olduğunu şöyle ifade etmiştir:

K5: Ben Zazayım, ben Zaza taraftarıyım. Erbakan'a oy veriyorduk eskiden. En son HDP'ye verdim çünkü Zaza dedin mi benim için her şey bitiyor.

K1 ise bu zamana kadar AKP'yi desteklemiş olmaktan dolayı üzüntü duyduğunu ve bundan sonra kimi destekleyeceği konusunda kararsız olduğunu belirtmiştir:

K1: Siyasi partiden ziyade bizim siyaset kültürümüz şudur; yani ben şunun taraftarıyım dürüst insanların peşinden gitmek... Yani evet, biz biraz inançlı insanların peşinden gitmeyi tercih ediyoruz. Bizim büyüklerimiz de böyleydi şuan bizde de böyle. Ama benim gerçek tutumum kim olursa olsun yaptığı işi hakkıyla yapan insanların peşinden gitmeyi tercih ederim. Yani inşallah öyle işlerini hakkıyla yapan insanlara denk geliriz veya başa gelir biz de onları destekleriz. Valla ne yazık ki şüana kadar Ak Parti'ye verdim bundan sonra verir miyim bilmiyorum.

Katılımcılar içerisinde K6, K10, K11, K12 ve K14 ise destekledikleri herhangi bir partinin olmadığını ifade etmişlerdir. K11, geçmişte belli kriterlerde partilere oy verdiğini söylese de şuan kararsız olduğunu ve kimseyi desteklemediğini ifade etmiştir:

K11: Yok. İsim olarak söyleyemem. Çünkü ben bu yaşıma kadar değişik partilere oy verdim. Öyle bağnaz olarak birine bağlı değilim. Aileden kalma bir şey vardır böyle muhafazakâr dediğimiz bir siyasi yolu takip eden hangi parti varsa onu destekleriz. Yanlış gördük mü geri çekilmesini biliriz. İsim olarak önemli değil çok partiye oy vermişimdir. Yalnız şu vardır sol partiler ve faşist partilere ben hiçbir zaman ne oy verdim ne de teveccüh ettim. Şuan desteklediğim biri yok. Sadece beklemeyim seçim arifesi gelsin bakayım. Yani bu pozisyon devam etse sandığa gitmem.

Tablo 8. Politik Tercih

KATILIMCI	Politik Tercih
K1 (39-E)	Valla ne yazık ki şüana kadar AK parti' ye verdim bundan sonra verir miyim bilmiyorum.
K2 (24-K)	Cumhuriyet Halk Partisine ııı daha çok yatkınım. Onun da aslında kötünün iyisi diyebileceğim konumda olduğu için yapacak bir şey yok. Değişsin bir farklılık görelim diye belki de bir şeyler olacaktır.
K3 (77-E)	Ben şimdi oyumu Tayyip'e veriyorum. Çünkü İslam'dır.
K4 (68-K)	Tayyibe veriyorum çünkü Müslümandır.
K5 (53-K)	En son HDP'ye verdim çünkü Zaza dedin mi benim için her şey bitiyor.
K6 (27-K)	Şuan herhangi bir partiyi desteklemiyorum.
K7 (65-K)	Tayyibe oy veriyorum. Önceden Fazilete, Saadete oy veriyorduk. Sürekli Saadete veriyorduk Saadet bitti şimdi Tayyip. Çünkü büyüklerimiz veriyor ben ne bileyim.
K8 (72-E)	AK Parti'ye veriyorum şimdi doğruyu söylüyorum

K9 (49-E)	Ben HDP'ye destek veriyorum.
K10 (26-E)	Benimsediğim bir parti yok. En son oyumu ben yaktım.
K11 (58-E)	Şuan desteklediğim biri yok. Sadece beklemedeyim seçim arifesi gelsin bakayım. Yani bu pozisyon devam etse sandığa gitmem.
K12 (18-E)	Yok, benim siyasetle işim yok.
K13 (63-E)	Onun için ben şuanda yani bu açıdan ben kendimi HDP li görüyorum.
K14 (20-K)	Yok.
K15 (39-K)	İnan parti yoktur var mıdır diyeyim? Evet, söyleyeyim mi? Hdp'ye veriyorum yani.

Mülakat sonuçlarına göre ileri yaş grubunun, istisnaları olmakla birlikte dini kaygılarla AKP'yi destekledikleri görülmüştür. Yetişkin yaş grubunun bu konuda ikiye ayrıldığı; çoğunluğun HDP'yi desteklediği, geri kalan kısmının muhafazakâr partileri desteklediği ancak parti tercihi bakımından karmaşık bir zihne sahip olduğu gözlemlenmiştir. Genç gruptaki katılımcıların ise parti tercihi konusunda güvensiz bir yaklaşıma sahip olduğu veya bu konuyla ilgilenmediği anlaşılmaktadır. Buna göre ileri yaş grubundan gençlere doğru gittikçe apolitik bir yaklaşım sergileme eğiliminin arttığı görülmüştür. Yaşlılar, genellikle politikacılara güvenlerini ifade ederken, gençlere doğru bu güvenin azaldığı gözlemlenmiştir. Yine yaşlıların siyasi parti tercihinde sadece dini hassasiyetleriyle hareket ettiği anlaşılmaktadır. Yetişkinlerin daha çok kültürel eksenli bir yaklaşıma sahip oldukları, gençlerin ise herhangi bir hassasiyet taşımadıkları görülmektedir.

3.2. Din ve Devlet İlişkileri

Bu başlık altında bireylerin laiklik ve şeriat gibi birbirine zıt kavramlara nasıl baktığı değerlendirilmek istenmiştir. Bu yolla devlet yönetimini nasıl değerlendirdikleri de bir diğer inceleme konusudur. K1, K3, K5, K7, K8, K9 ve K15 devlet yönetiminin şeri esaslara göre şekillenmesi yönündeki tercihlerini ifade etmişlerdir. Bu çerçevede K15, devlet yönetiminin dini duyarlılıklara göre olmasını istediğini şöyle ifade etmiştir:

K15: Bence şeriat olmalı, kesinlikle şeriat olmalıydı ki yoktur yani şuan şeriat yok. Bu yüzden de bu olayların çoğu, bu rahatlık bu yüzden oluyor. Şeriat

olmalıydı mutlaka olmalıydı yani gerçekten dinimiz... İman zayıflığından dolayı (kötü şeyler) başımıza geliyor. Ne biliyim.

Katılımcılardan K4, K5, K8 ve K12 bu başlık altında, sorduğumuz soru üzerinden devletle ilgili şikâyetlerini de belirtmiştir. K5 bu durumu şu sözlerle ifade etmiştir:

K5: Bilmiyorum. Okumamışım bilmiyorum. Şeriat iyidir. Ben sana şu lafımı gerçekten söyleyeyim, şimdiki devletim için diyorum yani ben çok şikâyetçiyim. Kimi gitti göğe yetiştirdi kimi de yerin dibinde edemiyor (gücü yetmiyor) kalsın. Mesela benim gibi bir tane. Ben o yönden çok çok üzülüyorum. Ya hepsini bir edin niye biri gidiyor göğe biri yerdedir niye? Hepimiz insan değil miyiz? Kimse benim kadar çalışmıyor. Kimse benim kadar canını almıyor. Hiçbir şeyim de yok. Param para etmiyor. İşim para etmiyor. Kimi var evinde oturuyor milyar tilyar kapısına geliyor. E bu devlete sen ne diyorsun. Şahıs olarak değil ha devlet olarak bir tek insan değil bütün şeye söylüyorum.

Katılımcılardan K2, K6 ve K14 laikliği ve liberalizmi desteklediğini ifade etmiştir. K2, şeriatın gelmesi durumunda ülkenin kaosa sürükleneceğini düşünmekte ve laikliği desteklediğini şu sözlerle ifade etmektedir:

K2: Ben laikliğin bütün ülkede söz konusu olması gerektiğine inanıyorum. Şeriat evet... Dinimizin sonuçta şeriat Kuran ile birlikte hareket etmektir. Dinin bütünüyle yaşatılması demek ancak öyle bir dünyada yaşıyoruz ki şeriat eğer bizim ülkeye gelmeye kalkışrsa çok büyük bir kaosa sebep olur. Çünkü artık insanlar zaten kavga peşinde, zaten bir şey olsun birbirimizi yırtalım peşinde e böyle bir dünyaya şeriat de gelemes böyle bir ülkeye şeriat de gelemes. Bir kısım var kominizim, kominizim de gelemes. Yani şuan için en şey liberalizm, en olması gereken ama sonuçta yine kendi dinimizi yaşayacağız. Biz zaten dinimizi doğru düzgün yaşayamıyoruz ki kendi içimizde yaşayamıyoruz. Bide bunu ülkeye mal etmeye kalkışsak bizim ülke de çok dinli çok ırklı bir ülke bu sefer çok büyük bir kaos çıkacak.

K10, K11 ve K13 ise benimsedikleri tutumu ifade etmek yerine bahsi geçen kavramlar hakkında tanımlama yapmayı tercih etmişlerdir. K11, konuya şu ifadelerle açıklık getirme ihtiyacı duymuştur;

K11: Laiklik... Bugün Türkiye’de uygulanan şekliyle baktığımız zaman laiklik dini baskılamak için kullanılıyor. Şeriat şimdi aslını biz görmedik nasıl olduğunu bilmiyoruz. Yani bir şeri devlet kurulduğu zaman şeri hükümler geçerli olduğu zaman nasıl olur? Bunu bilmiyoruz. Toplum zaten şuanda bunu kabul etmez. Ama laiklik lastik gibidir sadece dini baskılamak içindir. Aslında dinin önünü açmak için dini özgürleştirmek için laikliğin ön plana çıkması gerekir. Fakat bizdeki uygulama dini baskılamak içindir. Dinin önünü kesmek içindir.

Tablo 9. Din ve Devlet İlişkisine Bakış

KATILIMCI	Din ve Devlet İlişkisine Bakış
K1 (39-E)	Laiklik kavramını da herkes kendine göre çekiyor; bana göre laik ol, neye göre, laiklik nedir? Din devlet işlerinin birbirinden ayrılması gibi bir durum söz konusu olamaz zaten.
K2 (24-K)	Ben laikliğin bütün ülkede söz konusu olması gerektiğine inanıyorum.
K3 (77-E)	Halis olan İslam’dır. Ben şeriat isterim ama herkes isterse daha güzel olur.
K4 (68-K)	Devlet, yetimi fakiri korumalı, insanlara yardım etmeli.
K5 (53-K)	Bilmiyorum. Okumamışım bilmiyorum. Şeriat iyidir. Ben sana şu lafımı gerçekten söyleyeyim şimdi ki devletim için diyorum yani ben çok şikâyetçiyim. Kimi gitti göğe yetiştirdi kimi de yerin dibinde edemiyor kalsın.
K6 (27-K)	Laik bir yönetimin daha doğru olduğunu düşünüyorum. İnsanların yaşadığı coğrafyada kendi dinlerini rahatça yaşamaları özgür, demokratik bir şekilde yönetilmeleri gerekiyor.
K7 (65-K)	Ben istiyorum ki şeriat gelsin ama şeriatı getirmiyorlar
K8 (72-E)	Laiklik Müslümanın şeyi değil. Ama Müslümanlık şeriat aynı şeydir. Şu anda da şeriat diye şey yapamıyorlar ki şeriat serbest değil.
K9 (49-E)	Laikliği pek sevmiyorum Şeriat olsa güzeldir ama o da yok oldu.
K10 (26-E)	Şimdi şöyle bir şey var bir Laik insanlar var. Bir de laikliği alet eden insanlar var. Bir şeriat var bir de şeriatı kendine alet eden insanlar var. Ve sadece bu Türkiye’de değil dünyanın her yerinde bu böyle...
K11 (58-E)	Laiklik, bugün Türkiye de uygulanan şekliyle baktığımız zaman laiklik dini baskılamak için kullanılıyor. Şeriat şimdi aslını biz görmedik nasıl olduğunu bilmiyoruz. Yani bir şeri devlet kurulduğu zaman şeri hükümler geçerli olduğu zaman nasıl olur? Bun bilmiyoruz. Toplum zaten şuan da bunu kabul etmez.
K12 (18-E)	Bilmiyorum. Devlet yönetimi olarak daha üst bir seviyede olması lazım... Şuan ülkece ekonomi çok kötü... Adalet yok. Mesela yani aklıma bunlar geliyor başkada bir şey yok.
K13 (63-E)	Şimdi bizde eskiden derlerdi iki karpuzu bir elle tutamazsın. Anlayış olarak öyle... Şimdi ikisi de nihayetinde bir yasadır bir kanundur. Biri Allah’ın kanunudur bir de kulların kanunudur.

K14 (20-K)	Bu ülkenin yönetimi benim için her konuda böyle eksik gibi ıı ne biliyim iyi olmaları gerekiyor ne yönden laiklik yönünden de her konudan da. Çünkü çok geride böyle... Devlet yönetimin daha böyle gelişmesi gerekiyor her konuda ben öyle düşünüyorum. Laiklik devlet yönetimi olmalı.
K15 (39-K)	Bence şeriat olmalı, kesinlikle şeriat olmalıydı ki yoktur yani şuan şeriat yok.

Mülakat sonuçları incelendiğinde, yaşlı ve yetişkin gruptaki katılımcıların şer'i esaslara dayalı bir devlet yönetimine daha ılımlı baktığı görülmüştür. Genç yaş grubundaki katılımcılar ise, genellikle devlet yönetiminin laiklik ilkesine dayalı olması gerektiğini ifade etmiştir. Bazıları ise devletin yönetim anlayışına özellikle ekonomi ve adalet konularına ilişkin eleştiriler getirmekle birlikte, ideal bir yönetimin nasıl olması gerektiğine ilişkin herhangi bir öneride bulunmamıştır. Sonuç olarak devletin yönetsel tercihi konusunda yaşlı ve yetişkin bireylerin dini kaygılarla, gençlerin ise özgürlükçü kaygılarla hareket ettiği anlaşılmaktadır.

4. Tarihsel Şahsiyetler

Bu başlık köken olarak Zaza olduğu söylenen ve coğrafyada belirgin bir şekilde öne çıkmış tarihsel şahsiyetler hakkında katılımcıların bilgisinin ne olduğunu ve yukarıda belirtilen yaş gruplarında nasıl bir karşılık bulduğunu öğrenmek amacıyla açılmıştır. Bu şahsiyetlerin yaşadığı bölgenin, katılımcıların yaşadığı bölgeye yakınlığından ve adı sohbet meclislerinde sıklıkla geçtiğinden dolayı iki kişi üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunlardan biri Palu doğumlu ve Sünni-Zaza kökenli olan Şeyh Said'dir. Şeyh Said 13 Şubat 1925 tarihli isyanın başrolünde yer almıştır (Kurşun, 2019). Diğerisi ise Dersim doğumlu Alevi-Zaza kökenli Seyit Rıza'dır. Seyit Rıza ise 1937 Dersim isyanının başrolünde yer almıştır (Arabacı, 2017).

4.1. Şeyh Said

Bu başlık altında katılımcıların, yaşadığı dönemde ve ölümünden sonra birçok tartışmaya konu olan Şeyh Said adlı şahsiyete bakış açısının incelenmesi amaçlanmıştır. Bu konuda farklı görüşlerin bulunması ve yaşadığı bölgenin araştırma yaptığımız

bölgeye çok yakın olması bizi bu konuyu irdelemeye teşvik etmiştir. K12, K14, K15 dışında bütün katılımcıların Şeyh Said'i dini kimliği ile tanıdığı ve İslamiyet için savaştığı görüşünde olduğu görülmüştür. K1, değerlerini koruma adına topluma lider olmuş bir şahsiyet olduğunu ifade etmiştir. K3 değerinin üstüne konuşulamayacak kadar büyük olduğunu şu sözleri ile aktarmıştır:

K3: Ooo onun değeri çok ağırdır söylenmez ki. Ben söylemiyorum, söylemiyorum ki ancak Allah bilir. Çok ağır bir kelimedir. Herkes bilmez. Çok önemlidir ben bu konuda konuşacak seviyede biri değilim. Sadece İslami davası vardı başka davası yoktu.

K4, K5 ve K8 büyüklerinden öğrendikleri kadarıyla dini bir lider olduğu düşüncesinde olduğunu belirtmiştir. K4 ve K5 bu konuda aileden gelen bir aktarımın olduğunu ve Şeyh Said'in dini bir lider olduğunu ifade etmişlerdir:

K4: Babam çok bahsederdi. İslam için her şeyi yapmış bilgi sahibi bir insanmış.

K5: Ben valla pek bilmiyorum ama diyorlar İslamiyet üstüneydi. Yani biz kendi aramızda konuşuyoruz yani Şeyh Said, onun gibi insan yokmuş. Biz büyüklerimizden öyle duyduk yani o bir şey, şey değil. Hakiki Müslümanmış. Bak Şeyh Said, Şeyh deyince bizim akan sular duruyor valla.

K7, bu başlık altında Şeyh Said'in manevi yönüne değinmek amacıyla bir hikâye anlatarak şunları söylemiştir:

K7: Ben bilmiyorum. Sadece adını duymuşum ona hakaret etmişler, darağacına asmışlar. Şeyh Said'e diyorlar bir avuç toprak al Diyarbakır'ın üstüne at yok olsun. O da diyor ki yapmam belki benden sonra daha dindar bir cemaat gelir. Ben toprak atmam Diyarbakır üstüne. Onu darağacına asıyorlar halat kopuyor. Tekrar asıyorlar tekrar ip kopuyor. Tekrar asıyorlar Şeyh Said ipe diyor ki dur, ip duruyor, Şeyh Said öyle asılıp ölüyor.

K6 ve K10 yüksek bir karaktere sahip olduğunu belirtmiştir. K11, zulme başkaldıran bir lider olduğunu ve haksızlığa uğradığını şu şekilde ifade etmiştir:

K11: Valla Şeyh Said'i nasıl değerlendiriyorum... Şeyh Said bir zulme başkaldırdı. Yani zulüm dediğim şeydi Şeyh Said'in, Türkiye ile herhangi bir problem yok. Şeyh Said'in başkaldırmasının ayaklanmasının sebebi hilafetin

kaldırılması... Meşhur bir sözü var bilmiyorum tarihçiler eğer beni onaylarsa, bizim diyor Türklerle kardeşliğimiz din bazındaydı. E dini kaldırdıklarına göre bizim onlarla herhangi bir kardeşlik bağımız da kalmadı. Ha şimdi diyorlar yok İngiliz uşağıymış şuymuş, İngiliz'in oyuncağıymış yok İngiliz'in ajanıymış yok hepsi yalandır. Şeyh Said sırf Allah için ayağa kalktı, başarılı olmadı o ayrı mesele. Yani onların dediği ajan majan değildi Şeyh Said. Sadece hilafeti kaldırdıkları için... Hilafette biliyorsun yani dinin bir devletteki müessesiydi. Dini bir müesseseyi ilga ettiler o da ayaklandı. Başarılı olsaydı keşke. Yani bu şey değildi ha bir ırksal ayaklanma değildi dini bir ayaklanmaydı. Ve başarılı olmadı.

K2, K9 ve K13 onu, hem siyasi hem dini kimliği ile ön plana çıkmış bir lider olarak gördüklerini ifade etmişlerdir.

K2: Ya şöyle Şeyh Said hakkında gerçekten çok fazla teori var. Artık teori demek zorundayım çünkü yok onu kullandılar yok hayır onu kullanmadılar yok o din adamıydı hayır siyasi adamdı o kadar çok Şeyh Said'e rol bürüdüler ki... Kimse hani bu adamın haksızca asıldığını söylemiyor. Sadece bu bu rolü şu şu rolü vardı. Şeyh Said için şöyle düşünüyorum, hem dini açıdan hem siyasi açıdan kendisinin büyük bir rolü olduğunu ancak birçok insan tarafından farklı algılandığını farklı konumlandırıldığını... Çünkü o dönemde asılan çok insan vardı. Neden Şeyh Said'in üstüne bu kadar düşüldü? Neden özellikle Şeyh Said'in adı duyuldu? Ben bunun da şey diye düşünüyorum siyasi açıdan bir galeyan oluşturulmasına sebep olduğuna çünkü Kürtler ve Zazalar ayaklansın şöyle isyan çıkarsınlar sorun çıkarsınlar olarak algılandı ama kendisinin dini olarak daha büyük bir rolü olduğuna inanıyorum. Meselenin Kürt ve Zaza ile alakası da var. Ancak bundan daha çok dini açıdan çünkü laiklikle birlikte din ve devlet işleri birbirinden ayrıldı bu sebepten dolayı da birçok dediğim gibi şapka kanunu çarşafın kaldırılması gibi şeyler gelince tabi ki de din adamı olarak kendisi de bundan rahatsız oldu. Rahatsız olunca da bunun sesini çıkarmak istedi. Ama işte onun üzerine siyasi algı yükleyince artık çok fazla rolü var. Birçok konuda rolü var.

K12 K14 ve K15 bu noktada çok bilgi sahibi olmadığını sadece isyan ettiğini bildiğini ifade etmiştir. K14, bu durumu şöyle ifade etmiştir:

K14: Duydum aile arasında isim olarak ama öyle bir araştırma yapmadım bilgim yok.

Tablo 10. Şeyh Said’e Bakış

KATILIMCI	Şeyh Said Bakış
K1 (39-E)	Kendi değerlerini, kendine mal olmuş kendi değerlerimizi, kendi inancımızı koruma adına bir önderlik etmiştir.
K2 (24-K)	Meselenin Kürt ve Zaza ile alakası da var. Ancak bundan daha çok dini açıdan çünkü laiklikle birlikte din ve devlet işleri birbirinden ayrıldı bu sebepten dolayı da birçok dediğim gibi şapka kanunu çarşafın kaldırılması gibi şeyler gelince tabi ki de din adamı olarak kendisi de bundan rahatsız oldu.
K3 (77-E)	Ooo Onun değeri çok ağırdır söylenmez ki. Ben söylemiyorum, söylemiyorum ki ancak Allah bilir. Çok ağır bir kelimedir. Herkes bilmez. Çok önemlidir ben bu konuda konuşacak seviyede biri değilim. Sadece İslami davası vardı başka davası yoktu.
K4 (68-K)	Babam çok bahsederdi. İslam için her şeyi yapmış, bilgi sahibi bir insanmış.
K5 (53-K)	Ben valla pek bilmiyorum ama diyorlar İslamiyet üstüneydi. Yani biz kendi aramızda konuşuyoruz yani Şeyh Said onun gibi insan yokmuş. Biz büyüklerimizden öyle duyduk yani o bir şey, şey değil. Hakiki Müslümanmış. Bak Şeyh Said, Şeyh deyince bizim akan sular duruyor valla.
K6 (27-K)	En iyi âlimlerden biri oluşuyla...
K7 (65-K)	Ben bilmiyorum. Sadece adını duymuşum ona hakaret etmişler darağacına asmışlar
K8 (72-E)	Bak ben görmemişim, bak ben duyduğuma göre şeyh Said’i din için astılar.
K9 (49-E)	Şeyh Said şeyhtir ve Kürt’tür. Lider bir adamdır. Davası Kürt davasıydı ama Müslüman Kürt’tü. Hem İslamiyet hem Siyasi ama o daha çok İslami bir kimliğe sahipti. Ama idam ettikleri zaman Kürt kimliğinden dolayı idam ettiler.
K10 (26-E)	Çok yüksek bir kişilik... Ve bugün Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasında da çok şey, bir önemli rol oynamıştır.
K11 (58-E)	Şeyh Said’in başkaldırmasının ayaklanmasının sebebi hilafetin kaldırılması...
K12 (18-E)	Valla sadece Şeyh Said isyanı diye biliyorum. İçeriğini bilmiyorum. Sadece isyan ettiğini biliyorum.
K13 (63-E)	Şimdi Şeyh Said’in yani Şeyh Said isyanı çok farklı. Farklı yorumlanıyor. Farklı yerlere çekilmeye çalışılıyor. Yani her yönüyle mesela şöyle bir şey söyleyeyim evet Şeyh Said dini uğruna savaşmıştır. Ayriyetten kimliği uğruna da savaşmıştır.
K14 (20-K)	Duydum aile arasında isim olarak ama öyle bir araştırma yapmadım bilgim yok.
K15 (39-K)	Şeyh Said Kürtlerin şeyi mi acaba? Onunla inan ki bilgim yok belki duymuşum da şuan aklımda değil. Ama bir şey diyemem yani uyduramam.

Katılımcıların Şeyh Said’e yaklaşımı incelediğinde, çoğunluğun onu dini karakterli bir şahsiyet olarak değerlendirdiği görülmektedir. Siyasi kimliğine yapılan vurgu ise çok azdır. Şeyh Said incelemeye alınan grup için önemli bir değer olarak görülmektedir.

Öyle ki verilen cevaplar, adı geçen şahsın dini değerinin ötesine geçerek mistik bir anlam taşımaya başladığının göstergesi olmuştur. Yaş gruplarına göre incelediğimiz zaman ise yaşlı ve yetişkin yaş grubunun Şeyh Said'e büyük bir anlam yüklediği görülmüştür. Ancak genç grubun bu konuda ikiye ayrıldığı, yaş düştükçe Şeyh Said'e olan alakanın da azaldığı görülmüştür.

4.2. Seyit Rıza

Yine tarihsel şahsiyetler bağlamında, araştırma sahasına yakın olduğu için tercih ettiğimiz bir diğer şahsiyet Seyit Rıza'dır. Katılımcılardan K3, K5, K7, K12, K14 ve K15 Seyit Rıza hakkında net bir bilgilerinin olmadığını söylemiştir. K3 bu durumu şöyle ifade etmiştir:

K3: Adını duydum bilmiyorum.

K1 ve K6 onu, haksızlığa ses çıkaran Alevi bir lider olarak tanımlamıştır. K1 dönemin sözü geçen bilge bir insanı olduğunu ve haksızlıklara kaşı çıktığını şu sözlerle ifade etmiştir:

K1: Seyit Rıza, hani biz Alevi kesimin lideri, lideri değil aslında o günün o dönemin önder bir insanı yani sözü geçen bir insanı olarak biliyorum. Sözü geçen bir insanı, devlete karşı herhangi bir isyanı yok; çocukları götürülmüş, çocuklarına işkence edilmiş. Kendisi çağrılınca gidiyor, kendi eliyle devletin ayağına gidiyor. Çok bilge bir insan olduğunu da biliyoruz. Çok mütevazı, kanaat önderleri diyoruz ya kanaat önderlerinden biri olduğunu biliyorum. Devlete karşı herhangi bir isyan girişiminde olmamıştır. Nedir haksızlıklara ses çıkarmak istemiştir. Sonra devlet çağırmıştır devletin ayağına gitmiştir. Ne yazık ki onu da telef etmiştir.

K2, bizatihi araştırmadığını sadece ailesinden saygı duyulması gerektiğini öğrendiğini ifade etmiştir. K10, ehlibeytten olduğunu belirtmiştir. K11, kulaktan dolma bir bilgiye sahip olduğunu, ortadan kaldırılmak istenen kıymetli bir şahsiyet olarak gördüğünü ifade etmiştir. K13 ise konunun dışında bilgilere yöneldiği için bu başlık altında onun düşüncelerine yer verilememiştir. K4 ise bu soruya cevap vermediği için bu başlık

altında kendisine yer verilmemiştir. K8 ve K9 Seyit Rıza'nın Kürtlük için savaşı bir kimliğe sahip olduğundan bahsetmişlerdir. K8, Seyit Rıza'nın devrimci kimliğine vurgu yaparak Şeyh Said ile kıyaslandığını ancak aynı olmadıklarını şu sözlerle ifade etmiştir:

K8: Seyit Rıza, Kürdistan için, devrim için yapmış benim duyduğuma göre. Tunceli'de. Öyle diyorlar. Çoklara da (çoğu kişiye) sormuşum onlar da aynısını söylüyorlar o adam devrim için yapmış. Ama Şeyh Said devrim için yapmamış. Ama bunlar diyorlar ikisi de aynı görmüşüm derneklerde şeylerde. Yan yanadırlar. Ama bizim duyduğumuza göre aynı değil.

Tablo 11. Seyit Rıza'ya Bakış

KATILIMCI	Seyit Rıza'ya Bakış
K1 (39-E)	Çok bilge bir insan olduğunu da biliyoruz. Çok mütevazı kanaat önderleri diyoruz ya kanaat önderlerinden biri olduğunu biliyorum. Devlete karşı herhangi bir isyan girişiminde olmamıştır. Nedir haksızlıklara ses çıkarmak istemiştir. Sonra devlet çağırmıştır devletin ayağına gitmiştir. Ne yazık ki onu da telef etmiştir.
K2 (24-K)	Seyit Rıza hakkında çok araştırma yapmadım. Çünkü Şeyh Said'in adı bu evde daha çok geçti.
K3 (77-E)	Adını duydum bilmiyorum.
K4 (68-K)	-
K5 (53-K)	Yok tanımıyorum.
K6 (27-K)	Seyit Rıza Alevi Zazaların öncüsüdür ve kendi kimliğinden vazgeçmediği için idam edilen bir liderdir.
K7 (65-K)	Bilmiyorum.
K8 (72-E)	Seyit Rıza, Kürdistan için, devrim için yapmış benim duyduğuma göre. Tunceli'de. Öyle diyorlar. Çoklara da sormuşum onlar da aynısını söylüyorlar o adam devrim için yapmış.
K9 (49-E)	Seyit Rıza bir halk önderidir. Onun davası Kürt'tü başka bir şey değil.
K10 (26-E)	Seyit Rıza, ehlibeyt olduğunu biliyorum ben. Ehlibeytten olduğunu biliyorum. Hani mesela çok radikal alevi kardeşlerimiz var onun mesela çok öncü olarak şey yapıyorlar. Ama bence mesela Seyit Rıza o kadar da mesela radikal mezhepçi olduğunu ben düşünmüyorum.
K11 (58-E)	Valla onun hakkında pek bir bilgim yokta öyle kulaktan dolma doğru sözlerde olmuyor ya. Seyit Rızanın da devlete bir bahane verildi adamlar ortadan kaldırıldı. Onların ortadan kalkması gerekiyordu bilmiyorum yani pek bir bilgim de yok
K12 (18-E)	Onu da tanımıyorum.

K13 (63-E)	-
K14 (20-K)	Onu da aynı şekilde bir duymuşluğum var böyle bir bilgim yok hakkında
K15 (39-K)	Onu da bilmiyorum. Hiç araştırmamışım bilmiyorum yani.

Katılımcıların ifadelerine bakıldığında çalışma grubundaki kişilerin, Seyit Rıza konusunda halk önderi, devrimci, Alevi önder gibi ifadeler kullandıkları görülmekle beraber genellikle konuyla ilgili bilgi sahibi olmadıkları görülmüştür. Ayrıca özellikle genç ve ileri yaş grubunun, yetişkin yaş grubuna göre daha az bilgi sahibi olduğu anlaşılmaktadır.

5. Yaşlı, Yetişkin ve Genç Bireylere Bakış

Bu başlık altında yaş gruplarının birbirine bakış açısı incelenmek istenmiştir. K1, K5, K9, K11, K12, K14 ve K15 yaşlı yaş grubu için pozitif yönde ifadeler kullanmış ve onlara hürmet gösterdiklerini belirtmişlerdir. K1, yaşlılara olan sevgisini belirterek geçmişteki batıl inanışlarından bahsetme ihtiyacı duymuştur ve onların din konusunda bilgileri zayıf olsa bile samimi olduklarını şu şekilde ifade etmiştir:

K1: Ben yaşlıların hastasıyım. Yani şöyle ben yaşlıları çok seviyorum gerçekten. Hani bir yerde görsem farklı, özellikle baya yaşlı böyle insanlar gördüğümde direk yanaşırım yanlarına severim yani. Zazalar'ın genel olarak yaşlılara hürmet gösterdiğini görüyorum. Kendi ailemizde kendi çevremize baktığımızda Zazalar yaşlılarını seviyorlar.(Peki bu yaşlıların dini algıları, fikirleri, Zaza kültürünü yaşayış biçimleri ile ilgili neler düşünüyorsunuz?) Ya ilk etaplarda benim hatırladığım çocukluk yıllarında hatırladığım ııı biraz çok daha farklı şeyler vardı. Mesela eve at nalı asmaları kapısına... Ondan sonra bostana öküz başı asmaları; nazardan korur veya ilk göz bostanı değil de onu görür şeklinde... Ondan sonra ay tutulmasında yaşlıların teneke çaldığını gördüm ve çok şaşırmıştım. Öyle faklı inanışları olduğu zaman bana çok farklı gelmişti. Acaba bilmediklerinden mi dini bilgilerinin eksik olduklarından mı? Ama dini yaşayışları, namaz kılışları olsun evet belki eksik olabilir ama inanışlarının tam olduğunu düşünüyorum samimi olduklarını düşünüyorum.

K10, ileri yaş grubu için eleştirel bir dil geliştirmiştir. Bu çerçevede yaşlıların, gençleri anlamadıklarını, gençlerden çok fazla şey beklediklerini ve bunun rahatsız edici olduğunu ifade etmiştir:

K10: Yaşlılar şimdi ben yaşlıların çok önyargılı olduğunu düşünüyorum. Çünkü tek bir pencereden bakıyorlar hayata. Yani insanı kendi argümanına göre yargılamak gerekiyor. Atıyorum mesela bugün bir insan gençse, o gençliğin vermiş olduğu mesela şeye göre enerjiye göre insanları yargılamaları gerekiyor. Yani eleştirmeleri gerekiyor. Yoksa sen bir yaşlı bakış açısına göre bir genci mesela yargılayamazsın. Bir gencin mesela bakış açısına göre bir yaşlıyı yargılayamazsın bence. Yani bunlar olursa bence orada bir iletişimsizlik olur. Bu iletişimsizlikten kaynaklanan ön yargılar meydana gelir. Ki yaşlılarımız da bunu çok fazla yapıyor. Mesela bir söz vardı bir nasihat bin bilmem nedir diye... Şimdi yaşlılarımızda bu yok maalesef. Yaşlılarımız bide her şeyi şimdi... Bide şöyle bir şey var hayatta bir başkasından bir şey beklediğin zaman çok mutsuz olursun. Yaşlılarımız mesela bir başkasından her şey bekliyor. E bunu yaptığın zaman da zaten mutsuz olursun. Ondan sonra diyorlar ki vay efendim vefasızlar hayırsızlar. İyide dünya sadece sizin ekseniniz etrafında dönmüyor. Benim de yetişmem gereken bir kendi hayatım var. Eğer zaten kendi hayatımı rayına soktuktan sonra zaten senin dediklerin olur. Ama sen bütün önyargılarla beni şey yapıyorsun. Hani siz az önce dediniz ya yaşlılar sizi beğenmiyor diye. Ya beğenmiyor da beni neye göre beğenmiyor.

K13 ise gençlerin inanç biçimini rızık kaygısı üzerinden eleştirmiş ve bu kültürün ayakta kalmasının tek sebebini yaşlı kuşağın varlığına dayandırarak şunları dile getirmiştir:

K13: Bizim Zazalığın ayakta kalması, bugüne kadar biraz taşınmasının sebebi bizim yaşlıların Türkçe bilmeyişidir. Mecburi olarak Zazaca'yı kullanmalarıdır. Ve bundan da bu Zazaca bugüne kadar geldi. Ama bu nesil, herkes Türkçe bildiği için artık bu Zazaca'nın kaybolmaması için hiçbir neden yok. Çünkü eğitim dili de değildir zaten yani kaybolur. Şimdi bir misalen örnek verecektim ama şuanda bazı misaller aklımda kalmıyor. Hani bir şey var anasından neyi öğrendiyse diyor onu uygular ya ııı zehirli yılanın yavrusu zehirsiz olmaz. Yani illaki büyüklerin de bir aşılama vardır yani küçüklerine. Tabi bu yandan da biraz dünya görüşleri daha genişlemiştir, kimisi belki o şeyi aşmıştır daha yeni ama hala ben bu nesilden de bir şey anlamış değilim. Nesil, dinden ziyade

yarının kaygısını yaşıyor ekonomik kaygısını yaşıyor. Onun için bir kere rızık veren Allah'tır diyor eğer sen rızık verenin Allah'ın olduğunu bildiğin halde geleceğin yaşam kaygısı, ekonomik kaygısını duyuyorsun demek ki o İslamiyet de bir eksiklik vardır.

K3, K4, K5, K8, K11 ve K15 gençler konusunda umutsuz olduklarını ve gençleri gerek İslami gerekse kültürel açıdan zayıf gördüklerini ifade etmişlerdir. K5, kendi gençlik dönemindeki tecrübeler ile şimdiki gençlerin yaşayış biçimlerini karşılaştırarak gençlere yönelik eleştirel bir tutumla şunları dile getirmiştir:

K5: Biz eskiden büyüklerimizin sözünü kırmazdık, şimdi ki gençler yapmıyorlar. Valla babam sofraya otursa dururduk babamız yerdı kalkardı ondan sonra, şimdi daha boş ver... Şimdiki çocuklar yiyor biz diyoruz Yarabbi ses çıkmasın onlar yesin, ondan sonra biz kendimize oturur yeriz. Vallahi hiç de iyi bir şey değil. Bu bu (Telefonu gösteriyor) hepimizi götürdü çocuklarım gitti, gençler gitti. İnternet bizi mahvetti. Ben diyorum interneti çıkaran kendinden hayır görmesin. Telefon da değil televizyonda değil internet bizi mahvetti. Saygı kalmadı, utanma kalmadı, din kalmadı... Rabbim sonumuzu hayır etsin. Yaşlıların samimi olduğunu düşünüyorum benim gördüğüm oydu. İnanıyorum ki hakiki İslamlık insanlık oydu. Geçti bitti.

K11, genç kesimi daha çok Zazaca'yı konuşma potansiyelleri ve politik yönelimleri konusunda eleştirerek düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

K11: Yaşlılar daha dindar inanç bazından gerçi bilemiyorum. Gençler belki daha çok ibadetini yapıyor bilemiyorum. Dil konusunda Zazalık konusunda belki gençler bir şeyler öğrenmeye konuşmaya çalışıyor ama bildikleri ne kadar. Yani yaşlı kesim genç kesimden daha iyi Zazaca'yı daha iyi biliyor. Kendi aralarında, bizimle daha iyi daha fazla Zazaca konuşuyorlar. Genç kesim yok. Gençlerle yaşlılar arasında politik olarak baktığın zaman gençler biraz daha böyle bağınazlık seviyesinde fikirlerine bağlıdırlar. Parti olsun lider olsun yaşlı öyle değil. Biraz da tecrübe oluyor yaşlıda. Körü körüne birilerini takip etmiyoruz. Ha savunursun adamı yani yanlışını gördüğün zaman sen kritik yapabiliyorsun. Genç bunu kabullenmiyor. Yanlış da olsa benim partimdir, benim liderimdir, benim fikrimdir. Onun yanlışını görmüyor. Yaşlı biraz daha ne kadar bağınaz olursa olsun yanlış gördüğü zaman 11 bir adım geri atmasını biliyor.

K7, gençlerin ileri yaş grubuna göre daha bilgili olduklarını ancak uygulamada zayıf kaldıklarını şu şekilde ifade etmiştir:

K7: Gençler eskiye göre din açısından daha iyiler. Ama genç şimdi çok iyiler İslam'ı biliyorlar, Kuran okumayı biliyorlar. Ama biz önceden böyle değildik ne bizi bir okula ne de bir derse göndermezlerdi. Dinlerini biliyorlar, okullarını biliyorlar, ibadetleri biliyorlar biz onlar kadar bilmiyoruz. Ama onlar yapmıyorlar. Ama şimdi gençler gözlerini açınca diyorlar ki bu parti, ne dine göre ne imana göre hareket ediyorlar.

Çalışma grubunun konuyla ilgili yaklaşımları genel olarak incelendiğinde, istisnalar olsa da genç ve yetişkin yaş grubunun, yaşlı yaş grubuna din ve kültür konusunda itimadının tam olduğu ve saygı duydukları görülmüştür. Bununla birlikte yaşlı ve yetişkin yaş grubundaki kişiler, genç grubun din ve kültür konusunda zayıf olduğunu ve genç yaş grubunu beğenmediklerini ifade etmişlerdir. Bunun dışında gençlerin ileri yaş grubuna göre daha fazla bilgi sahibi olduğu ama bu bilgiyi kullanmadıkları ve yaşlıların gençlerden gereğinden fazla beklenti içinde olduklarına dair bulgular da saptanmıştır.

6. Dindarlık

Dindarlık, mensup olunan dinin gereklerini yerine getirme düzeyi ile alakalı bir kavramdır. Dindarlık düzeylerine göre insanlar, dini vecibeleri daha sık veya daha az yerine getirmektedirler. Araştırmanın bu aşamasına, çoğunluğu Müslüman olan Zaza toplumunun dindarlık düzeyini ölçerek başlanmak istenmektedir. Buradaki amacımız Zaza toplumunun dindarlık anlayışını, farklı yaş grupları arasında karşılaştırmalı olarak analiz etmektir.

Bu doğrultuda katılımcılara sorulan sorulardan biri dindarlığı nasıl tanımladıklarıdır. Bu soruya katılımcılar farklı cevaplar vermiş olmakla birlikte genel anlamda dindarlığı İslamiyet ile eş değer gördükleri anlaşılmaktadır. K3, K4, K5, K7, K8, K9, K14 ve K15 benzer cevaplar vererek dindarlık ve Müslümanlığın aynı olduğu konusunda ortak bir

düşünce geliştirmişlerdir. Herkesin dindar olamayacağını belirten K3, Müslümanlık ve dindarlığın eş anlamlı olduğunu şöyle dile getirmiştir:

K3; E valla Müslüman olan adama deriz dindar. Her Müslüman dindar değildir. Biz İslam olana diyoruz dindar. (Müslüman kimdir sana göre) Müslüman Müslümandır, İslam'ı yaşıyandır. Dine hâkim olan insan dindardır.

Konuya ibadet ve inanç ekseninde yaklaşmanın dışında; K4, dedikodu etmemeyi; K5, anneye babaya bakmayı, büyüklere saygı göstermeyi; K7, peygamberleri ve Âdem ile Havva'yı bilmeyi de dindarlık olarak ifade etmişlerdir. K12, ilk etapta dindarlığa dair bir şey bilmediğini belirtse de sonrasında Allah yolunda olmanın dindarlık olduğunu şöyle ifade etmiştir:

K12; Abla ben bu şeyleri bilmiyorum. Dindarlık yani Allah yolundayız.

K1 ve K6 dindarlığı birey ve Tanrı arasındaki bağ/ilişki olarak değerlendirirken K10, bir yönetim biçimi ve tüm disiplinlerin atası olarak ele aldığını belirtmiştir:

K10; Dindarlık benim için yani bir insanın 24 saatini müdahale edebilen ve müdahale etme hakkını kendinde görebilen ve bence gerçekten de böyle bir hakkı olan bir yönetim şekli de denebilir. Onun daha çok ayrıntısına da inilebilir yani. Yani din her şeydir benim için. Daha doğrusu yani her şeyin atasıdır. Mesela benim için din bilimin atasıdır. Yani çünkü birçok... Tarihe de bakarsanız 11 bilime doğru yolu hep din göstermiştir. Ama doğru olan din göstermiştir. Yanlış olan dinler de var onlar insanların hep aldatılmasına sebep olmuştur. Ve insanlar binlerce yıllardır bir yanlışla yaşamışlardır.

K13, dindarlığı, ahlaki değerleri esas alarak yorumlama ihtiyacı duymuştur:

K13; Bana göre dindarlık şudur; bana göre dindarlık adalettir, haktır, vicdandır. Vicdanı olmayan bir insanın dini olamaz Dindar olamaz.

K2, dindarlık konusunun göreceli olduğunu belirtmiş ve günümüzdeki dindarlık anlayışına ilişkin eleştirilerini şu şekilde ifade etmiştir:

K2; Ya aslında geçmiş döneme göre mi yargılayacağız şuan ki döneme göre mi yargılayacağız bilmiyorum. Ama hangi dinden bahsettiğimiz önemli. Çünkü her dinin kendisine ait bir dindarlık seviyesi var. Bizim kendi dinimizde yani Müslümanlıkta da artık dindarlık yozlaşmış durumda. Bir bakıma dindarlara

yobaz gözüyle bakılıyor. Ya da dışlanıyorlar, kötü gözle bakıyorlar çünkü dindar olmak sanki kötü bir şeymiş gibi ama bunu yapan da yine kendini dindar olarak gösterip din hakkında herhangi bir bilgisi olmayan insanlar. İki taraf da suçlu değil, iki taraf da haklı değil bu konumda. Kendi açımdan söyleyeyim sanırım yeterli değilim. Ki zannetmiyorum ki kimsenin bu konuda yeterli olacağını ama bizim dinimiz çok fazla şifreye sahip. Yani çok fazla ayrıntısı var. Ve hangi birini çözebileceğimizi bilmiyoruz. Maksimum bildiğimiz kalıp artık ne derler yani bu kadarı bize yeter dediğimiz şeyler var ve o kadar. Anca kendimi o kadar şey yapabiliyorum dindar görebiliyorum. (Araştırmacı ne kadar dindar tam olarak ben anlayamadım) Şöyle şartlarını kabul edip hayatın bazı noktalarını bazı farzlarını yerine getirmek kadar. Yoksa araştırayım, en ince detayını öğreneyim, işte şifrelerini öğreneyim hani bileyim nedir etrafımdaki insanlara bunu aktarayım, bunu yayayım bu kadar değil ne yazık ki. İşte her normal insan kadar en azından normal bir Müslüman kadar farzları; namaz, oruç, hac, kelime i şهادet getireyim meleklerle inanayım tamam yeter bunlar.

Bu çerçevede katılımcıların kendilerini ne ölçüde/düzeyde dindar olarak algıladıkları üzerinde de durulmuştur. Ancak buna çok az kişi cevap vermiştir. K11 kendisini ve çevresindeki insanların dindarlık düzeyini yetersiz gördüğünü şu ifadelerle belirtmiştir:

K11; Yetersiz. Yetersiz yani inanıyoruz sonuna kadar inanıyoruz fakat ibadet açısından yetersiz. Yani dindarlık dediğin şey ıı inancını yaşamak. Dindarlık inancını yaşamak e yaşamıyorsan dindar değilsin. Yani din dediğin bir inanç şeklidir. Eğer bunu yaşıyorsan dindarsın yaşamıyorsan benim gibi yetersizsin.

Tablo 12. Dindarlık Tanımı

KATILIMCI	Dindarlık Tanımı
K1 (39-E)	İnsanla Yaradan arasındaki bağ olarak düşünüyorum yani var olma sebebimiz var olma amacımız.
K2 (24-K)	Ya aslında geçmiş döneme göre mi yargılayacağız şuan ki döneme göre mi yargılayacağız bilmiyorum. Ama hangi dinden bahsettiğimiz önemli. Çünkü her dinin kendisine ait bir dindarlık seviyesi var. Bizim kendi dinimizde yani Müslümanlıkta da artık dindarlık yozlaşmış durumda.
K3 (77-E)	E valla Müslüman olan adama deriz dindar. Her Müslüman dindar değildir. Biz İslam olana diyoruz dindar.
K4 (68-K)	Müslüman olana dindar deriz. Müslüman namaz kılan, oruç tutan, dedikodu etmeyen kişiye denir.
K5 (53-K)	Namaz kılmak, oruç tutmak farz olarak, zekâtımızı veririz, annemize babamıza bakmak, böyle, büyüklerimize karşı saygılı oluruz, asla büyüklerimizin sözünü kırmayız

K6 (27-K)	İnsanların yaratıcısı olduğunu düşündükleri güç ile arasındaki ilişkileri düzenleyen doğru yolu göstermede aracı olan yapı diyebilirim. Dindarlık ise inanmış olduğu dinin gereklerini yerine getirmektir. İnsanların dinin emir ve yasaklarına göre yaşamaktır. Dinin sınırları dışına çıkmamaktır.
K7 (65-K)	Kızıma söyleyeyim namazını kılmak, orucunu tutmak, 120 peygamberi bilmek ondan sonra babamızın Âdem annemizin Havva olduğunu bilmek. Dindarlık Müslüman olmaktır.
K8 (72-E)	Müslümanlığı bilen dindardır. Çalışan adam şey yapan adam o dindar insandır. Çalışan adam, dini süren adam dindardır. Ama dini sürmeyen, bana lazım değil diyen adam dindar değildir kim olursa olsun.
K9 (49-E)	Çok güzel bir şeydir. İnsanlar uygularsa en güzel din dindarlık. Yani peygamberine inanan, Allah a inanan, hak hukuk bilen, ibadetini yapan, namazını kılan zekâtını veren dindardır.
K10 (26-E)	Dindarlık benim için yani bir insanın 24 saatini müdahale edebilen ve müdahale etme hakkını kendinde görebilen ve bence gerçekten de böyle bir hakkı olan bir yönetim şekli de denebilir.
K11 (58-E)	Yani dindarlık dediğin şey ıı inancını yaşamak. Dindarlık inancını yaşamak e yaşamıyorsan dindar değilsin
K12 (18-E)	Abla ben bu şeyleri bilmiyorum. Dindarlık yani Allah yolundayız.
K13 (63-E)	Bana göre dindarlık şudur; bana göre dindarlık adalettir, haktır, vicdandır. Vicdanı olmayan bir insanın dini olamaz Dindar olamaz.
K14 (20-K)	Allah yolunda olanlara, peygamber yolunda olanlara, ibadetlerini yerine getirenlere derim.
K15 (39-K)	Ya namaz kılıyordur ya oruç tutuyordur ya da ibadet şeylerini tam yapıyorsa derim Müslüman, dindardır yani.

Dindarlığı değerlendirme biçimi açısından bakıldığında yaşlı ve yetişkin yaş grubu, İslami değerler çerçevesinde bir dindarlık tanımı yaparken genç yaş grubu, kendi içinde ikiye bölünmekle birlikte daha teorik tanımlar yapmaya gitmiştir. Yaşlı ve yetişkin yaş grubu, dindarlığı İslamiyet ile açıklama ihtiyacı duymuştur. Bu noktada öncelik İslami ibadet ve iman esaslarına verilmiştir. Devamında anne-babaya bakmanın, dedikodu etmemenin, büyüklere karşı saygılı olmanın, peygamberleri bilmenin, Âdem ile Havva'yı tanımanın, vicdanlı olmanın da dindarlık kapsamı içine alındığı görülmüştür. Genç yaş grubu ise bu konuda ikiye ayrılmaktadır. Buna göre yaşı daha küçük olan iki katılımcı İslami bir dil kullanarak dindarlığı, Allah yolunda olmak olarak tanımlamış ancak diğer yaş gruplarının aksine daha dar bir tanım yapmıştır. Genç yaş grubundan diğer üç katılımcı, daha teorik bir açıklama yapmıştır. Sonuç olarak yaşlı ve yetişkin yaş grubunun dindarlık konusunda daha hassas olduğu, genç yaş grubunun ise konuyla ilgili daha mantık eksenli ve duygusal yoğunluğu az bir yaklaşım sergilediği görülmüştür. Bu

noktada yaşlı ve yetişkin yaş grubu arasında, dini-kültürel açıdan nitelikli bir aktarım gerçekleştiği ancak genç yaş grubuna da aktarım yapılamadığı tespit edilmiştir.

6.1. İnanç

Bu noktada katılımcıların inancının ne olduğu üzerinde durulmuştur. Üç ayrı yaş grubu incelendiğinde katılımcıların hepsinin Müslüman ve Sünni olduğu görülmektedir. K2, K3, K4, K5, K8, K11 ve K12 inanç konusunda fikir beyan ederken araştırmacının zaten inançlarının ne olduğunu bildiğini varsayarak bilgi vermeye gerek duymamıştır. K1, K6, K7, K9, K10, K12, K13, K14 ve K15 İslam dinine mensup olduklarını farklı ifadelerle belirtmişlerdir.

K15: Müslümanım Elhamdülillah. Allah’a inancım var çok şükür.

K12 bu konuda diğer katılımcılar gibi soruyu ilk etapta anlayamamış, araştırmacı tarafından açıklama yapılmasını bekleyerek şunu demiştir:

K12: Ne konuda? (Müslümanlık mı Hristiyanlık mı gibi) Müslümanız ya.

Tablo 13. İnanç

KATILIMCI	İnanç
K1 (39-E)	Elhamdülillah Müslümanız
K2 (24-K)	-
K3 (77-E)	-
K4 (68-K)	-
K5 (53-K)	-
K6 (27-K)	İslam
K7 (65-K)	Biz Müslümanız çok şükür
K8 (72-E)	-
K9 (49-E)	Müslümanız Allah’a şükür.
K10 (26-E)	İslam dini

K11 (58-E)	-
K12 (18-E)	K12; Ne konuda? (Müslümanlık mı Hristiyanlık mı gibi) Müslümanız ya.
K13 (63-E)	Onu sormana bile gerek yok Elhamdülillah Müslümanız diyoruz ama ne kadar yaşadığımız belli değil.
K14 (20-K)	Müslümanım yani dine inanıyorum.
K15 (39-K)	Müslümanım Elhamdülillah. Allah’a inancım var çok şükür.

Bu başlık altında sorulan “inancınız nedir?” sorusu karşısında 18 yaşındaki K12 dışındaki bütün katılımcıların aklına ilk etapta İslamiyet gelmiştir. Katılımcıların hepsinin kendisini Müslüman olarak nitelendirdiği tespit edilmiştir.

6.2. İbadet

Her dinin kendi içinde geliştirdiği bir inanç biçimi vardır. Ancak dinler yalnızca inançtan ibaret değildir aynı zamanda o inancın yansıması olarak karşımıza çıkan birtakım davranış kalıpları vardır. “Dindar insanın tapınma, fiil ve işlemleri” olarak tanımlanan bu kavram dilimizde ibadet olarak karşılık bulmaktadır (Günay, 2014, s. 246). Biz de bu bölümde yaşlı kuşaktan genç kuşağa doğru ibadet düzeyinin ne oranda değişim gösterdiğini inceleyeceğiz. İbadet konusunda bir sınırlandırma getirilmemiş olmakla birlikte sorunun anlaşılması ve net cevap alabilmek adına namaz ve oruç ibadetleri sorulmuştur. Oruç tutma açısından bakıldığında katılımcıların hepsinin Ramazan orucunu eksiksiz tuttuğu ve bunu ifade ederken gururlu bir söylem içerisinde oldukları görülmüştür. K1 cumadan cumaya namaz kıldığını, K6 namaz konusunda kopukluklar yaşadığını, K9 biraz kılıp biraz kılmadığını, K12 kılmadığını, K14 ise sadece özel günlerde namaz kıldığını ifade ederek namaz konusunda zayıf olduklarını belirtmişlerdir. K2 bu konuda annesi hatırlatmazsa aklına namaz kılmanın gelmediğini ifade etmiştir:

K2: Annem hatırlattığı sıklıkla namaz kılıyorum. Onun dışında aklıma gelmiyor. Orucun hepsini tutarım

K13 ise gençliğinde bu konuda zayıf olduğunu ancak şimdi dört dörtlük olmasa da ibadetlerini yapmaya çalıştığını belirtmiştir:

K13: Şimdi bunu... Tam olarak ibadeti yerine getirdim desem yalan olur. Yani nasıl yalan olur... 5 vakit namazı dört dörtlük kılıyorum diyemem. Bir bakarsın bir uyumuşum kalmışım, ikindiye kaçırmışım veyahut bir gün sabah erken sabah ezanıyla uyanmamışım veya ezan sesi duymamışım. Veyahut ıı o gün yorgunmuşum belki de çok geç yatmışım sabah namazına kalkamamışım yani olabiliyor yani. Orucu şöyle diyelim aşağı yukarı belki (yurt dışına) gittiğim ilk senelerde artık şartlardan mı desem veyahut o gençliğin verdiği hezeyandan mı desem ne desem belki de birkaç senem öyle geçmiştir oruç tutmadan. Ama geri kalan senelerde orucumu tutmuşumdur.

Katılımcılardan K4, K5, K7, K8 ve K15 ise beş vakit namazla birlikte bazı nafile namazları kıldıklarını ifade etmişlerdir. K5, arada bir kıldığı nafile namaz dışında geçmişte kılmadığı namazları tamamlamak adına kaza namazlarını da kıldığını aktarmıştır:

K5: 5 vakit namazımı kılıyorum Allah kabul ederse, kaza namazlarımı kılıyorum. Diyorum yani iş yapınca geçirmişim kaçırmışım desem fazla öyle çok yok. Gece namazını bazen kılıyorum. Her zaman değil biliyorum vardır bazen kılıyorum bazen edemeyiz. Orucu hiç kaçırmam o bizim farzımızdır. Yediğimiz orucun bir daha kazasını tutuyoruz. Kadın olarak yaparız.

K3 ise ibadetler konusunda hassas olduğunu ancak hastalık sebebi ile onları yerine getirme konusunda kendisini yeterince sağlıklı hissedemediğini belirtmiştir:

K3: Ben gece namazı da kılardım diğer nafile namazları da kılardım. Ama şimdi hepsini terk ettim yaşımdan ötürü yapamıyorum sadece 5 vakit kılıyorum. Orucu tam tuttum asla bırakmadım. Ben Ramazan aylarında kendi evimde odamda perde çekerdim ve itikâfa oturdum. Ama şimdi hastayım yapamıyorum.

K10 ve K11 farz namazlarını kıldıklarını ancak nafile gibi ekstra ibadetleri yerine getirmediklerini belirtmişlerdir. K10, ibadetlerini yerine getirme konusunda içinde bulunduğu ortamın kendisini etkilediğinden ve çalışma şartlarının kendisini

zorladığından bahsetmiştir. K11 ise namaz ve oruç dışında diğer ibadetlerini de yerine getirdiğini şu şekilde belirtmiştir:

K11: Namazı kaçırmamaya çalışırım. Nafile namazlar yok. Oruç tutarım. Yani zekâtı elimizden geldiğince vermeye çalışıyoruz. Hacca da yazılmışız kimse bizi götürmüyor. Diğer konularda da mesela işte hani onlar söylemek iyi değil mümkün olduğunca karınca kararınca fakire fukaraya gücümüz yettiği kadar... Gerçi bu insani açıdan yani dini açıdan değil insanı açıdan önemlidir. Pek dindar sayılmam ama inancıma inanıyorum fakat gevşemişim.

Tablo 14. İbadetleri Yerine Getirme Sıklığı

KATILIMCI	İbadetleri Yerine Getirme Sıklığı
K1 (39-E)	Ne yazık ki o konuda biraz gevşeyiz. Cumadan cumaya namaza gidiyoruz. Elhamdülillah çocukluğumuzdan beri oruçta herhangi bir sıkıntı yaşamadık, hepsini tuttuk.
K2 (24-K)	Annem hatırlattığı sıklıkla namaz kılıyorum. Onun dışında aklıma gelmiyor. Orucun hepsini tutarım
K3 (77-E)	Ben gece namazı da kılardım diğer nafile namazları da kılardım ama şimdi hepsini terk ettim. Yaşımdan ötürü yapamıyorum sadece 5 vakit kılıyorum. Orucu tam tuttum asla bırakmadım. Ben Ramazan aylarında kendi evimde odamda perde çekerdim ve itikâfa otururdum. Ama şimdi hastayım yapamıyorum.
K4 (68-K)	5 vakit namaz dışında nafile namazları ve gece namazımı kılarım. Oruçlarımı eksiksiz yerine getiririm.
K5 (53-K)	5 vakit namaz dışında nafile namazları ve gece namazımı kılarım. Oruçlarımı eksiksiz yerine getiririm.
K6 (27-K)	Namaz konusunda kopukluklar yaşadığım oluyor. Orucu hiçbir zaman aksatmadım. Hac için ise henüz imkânlar el vermiyor.
K7 (65-K)	8 rekât dua, 10 rekât öğlen, 8 rekât ikindi, 5 rekât akşam, 8 rekât yatsı kılıyorum. Gece namazını 6 rekât kılarım. Oruçlarımı tam tutarım elhamdülillah.
K8 (72-E)	5 vakit namazı kılıyorum. Nafile namazları, gece namazını kılıyorum. Oruçların hepsini tutuyorum.
K9 (49-E)	Biraz kılıyorum biraz kılmıyorum
K10 (26-E)	Şimdi dini bir atmosferde dini vecibelerimi yerine getirmekte zorlanmıyorum. Ama dini bir atmosferin olmadığı ortamlarda, toplumlarda zorlanabiliyorum. Ama ona rağmen yapmaya çalışıyorum.
K11 (58-E)	Namazı kaçırmamaya çalışırım. Nafile namazlar yok. Oruç tutarım. Yani zekâtı elimizden geldiğince vermeye çalışıyoruz. Hacca da yazılmışız kimse bizi götürmüyor.
K12 (18-E)	Bir ara kılıyordum ama kılmıyorum. Orucun hepsini tutuyorum.

K13 (63-E)	Şimdi bunu tam olarak ibadeti yerine getirdim desem yalan olur. Yani nasıl yalan olur... 5 vakit namazı dört dörtlük kılıyorum diyemem.
K14 (20-K)	Pek getirmem kandillerde, oruç zamanında (ramazan) oruç tutarım, namaz kılarım bunları yaparım. Onun dışında pek nadir, yani aklıma esti mi...
K15 (39-K)	Hepsini de yapıyorum elhamdulillah çok şükür. 5 vakit namazımı kılıyorum, sabah namazlarını biraz kaçırıyorum ama Allah'ıma şükürler olsun. Kuranımı da okuyorum oruçlarımı da tutuyorum. Bunlar çok şükür. Ekstra evet. Gece namazları bir de kandillerde kılınan namazları kılarım.

Bütün yaş gruplarının oruç konusunda hassasiyet gösterdiği görülmüştür. Yaşlı ve yetişkin kuşakta, istisnalar olmak ile birlikte beş vakit namaz dışında nafile namazlara da önem verildiği görülmüştür. Ancak genç kuşağın, yaşlı ve yetişkin kuşağa göre namaz ibadetini yerine getirme konusunda gevşek bir tutum sergilediği tespit edilmiştir. Bu noktada genç kuşağın, farz olan 5 vakit namaz konusunda da zayıflık gösterdiği görülmüştür. Bu çerçevede, ibadet hassasiyetinin yaşlı katılımcılar arasında yüksek seyrettiği ancak genç nesle doğru azaldığı anlaşılmaktadır. Bu durum özellikle namaz ibadeti konusunda yaşlı ve yetişkin yaş grubunda dini aktarımın güçlü olduğunu ancak genç yaş grubuna dini aktarımın, beklenen düzeyde sağlanamadığını göstermiştir.

7. Zaza Toplumsallaşması ve Din

Toplumsallaşma kavramını, bireylerin bulundukları toplumun normlarını içselleştirirken birbirleriyle kurdukları etkileşim süreci olarak tanımlamak mümkündür (Çoştı, 2009, s. 119). Nitekim Zaza toplumu da var olmak ve toplumsal değerlerini devam ettirmek için bu etkileşime tabi olmak zorundadır. Buradaki amacımız bu etkileşim sürecinde dinin nasıl bir rol oynadığını incelemektir.

7.1. Toplumsallaşma Sürecinde Din

Bu başlık altında Zazaların toplumsal hayat içerisinde dini ve kültürel değerleri ne oranda içselleştirdiklerinin tespiti amaçlanmıştır. Özellikle toplumsal problemlerin çözümünde dinin ne oranda etkili olduğu incelenmek istenmiştir. Bu bağlamda katılımcıların büyük çoğunluğu toplumsal problemlerin çözümünde dinin etkili olduğunu söylemektedir. Bu durum “şeriatı gitme” olarak adlandırılmaktadır.

Katılımcılardan K10 ve K13 konunun dışına çıktığı için bu başlık altında yanıtlarına yer verilememiştir. K1, K2, K6, K7, K8, K12 ve K15 ise net bir şekilde dinin etkili olduğunu ifade etmişlerdir. K1, önemli bir olay yaşandığında Zazaların, hala güvenilen din âlimlerinin görüşlerine göre hareket ettiğini anlatmıştır:

K1: Hala daha yani hala daha bizim eskilerin yaptığı kültür olarak veya dini olarak “şeriata gitme” yani evet şeriat ülkemizde uygulanmıyor ama biz Zazalar olarak hala bu konuda güvendiğimiz, imanının tam bütün olduğu insanlara şeriata gidiyoruz. Yani burada mesela bir imam vardı Allah rahmet eylesin bir sorun çıktığında ona şeriata giderlerdi. O hükmü verirdi ve insanlar kabul ederdi. Yani bu durum Zaza kültüründe hala devam etmektedir.

K2, dinin önemli bir işleve sahip olduğunu, şahit olduğu olaylar üzerinden anlatmış ve bu çerçevede imam nikâhının, resmi nikâha göre daha önemli olduğunu da şu şekilde ifade etmiştir:

K2: E tabi ki de şuan miras paylaşımını da aynı şekilde ııı kendi annem şey var, bir “mala”^{*} vardı rahmetli onun üzerine yani onun kızı olarak görünüyor şeyde resmiyette ve şey, miras paylaşımı yapılırken anneme üçte bir hak verdiler dini açıdan bu böyledir diye. Ki kız kaçırma olaylarının çoğunda şey derler yaşı eğer küçükse artık eskisi kadar değil tabi ki de... Bir kız kaçırılmıştı anneannemlerin evine ve şey yaşı şey yaşı değildi ııı reşit olmamıştı ve nikâh kıyılamıyordu. İşte onların açısından o önemli değil, önemli olan dini nikâhtı dini nikâhı gerçekleştirmeleri onlar için daha önemliydi.

K9, burada keskin bir cümle kurarak Zazaların dinle yönetildiğini iddia etmiştir:

K9: Bence din çok etkilidir. Bence çok baskın... Zazalar dinle yönetiliyor bence. Her şeyi dinle çözüyorlar.

K7, dinin Zaza toplumu üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğunu yaşadığı bir olay üzerinden şöyle anlatmıştır:

K7: Dinsiz toplumsal hakları düşünmüyor. Ama dinli toplumsal hakları veriyor. Etkili. Mesela ben kendimden örnek vereyim bir gelinim vardı oğlum öldü, biz hoca çağırdık ve onu aracı yaptık ve dedik ki bizim bu meselemizi çöz. (Oğlu ölünce Müslüman olmayan gelini ile ilgili ne yapılması gerektiğini öğrenmek

^{*} Mala: Zazaca’da imam veya ilim sahibi dini şahsiyet demektir.

için imam çağırılmış.) Hoca dedi gelin dinsizdir o yüzden uymuyor bizim kurallara. Sonra biz ona bir şeyler verdik meseleyi çözdük. (İmamın önerisi ile maddi değeri olan bir şeyler verilerek gelinin mağdur olmasının önüne geçilmiş) Biz hoca ile çözdük.

Katılımcılardan K5 ve K11 toplumsal problemlerin çözümünde dinin geçmişte etkili olduğuna ancak günümüzde etkisinin azaldığına dikkat çekmişlerdir K11, bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

K11: Şöyle diyeyim ben gençliğimde biliyorum din çok etkiliydi. Fakat zamanla da millet toplumdan dinden uzaklaştığı için yani şuanda etkisi var mı pek tahmin etmiyorum. Ama daha önce de yani husumetli mesela iki tarafı barıştırmak için din âlimleri devreye girdiği anda -tabi adaletli davrandıkları zaman- sorun çözüldü. Şuan da zannetmiyorum o kadar şey yok.

Katılımcılardan K3, K4 ve K14 sözü dinlenen kimseler tarafından toplumsal problemlerin çözüldüğünden bahsetmişlerdir. K3 ve K4 bu durumu şöyle ifade etmiştir:

K3: Biz kendi aramızda hallediyoruz. İmama ya da hükümete gitmiyoruz. Büyüklerimiz çözerdi. Büyüklerimiz haktan ayrılmazdı, hak olan kararı verirlerdi.

K4: Din ile çözüyoruz. Ama her şeyi değil. Bir kısmını kendi aramızda çözeriz mesela miras dağılımında biz kadınlar olarak mirastan pay almayız. Nasıl kardeşimin malına göz koyarız deriz.

Tablo 15. Toplumsallaşma Sürecinde Dinin Etkisi

KATILIMCI	Toplumsallaşma Sürecinde Dinin Etkisi
K1 (39-E)	Hala daha yani hala daha bizim eskilerin yaptığı kültür olarak veya dini olarak “şeriata gitme” yani evet şariat ülkemizde uygulanmıyor ama biz Zazalar olarak hala bu konuda güvendiğimiz, imanının tam bütün olduğu insanlara şeriata gidiyoruz.
K2 (24-K)	E tabi ki de...
K3 (77-E)	Biz kendi aramızda hallediyoruz. İmama ya da hükümete gitmiyoruz. Büyüklerimiz çözerdi. Büyüklerimiz haktan ayrılmazdı hak olan kararı verirlerdi.
K4 (68-K)	Din ile çözüyoruz. Ama her şeyi değil. Bir kısmını kendi aramızda çözeriz mesela miras dağılımında biz kadınlar olarak mirastan pay almayız. Nasıl kardeşimin malına göz koyarız deriz.
K5 (53-K)	Bizim eskiden Zazalar o yönden dini dikkate alır.

K6 (27-K)	Din ve toplum karşılıklı etkileşimde bulunurlar ve toplumda özellikle çözülmesi zor olan konularda dini kurallarla çözüme gitmeye çalışmıştır.
K7 (65-K)	Etkili. Mesela ben kendimden örnek vereyim...
K8 (72-E)	Kız kaçırma olaylarında araya onu koymazsan o iş olmuyor. İlla tatlıya bağlanacak. Toplumsal problemlerde dini kullanıyoruz.
K9 (49-E)	Bence din çok etkilidir. Bence çok baskın... Zazalar dinle yönetiliyor bence. Her şeyi dinle çözüyorlar.
K10 (26-E)	-
K11 (58-E)	Şöyle diyeyim ben gençliğimde biliyorum din çok etkiliydi. Fakat zamanla da millet toplumdan dinden uzaklaştığı için yani şuanda etkisi var mı pek tahmin etmiyorum.
K12 (18-E)	Bence etkilidir. Mesela bu şeylerde bu arsalarda hocaya hacıya danışıyorlar. Orda hallediyorlar. Dinle işte hak senin hakkın budur senin hakkın şudur. Dinle hallediyorlar.
K13 (63-E)	-
K14 (20-K)	Dinden çok bence ırk şey yapıyor olabilir daha çok ırk (kültürel demek istiyor)
K15 (39-K)	Etkilidir bence daha da etkili olması lazım. Hak neyse onu demeliler herkes haklıyı demeli.

Zazaların toplumsal problemlerin çözümünde iki yolu seçtikleri görülmüştür. Bunlardan biri toplum içerisinde otorite olarak kabul edilen kişilerin bir araya gelmesi, ikincisi ise yörede bulunan imam veya şeyhin hakemlik yapmasıdır. Ancak toplumsal problemlerin çözümünde dini otoritenin hakemliği daha çok tercih edilmektedir. Dinin, toplumun sosyalleşme sürecinde ne kadar etkili olduğuna dair katılımcıların “Zazaların dinle yönetildiği” düşüncesi ile karşılaşmıştır. Diğer katılımcılar da bu söylemi destekler nitelikte ifadeler vermiş zaman zaman kendi hayatlarından kesitlerle bu söylemi desteklemişlerdir. Nitekim dini nikahın resmi nikahı gölgelediği, kız kaçırma ve eşin ölümü durumunda kadının durumunun bir imam ile çözülmesi bu durumun önemli örnekleri olmuştur. Yine “hükümete gitmiyoruz”, “şeriata gitmek” gibi ifadeler de ayrıca manidar söylemler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla beraber yer yer dinin de devre dışı kaldığı ve tamamen kültürel bir tavır alındığı, “kardeşin malına göz koymama” tabiri ile ahlaki bir gömlek giydirilerek kadınların mirastan hiç pay almadığı söylemi ile tespit edilmiştir. Yaş gruplarına göre incelediğimizde ise neredeyse tüm yaş grupları kendi içinde hemfikir olarak toplumsal problemin çözümünde dinin etkili

olduğunu ifade etmiştir. Bu durum toplumsal problemlerin çözümünde dinin önemli bir parametre olarak varlığını sürdürdüğünü ve bu hususta aktarımın güçlü bir şekilde sağlandığının bir göstergesi olmuştur.

7.2. Dini Toplantılara Katılım

Bu başlık altında katılımcıların, dini toplantılara katılım düzeylerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda Zaza toplumunda dini toplantılara katılım sıklığı ve yaş grupları arasındaki değişimin nasıl olduğunun anlaşılması hedeflenmiştir. Dini toplantılara katılım düzeyi açısından bakıldığında K3, K4, K5, K6, K7 ve K8 kimi zaman bazı sebeplerden sekteye uğrasa da dini toplantılara gittiklerini belirtmişlerdir. K13 ise güven duyduğu toplantılara gittiğini ifade etmiştir. K4, bu durumu şu sözlerle açıklamıştır:

K4: Biz zikre gidiyoruz. Perşembe ve Pazar günleri gidiyoruz. Eskiden birileri gelir sohbet verirdi toplanırdık korona ortaya çıkınca kimse gelmedi.

Katılımcılardan K1, K2, K7, K9, K11, K12 ve K15 geçmişte bir dönem katılmış olsalar bile artık katılmadıklarını dile getirmişlerdir. K14 ise hiç katılmadığını ifade etmiştir.

K2, bir dönem katıldığını sonrasında bir daha katılmadığını şu şekilde ifade etmiştir:

K2: Burada olduğum dönemlerde katılıyordum. Lise okuduğum dönemlerde aşağıdaki küçük camide toplantılara katılıyordum. Ondan sonra üniversitenin ilk senesinde Anadolu gençlik derneğinin evinde kalmıştım aynı şekilde onlar da haftada bir defa toplantı yaparlardı her akşam aynı şekilde... İki kitaplar falan okuturlardı bize. Ondan sonra pek katılmadım.

K11, gitmek istese bile artık bu türden toplantıların kalmadığını ve bu yüzden katılamadığını şu şekilde ifade etmiştir:

K11: Kalmadı. Mesela bizim gençliğimizde işte diyorum ya medrese âlimleri gelirdi şeyhler gelirdi. Zikir olurdu çocuktuk bizi de götürürlerdi. Babalarımız gittiği zaman bizi de beraber götürürlerdi. Genelde merkez de bizim evdi. Hep katılıyorduk. Öğrencilik yıllarımda da pek fazla olmasa da ara sıra takip

ediyordum. Bundan sonra kalmadı zaten. Şimdi ne dini toplantı var bu bölgede başka yerde varsa bilemiyorum. Bizim yaşadığımız bölge de din konusunda aydınlatıcı bir toplantı da yoktur. Ders veren kimse de yok neyine katılacaksınız ki?

Tablo 16. Dini Toplantılara Katılım

KATILIMCI	Dini Toplantılara Katılım
K1 (39-E)	Bu işin ehli olan insanların toplantı yapması, gençlerin cami ortamına alıştırılması taraftarı bir insanım. Benim katılma düzeyim; bizim köy kararları camide alınır demi katılırız. Bunun dışında pek bir katılma sıklığımız yok. Daha çok köy problemleri için katılırız. Daha önce çocukken gidiyorduk Kuran-ı Kerim'i orda öğrendik.
K2 (24-K)	Burada olduğum dönemlerde katılıyordum, lise okuduğum dönemlerde aşağıdaki küçük camide toplantılara katılıyordum. Ondan sonra üniversitenin ilk senesinde Anadolu gençlik derneğinin evinde kalmıştım. Aynı şekilde onlar da haftada bir defa toplantı yaparlardı her akşam aynı şekilde 111 kitaplar falan okuturlardı bize. Ondan sonra pek katılmadım.
K3 (77-E)	Katılıyordum. Eskiden sohbetlere giderdim zikir yapmaya giderdim. Şimdi insanlar benim yanıma geliyor.
K4 (68-K)	Biz zikre gidiyoruz. Perşembe ve Pazar günleri gidiyoruz. Eskiden birileri gelir sohbet verirdi toplanırdık korona ortaya çıkınca kimse gelmedi.
K5 (53-K)	Bazen. Zikirlerle Sohbetlere katılıyorum.
K6 (27-K)	Bazen
K7 (65-K)	Katılıyorum. Ama korona araya girince gidemedik. Biz her Perşembe zikre giderdik toplanırdık sonra evimize gelirdik. Hem ruhumuz güzel oluyordu hem bedenimiz hem de bir sohbet bizde hayranlık uyandırıyor du doymuyorduk.
K8 (72-E)	Oluyorsa katılıyoruz. Camiye gidiyorum.
K9 (49-E)	Ayda yılda bir belki... Eskiden katılıyorduk şimdi hiç kimse gitmiyor ki.
K10 (26-E)	Dini toplantılara eskiden katılırdım artık katılmıyorum. Çünkü kimsenin samimiyetine inanmıyorum ve çünkü o yeter gerekli dini bilgiyi de edindiğime inanıyorum. Bu saatten sonra bir öncü aramıyorum ben.
K11 (58-E)	Kalmadı. Mesela bizim gençliğimizde işte diyorum ya medrese âlimleri gelirdi şeyhler gelirdi. Zikir olurdu çocuktuk bizi de götürürlerdi. Babalarımız gittiği zaman bizi de beraber götürürlerdi. Genelde merkez de bizim evdi. Hep katılıyorduk.
K12 (18-E)	Yok. Olursa gidiyorum. Erkeklerin zikir yaptığı yer de yok
K13 (63-E)	Şöyle diyeyim ben katıldığım olmuştur çoğu zamanda katılmaya... Ama inandığım doğrultuda.
K14 (20-K)	Dini toplantılara hiç katılmadım. Katılmayı da düşünmedim.
K15 (39-K)	Eskiden yapıyorduk ve bu son birkaç yıldır nerden baksan bir beş yıldır böyle şeylerden uzaklaşmışız. Yapmıyoruz nedeni de kimin ne olduğu ne yaptığı belli olmadığı için...

Sonuçlar incelendiğinde ileri yaş grubunun dini toplantılara katılımı konusunda önemli derecede hassasiyet gösterdiği ve bu hassasiyetin, hem söylem hem de eylemde kendini gösterdiği görülmüştür. Yetişkin bireylere baktığımızda, dini toplantılara katılım hassasiyetinin sadece fikirde olduğu ancak eylemsel olarak pek karşılık bulmadığı görülmüştür. Genç kuşak ise bu konuya duyarsız kalmıştır. Sonuç olarak dini toplantılara katılım düzeyinin ileri yaş grubundan genç yaş grubuna doğru azaldığı ve bu noktada aktarımın sağlanamadığı tespit edilmiştir.

7.3. İnsan İlişkileri ve Din

Bu başlık altında incelenen bir diğer konu ise bireylerin diğer insanlarla iletişimlerinde dini hassasiyet gözetip gözetmediğidir. Bu konuda farklı cevapların verildiği gözlenmiştir. K1, K2 ve K4'ün de konuyla fikir beyan etmediği görülmüştür. Katılımcılardan K3, K6 ve K10 sosyalleşme sürecinde dini hassasiyete sahip olduklarını söylemişlerdir. Bu konuda K10, kendini şöyle ifade etmiştir:

K10: Din şu anlamda sosyalleşme açısından tabi ki de etkili mesela bugün bir Türk ile Kürt'ün mesela kaynaşmasında, kız alıp vermesinde yani din çok büyük bir etken. Zaten bir milleti millet yapan ırk değildir tamamen şurdur. O şuur da dinden geliyor.

K9, bu konuda radikal davranılmaması gerektiğini söyleyerek belirleyici olmadığını ifade etmiştir. K11 ise kendisini sosyal bir insan olarak görmediğini belirttiği için kendisinden yeterli cevap alınamamıştır. K5, K7, K8, K12 ve K15'in konuya daha çok ahlak eksenli yaklaşıtları gözlemlenmiştir:

K5: Kim olursa olsun ben insanlığına bakarım. Herkesin dini kendine göre.

K13 ise insan ilişkileri konusunda daha çok kültürün belirleyici olduğunu ifade etmiştir:

K13: Şimdi sosyalleşme ile dini... Şimdi sosyalleşme şöyle bir şeydir, nasıl bir sosyalleşme? Şimdi dünyaya bakıyorum, dünyadaki sosyalleşme biraz kültüre dayalı. Kültüre dayalı bir sosyalleşme... Yani şimdi bu ülkede herhangi başka bir rejim dahi yerleşse diyelim ki başa geldi ama ben burada ablam, bacım kız kardeşim böyle ne bilim donla çıkıp burada gezmesine müsaade etmem.

Hâlbuki rejim aynı rejim o düşünce aynı tarz. Ama benim kültürüm farklı ama bir Sovyetler Birliği'nde bir başkasında, bir başkasında farklı. Yani emperyalizmde de öyledir. O kültürlerden kaynaklanıyor o sosyalleşme biraz kültürlerden kaynaklanıyor. Yani sosyalleşme daha çok kültürel diyorum.

Bu başlık altında verilen cevaplar incelendiğinde her yaş grubunun kendi içinde farklı cevaplar verdiği görülmekle birlikte insanlarla etkileşim kurulurken dinin dikkate alınmadığı ahlakın daha önemli olduğu görülmüştür. Neticede yaş grupları arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Bunun dışında sosyalleşmenin kültürel benzerliğin olduğu bir zeminde gerçekleşebileceğini savunan ve sosyalleşmede dinin etkili olduğunu savunan iki farklı düşüncenin ortaya çıktığı saptanan başka bir durumdur.

8. Dini Şahsiyetler

Katılımcıların yaşadığı coğrafyanın bu konuda hassasiyete ve korumacı bir yaklaşıma sahip olması bu başlığı açma konusunda teşvik edici olmuştur. Bundan ötürü Zaza toplumunun İmam, Şeyh veya Mollalara nasıl yaklaştığı ve bu yaklaşımın farklı yaş gruplarında nasıl karşılık bulduğu incelenmek istenmiştir.

8.1. İmamlar

Bu başlık ile devlet tarafından atanan ve Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olarak görev yapan imamların yöredeki Zaza bireyler tarafından nasıl algılandığı incelenmek istenmiştir. Görüşmeler sonucunda katılımcıların hepsinin imamlar konusunda rahatsız olduğu ve konuya eleştirel yaklaştıkları tespit edilmiştir. K1, imamları yetersiz bulduğunu ifade etmiştir. K15 ise imamları yeterli görmediğini ve onlara güvenmediğini şu sözlerle ifade etmiştir:

K15: Valla ne diyeyim... Şimdiki imamlara gerçekten ıı şimdi her şey artık merkezi şey olduğu için her yerde hocaların merkezi sistemdir. O yüzden pek de bir şey diyemiyorum güven duymak dışında danışmam da herhalde onlara güvenip de sormam da herhalde. Biraz sıkıntı var.

K3, K4, K9, K11, K13 ve K14 imamların dürüst olmadıkları eleştirisinde bulunmuşlardır. K3 ve K9 konuyla ilgili endişelerini şu şekilde dile getirmiştir:

K3: Devletin atadığı imamlara güvenmiyorum Ben korkuyorum doğru söylemez ki ben ondan korkuyorum.

K9: İmamları hiç değerlendirmiyorum. Çünkü herhangi bize güzel bir şey öğretmiyorlar. Devletin önüne koyduğunu bize söylüyor. Hocalar bağımsız olacak Allah ne demişe onu diyecek. Öyle değiller o yüzden sevmiyorum.

K11, imamların devletin tekelinde hareket ettiğini, özgür olmadığını ve içinde bulunduğu toplumun problemlerine duyarsız kaldığını ifade etmiştir:

K11: Hiç sevmiyorum. Niye sevmiyorum biliyor musun? Sevilmesi gereken insanlar, imamların görevi toplumu aydınlatmakken yani hangi konuda İslami konuda... Toplumu aydınlatması gereken imamlar, devletin dediğinden çıkmıyor. Ben gidiyorum camiye gidiyorum Cuma günü ııı hatip çıkıyor şey veriyor nedir vaaz veriyor hutbe veriyor. Ya arkadaş bu toplumda benim yaşadığım bölgede insanların değişik değişik problemleri vardır onları gündeme getirir. Ama öyle bir şey yok diyanet ona Ankara'dan bir kâğıt parçası gönderiyor git bunu oku diyor. Ben onun için sevmiyorum yani kendi mesleği şeyini geleceğini ııı ne diyeyim şöyle birinci plana almış. Aman ben yanlış yaparsam devlet beni işten alır ben de o tür insanları sevmiyorum. Doğruyu söyle alıyorsa alsın. Devletin veya devlet memurunun veyahut ta ne bileyim valinin kaymakamın, şuyun buyun yanlışını sen söyle seni işte alsın o zaman ben severim. Yani adam diyor ki beni işten alıyorlar hiç doğruları söylemiyorlar. Dokunmuyorlar. Etliye sütlüye dokunmuyorlar. Aman bana karışmasınlar. E insanın toplumda bir karşılığı da olmaz yani.

K2, kendi çevresindeki imamlarla yaşadığı problemler üzerinden bir değerlendirme yapmıştır. K5, K7 ve K8 ise imamları yalnızca para kaygısı ile hareket ettikleri yönünde eleştirmişlerdir. K5, imamların terbiyeden yoksun olduklarını ve saygı gösterilebilecek bir tavır içinde olmadıklarını ifade etmiştir:

K5: Ben beğenmiyorum. Cep telefonları var. Asla hayatta terbiye yok. İmamlara diyorum bak sesim gitsin. Vallahi yok ben beğenmiyorum. Bizim eskiden imamlar çıkınca delik görmezdik kendimizi saklayalım. Şimdikiler nedir ne ezan okuyorlar ne sohbet veriyorlar. Yok, imamlık yok artık kalkmış. Maaşını alıyorlar, boyunlarını kalın ediyorlar, bir şeye de yaramıyorlar.

K12, hiçbirini sevmeyiğini sebep söylemeden ifade etmiştir. K6 ise daha kavramsal bir tanımlamaya gitmiştir. K10, imamlara yönelik daha anlayışlı bir tutum sergileyerek yetersizliğin kendilerinden ziyade sistemden kaynaklandığını ifade etmiştir:

K10: Ya imamları şimdi şeye baktığımız zaman zaten yetersiz kalıyorlar. Bunu imamlar zaten benim söylememe gerek yok ki imamlar bunu kendileri de biliyorlar. Herkes bunu biliyor. Yani ama şimdi bireysel olarak onları suçlamıyorum onlar tamamen sistematik olarak suçlanabilir. Çünkü insanların herkesin bir işi var. İmamlık kaldı ki çok zor bir iş dışardan bakıldığı gibi de değil. Çünkü adam bir yere gidemiyor. Hani sürekli namazda olması gerekiyor, beş vakit namazda orada olması gerekiyor. Onun için hani imamları çok fazla suçlamıyorum. Çok fazla da üstüne gidilmesini de yanlış buluyorum. Hani imamdır, şu yapamazsın gerek yok falan filan denilmemesi gerekiyor. Çünkü toplum da gerçekten kendisinin yapamadığı bir işi karşı taraftan bekliyor. E o karşı taraf da yetersiz kaldığı zamanda adam bu defa onu çok ayıplıyor. Ama oysaki aynı sıkıntılar onda da var ama kendisi bunun farkında değil çünkü kendisini görmüyor.

Tablo 17. İmamlara Bakış

KATILIMCI	İmamlara Bakış
K1 (39-E)	Yetersiz olduğunu düşünüyorum.
K2 (24-K)	...ne yazık ki birçok imamın dini daha kötü gösterdiğine başladım son dönemlerde.
K3 (77-E)	Devletin atadığı imamlara güvenmiyorum Ben korkuyorum doğru söylemez ki ben ondan korkuyorum.
K4 (68-K)	Şimdiki hocalar hiç çok da dine diyanete dikkat etmiyor.
K5 (53-K)	Ben beğenmiyorum. Cep telefonları var. Asla hayatta terbiye yok. İmamlara diyorum bak sesim gitsin. Vallahi yok ben beğenmiyorum.
K6 (27-K)	Devlet tarafından atanan ve atandıkları camide 5 vakit namaz kıldırır ve ibadetlerde öncülük eden bir devlet memuru olarak görüyorum.
K7 (65-K)	İyi olsa ne olmasa ne artık kabul edeceğiz. Ama iyi değildir valla.
K8 (72-E)	Yani onlarda resmi, resmi memurlar gibi olmuş şimdi yani bizim duyduğumuza göre bak ben yoktum. 71-72 yaşında bir hoca vardı yukarı köyde o adam, diyorlardı o zaman, o adam diyordu ne para alıyorum ne de paralı ben namaz kılıyorum. Demek ki paralı olmuyor. Şimdiki bizimkiler para olmasa şey yapmıyor. Sigortaları var taksileri var her şeyi var.
K9 (49-E)	İmamları hiç değerlendirmiyorum. Çünkü herhangi bize güzel bir şey öğretmiyorlar. Devletin önüne koyduğunu bize söylüyor. Hocalar

	bağımsız olacak Allah ne demişse onu diyecek. Öyle değiller o yüzden sevmiyorum.
K10 (26-E)	Ya imamları şimdi şeye baktığımız zaman zaten yetersiz kalıyorlar. Bunu imamlar zaten benim söylememe gerek yok ki imamlar bunu kendileri de biliyorlar. Herkes bunu biliyor. Yani ama şimdi bireysel olarak onları suçlamıyorum onları tamamen sistematik olarak suçlanabilir.
K11 (58-E)	Hiç sevmiyorum. Niye sevmiyorum biliyor musun? Sevilmesi gereken insanlar, imamların görevi toplumu aydınlatmakken yani hangi konuda İslami konuda, toplumu aydınlatması gereken imamlar devletin dediğinden çıkmıyor.
K12 (18-E)	İmamlar iyisi de var kötüsü de var. Ben sevmiyorum hiçbirini.
K13 (63-E)	Ben güvenmiyorum. İnanmıyorum. Biraz önce şöyle dedim ki sen yıllarını vermişsen eğer o Kur'an'ı hatmetmişsen o Kur'an'ı öğrenmişsen işte ıı sizde ne diyorlar onların bölümleri vardır tasavvuf, hadis İslami ilimlerin hepsini öğrenmişsen yav gerek var mı her Cuma günü birileri sana yazsın desin ki sen bunu okuyasın. Yani sen özgür değilsin. Din âlimi özgür olmalıdır. Kur'an'ı özgürce söylemelidir.
K14 (20-K)	Hiç inancım yok aslında imam, şeyhler falan hiç bana doğru gelmiyor nedense bilmiyorum ama
K15 (39-K)	Valla ne diyeyim şimdiki imamlara gerçekten ıı şimdi her şey artık merkezi şey olduğu için her yerde hocaların merkezi sistemdir. O yüzden pek de bir şey diyemiyorum, güven duymak dışında danışmam da herhalde onlara güvenip de sormam da herhalde. Biraz sıkıntı var.

Çalışma grubunun ifadeleri incelendiğinde bütün katılımcıların; imamların güven vermediği, doğru konuşmadığına dair endişelerin olduğu, imamların tek kaygılarının para olduğu gibi sebeplerle imamlara karşı eleştirel bir düşünceye ve olumsuz bir yargıya ya da kanaate sahip oldukları görülmüştür. Vurgulanan önemli noktalardan biri de imamların topluma sunduğu hizmetin, devletin tekelinde olduğu, dini bilgilerin menfaatlara göre düzenlenerek sunulduğu, bölgesel problemlere yönelik hizmet sunulmadığı hususları olmuştur. Yaş gruplarına göre incelendiğinde ise anlamlı bir fark bulunmadığı görülmüştür.

8.2. Şeyh ve Mollalar

Bu başlık ile incelenmek istenen katılımcıların, araştırma sahasında güçlü bir şekilde var olagelmış şeyhlik ve mollalık kurumunu nasıl değerlendirdikleridir. Katılımcıların büyük çoğunluğu şeyh veya mollalar ile ilgili soruya olumlu yanıt vermiştir. K1 şeyhleri ve mollaların toplumun öncüsü ve düzenleyicisi olarak gördüğünü, K2, onlara

saygı duyulması gerektiğini, K3 iyi baktığını, K4 ve K5 sevdiğini, K7 Allah'ın melekleri gibi gördüğünü, K8 insanlara doğru yol gösterdiklerini, K9 insanları aydınlattığını, K6 ve K10 öncü olarak gördüğünü, K11 bu kişilerin geçmişte kaldığını, K15 onlarla konuştuğunda huzur bulduğunu ifade etmiştir.

K2, şeyhlere ve mollalara saygı duyulması gerektiğini belirtmekle birlikte bu insanların takipçileri tarafından gereğinden fazla yüceltildiğini ve bunun insanları yanlış düşüncelere sürüklediğini şöyle ifade etmiştir:

K2: Ben mütevazılık çerçevesi içerisinde gerçekten şeyhlik, şeyh diyebileceğimiz kadar mütevazı insanların bu işi yapabileceklerine ve insanların onlara saygı duyması gerektiğine inanıyorum. ...İnsanların abarttığını düşünüyorum. Rehavete kapılır her insan rehavete kapılır çünkü insanlar çok fazla saygı gösteriyor. El etek öpüyorlar işte yok bunu diriltti yok şunu diriltti karşıdaki insan psikolojik olarak istemeden şey olur. Ya ben acaba gerçekten böyle bir şey miyim ben. E bu çok üzücü. Şeyhlerden yana bir problem yok ama insanların aşırı yüklenmesi, onlarda ona sebep olduğunu düşünüyorum. Hiçbir şekilde onların kötü insanlar ya da yanlış insanlar olduğuna inanmıyorum. Çünkü kendi dinlerini kendi içlerinde yaşıyorlar.

K7, şeyh ve mollaları Allah'ın melekleri gibi gördüğünü ve onlar için hayvan kesip sadaka verdiğini şu sözler ile ifade etmiştir:

K7: Onlar Allah'ın melekleri gibidir. Onlarca insana ders veriyorlar. Ama eğer benim bir hayvanım olsa ya da sadaka verecek param olsa götürüp veririm fakirlere versin diye. Ben onları destekliyorum maddi manevi. Ama elim de yoksa ben napayım. Allah kabul etsin. Ben geçtiğimiz dönem bir inek kestim onlar için.

K12, bu konuda bir bilgisi olmadığını belirtmiştir. K13 konuya eleştirel bakarak şeyh ve mollalarla ilgilenmediğini aktarmıştır:

K13: Ya şunu ben nasıl söyleyeyim belki de ben bilgisizliğimdir. Ben, kısacası ilim takva ilendir diyor. Ben birçok şeyh ile de birçok şeyle konuşmuşum hiç öyle o kadar takvalı bir ilim de görmedim. Yıllarca bizim burada bir şeyh vardı hiçbir gün demedi ki yaşam tarzınız böyle olmalıdır. Bak hayat tarzınız böyle olmalıdır. Bak hakka hukuka bu şekilde riayet etmeli...

(sadece şunu deyip durdu) Dünya bir yayladır ölüp gideriz. Valla ben de biliyorum ölüp gidiyoruz. Öyle değil aa ben pek fazla şey etmiyorum.

K14 ise şeyh ve mollaları inandırıcı bulmadığını ifade etmiştir;

K14: Pek böyle inandırıcı gelmiyor bana ne bileyim.

Tablo 18. Şeyh ve Mollalara Bakış

KATILIMCI	Şeyh ve Mollalara Bakış
K1 (39-E)	Yani bunlar kendilerini bu işe adanmış insanlar. Hani geçmişine baksan dedelerinden geleni, dedelerinin el vermesi ile bu işi devam ettiren karşılık beklemeden bu işi yapan hani kendini rahatını çocuğunu bu işe adanmış insanlar illaki taraftarıyım.
K2 (24-K)	Ben mütevazılık çerçevesi içerisinde, gerçekten şeyhlik, şeyh diyebileceğimiz kadar mütevazı insanların bu işi yapabileceklerine ve insanların onlara saygı duyması gerektiğine inanıyorum
K3 (77-E)	Valla ben hepsine iyi bakıyorum dedikodu medikodu yok şirk mirk yok. Hepsi İslam'dır. Hepsi aynıdır benim için ve hepsi iyidir.
K4 (68-K)	Severiz onları. Hastalanınca gidiyorum. Faydası oluyor bana.
K5 (53-K)	Valla biz Şeyhleri severiz. Eski şeyhleri... Onlara hayranız. Şimdi ne molla kalmış ne şeyh kalmış.
K6 (27-K)	Dini açıdan bilgili ilim sahibi yol gösterici insanlara ihtiyaç vardır.
K7 (65-K)	Onlar Allah'ın melekleri gibidir onlarca insana ders veriyorlar. Ama eğer benim bir hayvanım olsa ya da sadaka verecek param olsa götürüp veririm fakirlere versin diye. Ben onları destekliyorum maddi manevi
K8 (72-E)	Şeyh, onların millete bir zararı yok. Onlar da dini yani dini tatbik ediyorlar bide millete diyecek ki namaz kıl orucunu tut. Yani onu diyorlar başka bir şey yok. Yani millete doğru yolu gösteriyorlar.
K9 (49-E)	Şeyh iyidir molla da iyidir. Her ikisini de severim. Toplumu aydınlatıyorlar. Toplumun inancını aydınlatıyorlar yani onlar iyidir.
K10 (26-E)	Şeyh ve mollalar her zaman öncü olmuşlardır. Her zaman insanlara yani şuuru karakteri kişiliği yani ön planda tutmalarını şey yapmışlardır yeğlemişlerdir.
K11 (58-E)	E bitti onlar canım onları artık neye değerlendireceğim ne şeyh kaldı ne molla. Keşke olsalardı.
K12 (18-E)	Ya valla abla benim onlara diyecek bir şeyim yok pek bilgim yok.
K13 (63-E)	...ben pek fazla şey etmiyorum.
K14 (20-K)	Pek böyle inandırıcı gelmiyor bana ne bileyim.
K15 (39-K)	Gittiğim zaman adamın yanına, dua ettiği zaman konuştuğu zaman beni yani tatmin ediyor. Yani inanmak değil de kanaat gibi bir şey kanaatimi getirebiliyorum. Yani tabi oruçta en son gittim çocuklarımı da götürdüm. Yani bana huzur vermişti beni tatmin etmişti yani onun okuması dua etmesi beni mutlu etmişti inandım yani açıkçası.

Katılımcıların şeyh ve mollaları nasıl değerlendirdiği incelendiğinde üç katılımcı dışında bütün yaş gruplarının onlara saygı gösterdiği görülmüştür. Şeyhler hakkında gelişen yanlış düşüncelere sebebiyet veren şeyin şeyhin kendisinden değil şeyhe tabi olan insanların şeyhleri aşırı yüceltmesinden kaynaklandığını belirten bir düşünceye rastlanmıştır. Bu düşünceyi doğrulayan tutumların izlerine diğer katılımcıların söylemlerinde rastlanmıştır. Sonuç olarak iki katılımcı güven duymadığını belirtirken bir katılımcı bu konuda bir bilgisinin olmadığını ifade etmiş diğer katılımcılar arasında bu konuda anlamlı bir farklılığın bulunmadığı tespit edilmiştir. Şeyh ve Mollalar konusunun Zaza toplumu içerisinde pozitif bir değer olarak sağlıklı bir şekilde aktarıldığı tespit edilmiştir.

8.3. Din Adamlarına Başvurma

Bu başlık altında değerlendirilen bir diğer konu, şeyh ve mollalara herhangi bir sebeple başvurulup başvurulmadığı ile ilgili olmuştur. K2, K6, K10, K12, K13, K14 herhangi bir sebep ile söz konusu kişilere başvurmadıklarını belirtmişlerdir. K2 şeyh ve mollalarla herhangi bir özel temasının olmadığını sadece onlardan karşılansınca dua istediğini ifade etmiştir. K13 bu konudaki rehberin yalnızca Kur'an-ı Kerim olması gerektiğine dikkat çekerek şunları belirtmiştir:

K13: Hiç başvurmadım inşallah da nasip olmaz. Benim şeyhim de mollamda her şeyim de Kur'an'dır.

Bununla beraber K11, geçmişte şeyhlerin kendi evlerini ziyaret ediyor oluşundan dolayı gitmeye ihtiyaç duymadığını şu sözlerle ifade etmiştir:

K11: Yok ben gitmedim. Yok, hiç gitmedim. Yani genelde o ... ıı biz çocukken dedim ya hep bizim eve gelirlerdi zikir bizim evde olurdu. Şimdi kalmadı.

K1, K3, K4, K5, K7, K8, K9 ve K15 ise hastalık, darlık, işlerin ters gitmesi, ziyaret, dini öğrenme ve hayır yapma gibi sebeplerle onları ziyaret ettiklerini belirtmişlerdir. K5 ve K7 bu hususta daha ayrıntılı bilgi vererek gitme sebeplerini ve onlarla kurduğu diyalog tarzını şu şekilde ifade etmiştir:

K5: Ziyaretlerine giderim. Ziyaret için gitmemişim ama bir darlığım olsa istiyorum ki gideyim onun duasını alayım. Çocuğum benim sözümü dinlemiyor, mesela bakıyorum rızkım daralmış, gelmiyor ben istiyorum gideyim bir şeyh olarak diyeyim şeyhim benim halim böyle böyledir. Yani herhalde onun duasına ben kendimi muhtaç hissediyorum. Ben onların büyük olduğuna yani Allah'a yakın olduklarına inanan bir insanım şeyhlerin.

K7: Evet ben her sene iki defa giderim Allah rızası için. Ziyaret amaçlı giderim. Ben giderim beni abla olarak görürler. Oğlum öldü ben rüyamda gördüm ama daha öldüğünü bilmiyordum. 3 gün kalmıştı ölümüne. 3 gün de ben rüyamda gittiğim şeyhin öldüğünü gördüm. Ben kalkıyordum onu kefenlemek için. Diyordum ki seyda seyda ben seni kefenlerim ama ben senden uzak duruyorum diyordum. Allah'ım abdestim kırılıyor ondan ben nasıl onu kefenlerim. Seyda da dönüp bana diyordu beni kefenle senin abdestin benden bozulmaz. 3 gün sonra oğlumun cenazesi geldi ben seydanın yanına gittim. O da dedi ki sen benim kardeşimsin sen rüyada aslında oğlunu kefenlemişsin. Ama son zamanlarda çok gidemiyoruz çünkü hasta. Biz gidiyoruz ayakta duruyoruz ona bakıyoruz. Lazım olduğunu düşündüğümüz şeyleri götürüyoruz. Orada bırakıyoruz, hatırını soruyoruz, dönüyoruz. O da ablama yemek verin, çay verin diyor. İkramda bulunmak istiyor. Eğer bir işim ters giderse ben yanına gidiyorum. Geçtiğimiz günlerde kızım sözlüsüyle evlenmek istediği zaman ben istemedim. O illa alacam dedi biz birbirimize pis olduk. Ben doğruyu söyleyeyim. Yine seydanın yanına gittim çünkü kızım bana zıt gidiyor kalbim onu görmek istemiyordu. Kocam beni götürdü seydanın yanına biz içeri girdik selamlaştık. Oğlu geldi dedi teyze sen ne için geldin, ben de hal mesele böyle deyip anlattım. Çocuklarımin ismini aldı onlara okudu. Sonra nişanı oldu dediler gelsinler mi istemeye dedim gelsinler. Eğer bir işim ters giderse ben hemen giderim.

Yine katılımcılardan K15 eşi ile arasının düzelmesi ve evinin huzur bulması için şeyhe gittiğini ifade etmiştir:

K15: Bak ben bu mollaya gittiğimde gerçekten evimin ını gittiğim zaman tabi önce Allah' a ama evimin huzuru, çocuklarımin huzuru, şifa istedim, huzur istedim evim için eşim için. Tabi eşimle sorunlar olduğu için ben eşim için özellikle gittim yani. E bizden uzaklaşması, ben diyordum belki onun yanına gidersem adam hoca okursa iyi olur. İyiydi de yani bize iyi gelmişti. Ya ben kanaat getirdiğim için bilmiyorum gerçekten de bize iyi gelmişti.

Tablo 19. Din Adamlarına Başvurma

KATILIMCI	Dim Adamlarının Rolü
K1 (39-E)	Şu ana kadar iki mollayı yani şeyh dediğimiz âlim, bilgili insanların yanında oldum. ...O dönemde çocuktum bana okuması için gitmiştim. Sonraki dönemde de yeğenimi götürmüştüm okusun diye.
K2 (24-K)	Evet. Evet, daha öncede şey hani bir tane molla vardı... Karşılaştığımda benim için dua eder misiniz dedim sadece bu kadardı. Çok bir başvurma söz konusu olmadı.
K3 (77-E)	Evet, ben hep gittim, ziyaret ettim, konuştum. Sonra eve geldim. Bana dinimi öğretsinler diye gittim. Hastalık için de gittim ama esas dinimi öğrenmek için gittim.
K4 (68-K)	Hastalanınca gidiyorum. Faydası oluyor bana.
K5 (53-K)	Ziyaretlerine giderim. Ziyaret için gitmemişim ama bir darlığım olsa istiyorum ki gideyim onun duasını alayım. Çocuğum benim sözümü dinlemiyor mesela bakıyorum rızkım daralmış gelmiyor ben istiyorum gideyim bir şeyh olarak diyeyim şeyhim benim halim böyle böyledir.
K6 (27-K)	Hayır.
K7 (65-K)	Evet, ben her sene iki defa giderim Allah rızası için. Ziyaret amaçlı giderim...
K8 (72-E)	Ziyaretine de gidiyorum, hasta olduğum zaman da gidiyorum. Gidiyorum yani.
K9 (49-E)	Birkaç sefer gittik. Dua etsin diye. Hastalık için gittik.
K10 (26-E)	Herhangi bir sebeple gitmedim. Zaten o yolu benimsiyordum ben. Hani zaten yollarının doğru bir yol olduğunu biliyordum ben zaten. Ziyaret etmedim hiç.
K11 (58-E)	Yok, ben gitmedim. Yok, hiç gitmedim. Yani genelde o ...ıı biz çocukken dedim ya hep bizim eve gelirlerdi, zikir bizim evde olurdu. Şimdi kalmadı.
K12 (18-E)	Gitmedim.
K13 (63-E)	Hiç vurmadım inşallah da nasip olmaz. Benim şeyhim de mollamda her şeyim de Kur'an'dır.
K14 (20-K)	İnancım olmadığı için hiç başvurmadım.
K15 (39-K)	Bak ben bu mollaya gittiğimde gerçekten evimin ııı gittiğim zaman tabi önce Allah' a ama evimin huzuru, çocuklarımla huzuru, şifa istedim, huzur istedim evim için eşim için.

Katılımcıların ifadelerinden, yaşlı ve yetişkin bireylerin hastalık, dini eğitim, sıkıntı, ziyaret vb. amaçlarla şeyh veya mollaları ziyaret ettikleri düşüncesi anlaşılmaktadır. Bununla birlikte genç yaş grubundaki katılımcılar, şeyh ve mollalara saygı duyulması gerektiği düşüncesini zihinlerinde taşıyalar da onlara herhangi bir amaçla ziyarette bulunmayı tercih etmediklerini belirtmişlerdir. Başka bir ifade ile şeyh ve molla gibi din

adamlarını ziyaret etme geleneği genç katılımcılar arasında nadiren talep görmekte ya da herhangi bir talebe konu olmamaktadır.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

“Zaza Kültüründe Değerlerin Değişimi ve Kuşaklar Arası Aktarımı Üzerine Nitel Bir Araştırma” başlıklı araştırmamız görüşme tekniği ile gerçekleştirilen, sembolik etkileşimcilik ve etnometodolojik desen ile betimsel analizin kullanıldığı nitel bir çalışmadır. Araştırmanın amacı, Türkiye’nin doğusunda yaşayan Zaza etnik topluluğunun kültürel aktarım ve değişim biçimini, genelde Sosyoloji, özelde Din Sosyolojisi açısından incelemektir. Erikson’un kişisel gelişim dönemleri esas alınarak genç, yetişkin ve yaşlı olmak üzere üç farklı yaş grubu aralığı belirlenmiştir. Buna göre; genç yaş grubu 17-30 yaş aralığı, yetişkin yaş grubu 30-60 yaş aralığı, ileri yaş grubu ise 60 yaş üzerini temsil etmektedir. Bu bağlamda genç yaş grubundan 3 kadın 2 erkek, yetişkin yaş grubundan 2 kadın 3 erkek, ileri yaş grubundan ise 2 kadın 3 erkek olmak üzere toplamda 15 kişi ile görüşülmüştür. Görüşülen kişiler, kimliklerinin bilinmesine müsaade etmemişlerdir. Bundan dolayı çalışma grubundaki kişileri isimlendirmek için katılımcı kelimesi kısaltılarak K harfi kullanılmış ve katılımcıları ayırt edebilmek için K1, K2 şeklinde rakamlar verilmiştir. Görüşme öncesi katılımcılar araştırmacının niyeti, araştırmanın amacı ve hedeflerinden haberdar edilmiştir. Bu doğrultuda ilgili yerlerden gerekli etik onay ve izinler alınmıştır.

Araştırma giriş, kavramsal ve kuramsal çerçeve, saha araştırmaları ve bulgular olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Kavramsal ve kuramsal çerçeve; kültür, din ve Zaza toplumuna dair teorik bilgilerden oluşmaktadır. Araştırmanın saha kısmının daha belirleyici olması nedeniyle kavramsal ve kuramsal çerçeve kısa tutulmuştur. Araştırmanın saha araştırmaları ve bulgular kısmında ise farklı yaş gruplarından seçilen katılımcılar; etnik tutum, gelenek ve görenekler, politik tutum, tarihsel ve dini şahsiyetler, dini değerler ve ritüeller gibi parametreler açısından incelenmiş ve karşılaştırmalı olarak analizi yapılmıştır. İnceleme sonucu toplanan veriler; Etnik Bir Kültür Olarak Zazalığa Bakış, Zaza Kültürüne Duyarlılık, Politik Tutum ve Yönelimler,

Tarihsel Şahsiyetler, Yaşlı, Yetişkin ve Genç Bireylere Bakış, Dindarlık, Zaza Toplumsallaşması ve Din, Dini Şahsiyetler, olmak üzere 8 başlık altında toplanmıştır.

İlk etapta katılımcıların, etnik bir kültür olarak Zazalık adı altında, Zaza kültürü hakkında nasıl düşündükleri, köken olarak nereye dayandırdıkları ve kendilerini Zaza olarak nitelendirip nitelendirmedikleri incelenmek istenmiştir. Katılımcılardan 13 kişi net bir şekilde Zaza olduğunu ifade etmiştir. Katılımcılardan 10 kişi ise Zazaların kendine has bir millet olduğunu belirtmiştir. Verilen cevaplar incelendiğinde Zaza toplumunun da diğer toplumlar gibi kendisini biricik gördüğü ve yer yer kendisini İslam'ın esas uygulayıcısı olarak gördüğü tespit edilmiştir. Devamında Zazaların, Türkler ve Kürtler tarafından dışlandığını hissettiklerine dair bulgulara rastlanmıştır. Bu durum toplumsal kabul hususunda duygusal bir çatışma olduğunun habercisidir. Bununla birlikte katılımcıların bir kısmının, kendilerini köken olarak Kürtlere dayandırdığı tespit edilmiştir. Bazı katılımcılar ise Kürt olarak anılmaktan veya Kürtler ile karıştırılmaktan rahatsız olduklarını belirtmiştir. Bu açıdan incelendiği zaman Zaza kültürü içerisinde kimlik ve köken konusunda da bir çatışma olduğu görülmüştür. Katılımcıların çoğunluğu; kültürün taşıyıcısı olan yaşlıların vefat etmesi, küreselleşme, çocuklara gerekli aktarımın yapılamaması, eğitim dilinin Zazaca olmaması, maddi getirisinin olmaması, Türkiye'nin ideolojik yapısı gibi nedenlerle Zaza dilinin yok olmaya yüz tuttuğu konusunda hemfikirdir. Kendini Zaza kabul etme ve ayrı bir kökene dayandırma konusunda sağlıklı bir aktarımın gerçekleştiği ve kendisini Zaza olarak tanımlamanın toplumsal bir değer olarak kalıplaştığı görülmüştür. Yine Zaza kültürü özelinde aktarılan fikirlere bakıldığında, kültürün sürekliliğini sağlama açısından gerekli olan aktarımın sağlanamadığı görülmüştür.

İkinci başlık olan Zaza Kültürüne Duyarlılık başlığı altında, Zaza gelenek ve göreneklerinin yerine getirilme sıklığı, Zazaca konuşma sıklığı ve medya takipleri incelenmek istenmiştir. Zaza gelenek ve göreneklerinin yaşanması hususunda

katılımcıların çoğunluğu, Zaza gelenek ve göreneğinin kalmadığını belirtmiştir. Ortaya çıkan sonuca göre gelenek ve göreneklerin aktarımının başarısız olduğu görülmüştür. Yine bu bağlamda ileri yaş grubunda İslami hassasiyetin etnik kültürü gölgelediği tespit edilmiştir. Yaşlı kuşakta İslami değerlerin, diğer her unsuru aşan bir güce sahip olduğu görülmüştür. Yine yaşlı kuşağın gelenek göreneği en azından gençlik döneminde yerine getirme ya da kendi çapında yerine getirmeye çalışma ve halihazırda Zazaca'yı sürekli konuşma durumunun olması ancak genç yaş grubunda iki değerde de gösterilen hassasiyetin zayıf olması, İslami değer hassasiyeti ile kültürün devamlılığının sağlanması arasında pozitif yönde bir kolerasyon olabileceği düşüncesini doğurmuştur. Zazaca konuşma sıklığı incelendiğinde ileri yaş grubunun bir kısmının Türkçe'yi bilmediği veya kısıtlı bildiği ve sürekli Zazaca konuştuğu tespit edilmiştir. Yetişkin yaş grubu çocuklar ile Türkçe konuştuğunu ancak diğer yaş grupları ile Zazaca konuştuğunu belirtmişlerdir. Genç grup ise sadece Zazaca bilmeyen yaşlı bireylerle Zazaca konuştuklarını onun dışında konuşmadıklarını belirtmişlerdir. Zazaca konusunda yaşlı yaş grubunun Türkçe bilmiyor oluşunun, dil aktarımının yok olmasının önüne geçtiği görülmüştür. Ancak bu durum, Zazaca konuşma sıklığının azalmasına engel olamamıştır. Bununla birlikte aile içinde Zazaca'nın aktarımının sağlanması açısından bir takım önlemlere başvurulduğu görülmektedir. Netice itibari ile dil konusunda aktarımın sağlandığı görülmekle birlikte bunun, yeterli güçte olmadığı saptanmıştır. Medya yolu ile kültürel aktarımın sağlanıp sağlanamadığı incelendiğinde, yaş grupları arasında anlamlı bir farklılığın bulunamadığı görülmüştür. Ancak katılımcıların çoğunun, Zazaca şarkıları sürekli olarak dinlediği tespit edilmiştir. Zazaca şarkıların, kültürel değer aktarımında önemli bir güce sahip olduğu gözlemlenen bir durum olmuştur. Ayrıca son dönemde en azından dili ve kültürü hatırlatmak adına sosyal medya sayfaları açıldığı ve bunların az da olsa ilgi gördüğü bunun dışında Zaza TV adlı

TV kanalının açılmasının ve takip ediliyor olmasının kültür aktarımı konusunda bir hassasiyet geliştirdiği görülmüştür.

Bir başka başlık olan politik tutum ve yönelimler ile katılımcıların siyasi yönelimi; şeriat, laiklik ve devlet yönetimi gibi konularda nasıl bir tavır aldıkları incelenmek istenmiştir. Siyasi yönelim açısından incelendiğinde ileri yaş grubunun dini hassasiyetleri sebebi ile AKP'yi, yetişkin yaş grubunun büyük bir kısmının genellikle kültürel hassasiyet sebebi ile HDP'yi desteklediği, diğer bir kısmın ise yine dini ve ahlaki kaygılarla muhafazakâr partileri desteklediği görülmüştür. Genç yaş grubunda ise politik belirsizliğin hâkim olduğu görülmüştür. Yetişkin yaş grubunun, içine doğdukları dönemin politik açıdan çatışma ve karmaşanın yoğun olduğu bir dönem olması, dolayısı ile siyasi yönelim odağının dinden uzaklaşmış olması muhtemeldir. Genç yaş grubunun ise ekonomik istikrarsızlıktan bunaldıkları, yenilik arayışında oldukları ancak aradıkları şeyi mevcut politik düzende bulamadıkları düşünülmüştür. Devlet yönetimi konusunda ise yaşlı ve yetişkin bireylerin şeri bir düzen istedikleri, genç kesimin ise laiklik taraftarı olduğu görülmüştür. Bu başlık altında yaşlı kesimden yetişkin kesime doğru siyasi kültür konusunda ciddi anlamda bir değişimin yaşandığı; siyasi alanda dini hassasiyetin aktarım gücünün ise ciddi oranda zayıfladığı görülmüştür.

Dördüncü başlık tarihsel şahsiyetler adı altında verilmiştir. Bu başlık ile katılımcıların bulunduğu bölgeye yakınlıkları, Zaza olmaları ve ülkenin yakın tarihindeki hareketleri ile tanınan Şeyh Said ve Seyit Rıza hakkında ne düşünüldüğü incelenmek istenmiştir. Bu hususta 3 katılımcının Şeyh Said hakkında pek bilgi sahibi olmadığı, 3 katılımcının onu, hem siyasi hem dini kimliği ile tanıdığı görülmüştür. Geri kalan katılımcılar ise dini bir kimliği olduğunu ve eylemlerinin sebebinin dini hassasiyet olduğunu ifade etmişlerdir. Bu konuda farklı yaş grupları arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Şeyh Said hakkında istisnalar olmakla beraber kültürel bir aktarımın gerçekleştiği görülmüştür. Şeyh Said, incelenen Zaza toplumu içerisinde kalıp bir değer olarak

günümüze gelmiştir. Bu değer zaman zaman mistik bir görünümde karşımıza çıkmıştır. Seyit Rıza konusunda ise her ne kadar devrimci, ehlibeyt, değerli bir âlim, harcanan bir âlim gibi söylemlere yer verildiyse de çoğunlukla hakkında yeterli bilginin olmadığı görülmüştür. Bu konuda da yaş grupları arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Bunun sebebi ileri yaş grubunun bile konuyla ilgili bilgisinin yeterli olmamasıdır.

Beşinci başlıkta; yaşlı, yetişkin ve genç bireylerin birbirlerini kültür ve din açısından nasıl değerlendirdiği incelenmek istenmiştir. Bu başlığın muhatapları daha çok genç ve ileri yaş grupları olmuştur. Yetişkin ve genç yaş grupları, istisnalar olmakla beraber yaşlıları kültürel ve dini anlamda değerli bir kaynak ve taşıyıcı olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca Zaza toplumunun yaşlılara büyük bir hürmet gösterdiği görülmüştür. Ancak yaşlı ve yetişkin yaş grubu, genç yaş grubunun hayata dair duruşlarını şaşkınlıkla karşıladıklarını bildirmekte birlikte dini ve kültürel hassasiyetlerinin olmadığı konusunda eleştirmişlerdir. Bu durum kültürel ve dini aktarımın yeterli ölçüde sağlanamadığının bir başka göstergesi olmuştur.

Altıncı başlık altında, katılımcıların; dindarlık, inanç ve ibadet konusundaki tutumları ele alınmıştır. Dindarlık tanımları ölçüldüğünde yaşlı ve yetişkin neslin dindarlığı İslamiyet özelinde tanımladığı görülmüştür. Ancak genç kuşağın, dindarlık tanımı hususunda ortak bir yargıya sahip olmadığı görülmüştür. Nitekim genç yaş grubunun bir kısmı, kavramsal tanımlamaya ihtiyaç duyarken, bir kısmı ise İslami değerler üzerinden özensiz cevaplar vermişlerdir. İnanç durumu incelendiğinde bütün katılımcıların kendilerini Müslüman olarak tanımladığı görülmüştür. İbadetleri yerine getirme sıklığında ise yaşlı katılımcıların dörtte beşinin, nafiler dâhil ibadet hassasiyeti gösterdiği görülmüştür. İbadetleri yerine getirme sıklığı, yetişkin kuşakta değişkenlik göstererek daha istikrarsız bir hale bürünmüştür. Genç kuşakta ise ibadetleri yerine getirme hususunda ciddi oranda zayıflık gösterildiği görülmüştür. Bu durum genç neslin din ve dindarlık konusunda sekülerleştiğinin bir göstergesidir. Yaşlı ve yetişkin yaş

grubu arasında dini aktarımın sağlandığı ancak genç yaş grubunda kültürel ve dini aktarımın söylemsel düzeyde kaldığı, davranışa yansıyan bir hassasiyet yaratmadığı görülmüştür.

Yedinci başlık, Zaza toplumsallaşması ve dindir. Bu başlık altında Zaza toplumunun problemlerin çözümünde dini ne oranda kullandığı, dini toplantılara katılıp katılmadığı ve yeni ilişkiler kurulurken dini hassasiyet gözetip gözetmedikleri incelenmek istenmiştir. Katılımcıların büyük çoğunluğu toplumsal problemlerin çözümünde dinin etkili olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcıların söylemlerinden Zaza toplumu için dinin geçerliliğini sürdüren kültürel bir parametre ve değişken olduğu görülmüştür. Ancak küçük bir kısım Zazaların toplumsal problemleri kendi arasında çözdüğünü ifade etmiştir. Sonuç olarak yaş grupları arasında bir farkın olmadığı ve kültürel aktarımın sekteye uğramadığı görülmüştür. Ancak burada “hükümete gitmemek, şeriata gitmek” gibi kavramların kullanılması Zaza toplumunda dinin, büyük bir otorite olduğunun ve diğer tüm unsurları aştığının göstergesi olmuştur. Yine bu noktada zaman zaman dinin de devre dışı kaldığı ve -az da olsa- tamamen kültürel ahlakın etkili olduğu süreçlerin olduğu da görülmektedir. Bununla birlikte yapılan gözlemler, yeni dönemde bu anlayışın kırılmaya başladığı ve devlet otoritesinin daha belirginleşmeye başladığı yönünde veriler sunmaktadır. Yaşlı ve yetişkin gruptaki kişilerin büyük oranda dini toplantılara katıldığı görülürken, genç kesimin dini toplantılara katılmadığı anlaşılmaktadır. Yine yukarıda tespit edilen dini hassasiyetin gençlere doğru ciddi oranda azaldığı bu noktada da gözlemlenmiştir. Sosyalleşirken dini hassasiyetten ziyade ahlakın önemli olduğuna dair vurgular yapılmış ve insan ilişkilerinde dinin etkili olup olmadığı konusunda yaş grupları arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Son olarak, dini şahsiyetler başlığı altında devletin atadığı imamlar ve medreseden yetişen şeyh ve mollaların nasıl değerlendirildiği sorulmuştur. Katılımcıların istisnasız hepsinin imamları sevmediğini ve dürüst bulmadıklarını ve onlara herhangi bir sebeple

başvurmadıklarını belirttikleri görülmüştür. İmamlar konusundaki bu negatif tutumun; yalan söylediklerine şahit olunması, para için iş yaptıklarının düşünülmesi, Kur'an'a göre değil de devletin menfaatine göre hizmet ve bilgi sunması, yöresel problemlere duyarsız kalması, bölgesel özelliklere uygun hizmet vermemesi, ilimden çok kendi keyfine odaklanması gibi sebeplerden kaynaklandığı görülmüştür. Şeyh ve mollalar konusunda ise büyük çoğunluğun, onlara hürmet gösterdiği görülmüştür. Bu hürmetin, Zaza kültüründe geçmişten bu yana şeyhlik kurumunun otorite olarak görülmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Zira her aşiretin veya ailenin kendisine danıştığı bir şeyhinin olması toplumsal bir kalıp olarak yerleşmiştir. Bu durum otorite olarak algılanan şeyhin yeni nesillerde de kendisini güçlü bir şekilde hissettirmesine sebebiyet vermiştir. Bununla birlikte şeyh ve mollaların kendilerini, rahatlıklarını hatta ailelerini yaptıkları işe adamaları, mütevazı olmaları, ilim sahibi ve yol gösterici olmaları, toplumu aydınlatmaları, huzur veren bir üsluplarının olması gibi sebeplerin geçmişten gelen bu saygıyı desteklediği görülmüştür. Sonuç olarak imamlara ve şeyh ve mollalara dair tutumlar incelendiği zaman kültürel aktarımın sağlandığı görülmüştür. Zazalar için dinin hassas bir nokta olduğu burada da görüldüğü gibi din için gösterilen hassasiyet ve emeğin de önemli olduğu ve din adamlarının ayrımında buna dikkat edildiği tespit edilmiştir. Yaşlı ve yetişkin bireylerin çoğunun imamlara herhangi bir sebeple başvurmadıkları, şeyh ve mollalara; hastalık, ziyaret, sıkıntı, dini öğrenme gibi sebeplerle başvurduklarını ancak gençlerin, söylemde hürmet gösterecek de herhangi bir sebeple onları ziyaret etmedikleri anlaşılmıştır. Bu durum dini şahsiyetlere dair tutum ve söylem hususunda genç bireylere aktarımın sağlandığı gösterse de eylem gerektiren bir hassasiyetin gelişmediğini göstermektedir.

Araştırmaya başlarken niyetimiz Zaza toplumunda farklı yaş grupları arasında dini kültürel değişimin nasıl olduğunu incelemek olmuştur. Bu sebeple özellikle araştırma sahasında bulunan toplumun içerisinde sürekli olarak gündeme gelen ve tartışma

yaratan konular da dikkate alınarak bu değişimin seyri incelenmiştir. Araştırma sonucuna belli başlı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Genel olarak ele alındığında Zaza toplumunda bazı konuların, kalıp değer olarak varlığını sürdürdüğü görölmüştür. Ancak Zaza gelenek ve görenekleri, dini hassasiyet, politik tutum ve yönelim gibi toplumun temel kültürel öğelerinin büyük değişimler gösterdiği görölmektedir. Varılan sonuç, yaşı bireylerden genç bireylere doğru, dini-kültürel değerlerin zayıfladığı ve dini-kültürel aktarımın yeterli ölçüde sağlanamadığı yönünde olmuştur. Kültürel ve dini parametrelerin nasıl çalıştığını görmek adına toplumun belli parçaları üzerinde araştırma yapmanın, Türkiye'nin doğru anlaşılması ve Türkiye'ye daha iyi hizmet edilebilmesi hususunda sağlıklı sonuçlar doğuracağı düşünölmüş, Türkiye'ye dair bölgesel bir veri sunularak literatüre mütevazı bir katkı yapılmıştır. Nitekim başta çalışma grubu olmak üzere araştırma sahasında bulunan insanların araştırmamızı pozitif karşıladığı görölmüştür. Zira toplum içerisinde genelde varlığının özelde ise yaşılan problemlerin ciddiye alındığının görölməsi, kendilerine konuşmak için bir alan yaratıldığının ve kendilerini ifade etme imkânı sunulmasının araştırma yaptığımız toplum için çok anlamlı olduğu görölmüş ve güzel tepkilerle karşılanmıştır. Bu durum Türkiye'deki her topluluğun ve her bireyin ayrı ayrı önemli olduğunun ve Türkiye'de etnik grupların daha derinden incelenmesi gerektiğinin bir göstergesi olmuştur. Etnik yapılara dair kültürel ve dini parametreler açısından araştırmalar yapılması ve bunu çalışmamızda verdiğimiz her bir başlığın altında ayrıca derinleştirilerek devam ettirilmesi gerektiği kanaatine varılmıştır. Bu bağlamda Zaza toplumunda kimlik çatışması, dini ritüellerin toplumsal yansıması, kadının konumu, kültürel aktarımın sağlanmasında sözlü geleneğin etkisi, etnik milliyetçilik ve din ilişkisi gibi çalışmalar yapılması ayrıca önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, A. (2015). Kültür ve Din. N. Akyüz, & İ. Çapcıoğlu içinde, Din Sosyolojisi (s. 393-407). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Alanoğlu, M. (2019). Zazalar. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
- Aman, F. (2012). Bronislaw Malinowski'nin Kültür Teorisi. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 135-151.
- Anık, M. (2012). Kimlik ve  okk lt rc l k Sosyolojisi. İstanbul: A ılımkıtap Yayınları.
- Anıl, H. A. (2011). Kültürel Değişme Açısından Kuşaklar Arası  atı ma. Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arabacı, C. (2017). Dersim Olayı, Bir Jakobenzim Faciası mı? Medeniyet ve Toplum, 33-103.
- Bakırcı, M. (2010). Dini ve Kültürel Değerlerin Ta ıyıcısı Olarak    Nesil. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ballıkaya, C. (2015). XIX. Yüzyıl Pozitivist D   n rlerinden Auguste Comte ve Emile Durkheim'da Din. Yüksek Lisans Tezi. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü .
- Berg, B. L., & Lune, H. (2015). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Bozbuğa, R. (2019). Kimlikle me Kav ağında Zaza Kimliği ve Zaza Hareketi. Doktora Tezi. Ankara : Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
-  ağlayan, E. (2018). Zazalar. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
-  ak, B. Y., & Buran, A. (2012). Türkiye'de Diller ve Etnik Gruplar. Ankara: Akçağ.

- Çapcıoğlu, İ. (2009). Sosyo-Politik Tutumlar ve Dindarlık İlahiyat Fakülteleri Örneğinde Bir Alan Araştırması. Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 143-180.
- Çapcıoğlu, İ. (2021). Covid-19 ya da Koronavirüs Kuşağı: Kurgu mu, Gerçeklik mi?, International Baku Scientific Research Conference, The Book of Full Texts, Volume II. Baku, Azerbaijan: Iksad Global Publications, ss. 69-772.
- Çelik, N. (2013). Max Weber'de Etnisite Kavramı . Journal of Sociology, 23-38.
- Çoştı, Y. (2009). Toplumsallaşma Kavramı Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme . Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi , 117-140.
- Demir, R. (2019). Türkiye'de Çocuk Kanallarında Yayınlanan Çizgi Flmlerde Dini ve Kültürel Değerler Eğitimi. Doktora Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Fichter, J. H. (2016). Sosyoloji Nedir. (N. Çelebi, Çev.) Ankara: Anı Yayıncılık.
- Gökalp, Z. (1999). Türkçülüğün Esasları. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Göler, M. E. (2016). Anadolu'nun İlk Tapınağı: Göbekli Tepe . Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Günay, Ü. (2014). Din Sosyolojisi. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Gürses, İ., & Kılavuz, M. (2001). Erikson'un Psiko-Sosyal Gelişim Dönemleri Teorisi Açısından Kuşaklararası Din Eğitimi ve İletişimin Önemi. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakltesi Dergisi, 20(2), 153-166.
- Güvenç, B. (1979). İnsan ve Kültür. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kaya, M. S. (2021). Zaza Kürtler. İstanbul: Dara Yayınları.
- Keskin, Y. (2004). Din ve Toplum İlişkileri Üzerine Bir Genelleme. Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 7-21.

- Kirman, M. A., & Çapcıoğlu, İ. (2015). Sekülerleşme: Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar. Ankara: Otto Yayınları.
- Koçak Turhanoglu, A. F., Suğur, N., Gönç Şavran, T., & Çetin, O. B. (2012). Sosyolojide Araştırma Yöntem ve Teknikleri. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Korkmaz, A. (2013). Değerler Sosyolojisi. Toplum Bilimleri Dergisi, 51-78.
- Kurşun, Z. (2019). Şeyh Said. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
- Kurt, A. (2012). Din Sosyolojisi. İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Kurt, G. (2008). Türkiye'de Yaşlılık Olgusuna Sosyolojik Bir Bakış (Sivas İl Örneği). Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Marshall, G. (1999). Sosyoloji Sözlüğü. (O. Akinhay, & D. Kömürcü, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Marx, K., & Friedrich, E. (2019). Din Üzerine. Ankara: Sol Yayıncılık.
- Naylor, L. L. (1996). Culture And Change; An Introduction. Greenwood Publishing Group.
- Neuman, W. L. (2006). Toplumsal Araştırma Yöntemleri I. Ankara: Yayınodası Yayıncılık.
- Okumuş, E. (2016). Toplum Bağlamında Din Kültür Etkileşimi. Turkish Studies, 269-292.
- Öncü, Ç. (2019). Kuzey İrlanda Sorunu: Etnik Milliyetçilik ve Kimlik. Yüksek Lisans Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Önder, A. T. (2019). Türkiye'nin Etnik Yapısı Halkımızın Kökenleri ve Gerçekler. Ankara: Zirve Ofset Ltd. Şti.

- Önder, M. (2017). Etnik Yapı ile Başkanlık Sistemi Arasındaki İlişkinin Tespiti ve Sistemin Ülkemizde Uygulanabilirliği. Yüksek Lisans Tezi. Niğde: Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Rousseau, J. J. (1987). Toplum Sözleşmesi. (V. Günyol, Çev.) İstanbul: Adam Yayınları
- Sarıçiçek, A. (2018). Toplumsal Değişim ve Kuşaklararası İlişkiler. Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sevgen, N. (1999). Zazalar ve Kızılbaşlar. Ankara : Kalan Yayınları.
- Smith, A. D. (2002). Ulusların Etnik Kökeni. Ankara: Dost Yayıncılık.
- Taş, K. (2018). Sosyolojik Metodoloji. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Tekin, Z. (2020). Küreselleşme Sürecinde Milli Kültür ve Gençlik. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Tezcan, M. (1984). Sosyal Kültürel Değişme. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.
- Tokgöz, N. (2011). Antalya ve Çevresinde Yaşayan 60 Yaş Üstü Yaşlıların Kuşaklararası İlişkileri Kalitatif Çalışma. Yüksek Lisans Tezi. Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Turhan, M. (2020). Kültür Değişimleri . Ankara: Altınordu Yayınları.
- Türkdoğan, O. (2015). Türk Toplumunda Zazalar ve Kürtler. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Tylor, E. B. (1871). Primitive culture: Researches into the development of mythology, philosophy, religion, art and custom. London: (Vol I) J. Murray.
- Uslu, T. (2020). Kuşaklararası Çatışma Bağlamında Gençlerin Yaşlılara Eleştireş Bakışı: Bir Örneklem, Sorunlarve Çözüm Önerileri. Uluslararası Toplum Çalışmaları Dergisi, 1054-1082.

- Varol, M. (2013). Etnik Yaklaşımlar Bağlamında Zaza Kimliği. Kimlik, Kültür ve Değişim Sürecinde Osmanlıdan Günümüze Kürtler Uluslararası Sempozyumu (s. 450-475). Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yayınları.
- Varol, M. (2015). UNESCO'nun Dil Raporlarına Göre Zazaca'nın Durumu ve Geleceği. Turkish Studies, 997-1006.
- Wach, J. (1987). Din Sosyolojisine Giriş. (B. İnandı, Çev.) Ankara: A.Ü İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Werner, E. (2012). Zazaların Dinleri Üzerine Düşünceler. II. Uluslararası Zaza Tarihi ve Kültür Sempozyumu (s. 38-55). Bingöl : Bingöl Üniversitesi Yayınları.
- Yurtsever, T. (2018). Değerler Sosyolojisi Açısından Din Kültürü e Ahlak Bilgisi Ders Müfredatının Analizi. Yüksek Lisans Tezi. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yüksel, B. (2011). Türkiye'de Diller. Yüksek Lisans Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

EKLER

Ek 1. Etik Kurul Onay Raporu

ANKARA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ALT ETİK KURULU KARAR ÖRNEĞİ

Karar Tarihi : 16/05/2022

Toplantı Sayısı : 11

Karar Sayısı : 157

157-Üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencilerinden **Ayşe Baydaş**'ın "Zaza Kimliğinin İnşasında Kültürel Değerlerin Kuşaklararası Aktarımının Karşılaştırmalı Analizi" başlıklı tezi ile ilgili "İnsan Üzerinde Yapılan Klinik Dışı Araştırmalar Başvuru Formu" Etik Kurulumuzca incelendi.

Üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencilerinden **Ayşe Baydaş**'ın "Zaza Kimliğinin İnşasında Kültürel Değerlerin Kuşaklararası Aktarımının Karşılaştırmalı Analizi" başlıklı tezinin araştırma protokolüne uyulması ve etik onay tarihinden itibaren geçerli olması koşuluyla uygulanmasının etik açıdan uygun olduğuna oy birliği ile karar verildi.

ASLININ AYNIDIR
16/05/2022

Prof. Dr. Muharrem ÖZEN
Ankara Üniversitesi
Etik Kurulu Başkanı

Ek 2. Bilgilendirilmiş Onam Formu

Bilgilendirilmiş Onam Formu

Araştırmanın Adı: "Zaza Kimliğinin İnşasında Kültürel Değerlerin Kuşaklararası Aktarımının Karşılaştırmalı Analizi"

"Sayın Gönüllü,

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Din Sosyolojisi yüksek lisans programı kapsamında planlanmış olan yukarıda adı yazılı tez çalışmasına katılmak üzere davet edilmiş bulunuyorsunuz. Bu çalışmada yer almayı kabul etmeden önce, araştırmanın ne amaçla yapılmak istendiğini anlamanız ve kararınızı bu bilgilendirme çerçevesinde özgürce vermeniz gerekmektedir. Aşağıdaki bilgileri lütfen dikkatlice okuyunuz, sorularınız olursa sorunuz ve açık yanıtlar isteyiniz. "

*Çalışmamızda, "Zaza Kimliğinin İnşasında Kültürel Değerlerin Kuşaklararası Aktarımının Karşılaştırmalı Analizi" isimli konumuz incelenecektir.

* Kendini Zaza olarak nitelendiren yaşları 18-75 arasında değişen 15 katılımcıya kartopu tekniği ile ulaşılmış olup, katılımcıların kendi rızası dahilinde, gönüllülük esasında ortalama 1 saatlik süre zarfında- görüşmeler yapılacaktır.

*Gönüllü üyelerin araştırmaya katılmaları halinde karşılaşılabilecekleri herhangi bir risk bulunmamaktadır.

*Gönüllü üyelerin araştırmaya katılmayı kabul etmemeleri ya da araştırmadan ayrılmaları durumunda herhangi bir olumsuz sonuçla karşılaşmaları da söz konusu değildir.

*Bu çalışmada yer almak tümüyle sizin isteğinize bağlıdır. Araştırmada yer almayı reddedebilirsiniz ya da başladıktan sonra yarıda bırakabilirsiniz. Bu çalışmada elde edilecek veriler –ses kaydı-demografik form- bilimsel amaçla kullanılıp, değerlendirilecektir. Araştırmadan çekilmeniz ya da araştırmacı tarafından araştırmadan çıkarılmanız halinde, sizle ilgili veriler kullanılmayacaktır. Ancak veriler bir kez anonimleştikten sonra araştırmadan çekilmeniz mümkün olmayacaktır. Sizden elde edilen tüm bilgiler gizli tutulacak, araştırma yayınlandığında da varsa kimlik bilgilerinizin gizliliği –kimliğinizi belirtip / belirtmeme isteğinize bağlı olduğundan- korunacaktır.

"Yukarıda yer alan ve araştırmaya başlanmadan önce gönüllülere verilmesi gereken bilgileri içeren metni okudum (ya da sözlü olarak dinledim). Eksik kaldığını düşündüğüm konularda sorularımı araştırmacıya sordum ve doyurucu yanıtlar aldım. Yazılı ve sözlü olarak tarafıma sunulan tüm açıklamaları ayrıntılarıyla anladığım kanısındayım. Çalışmaya katılmayı isteyip istemediğim konusunda karar vermem için yeterince zaman tanındı.

Bu koşullar altında, araştırma kapsamında elde edilen şahsıma ait bilgilerin bilimsel amaçlarla kullanılmasını, gizlilik kurallarına uyulmak kaydıyla sunulmasını ve yayınlanmasını, hiçbir baskı ve zorlama altında kalmaksızın, kendi özgür irademle kabul ettiğimi beyan ederim. "

*İlgili form iki kopya hazırlanacak, imzalı kopyalardan biri katılımcıya teslim edilecektir.

Çalışmaya katılımınız için teşekkür eder, saygılar sunarız.

Katılımcı:

..... / /

Araştırmacı:

Ayşe BAYDAŞ

Ek 3. Demografik Form

Demografik Form

Katılımcının Adı-Soyadı:

Tarih: / /

Cinsiyet: ☐ Kadın ☐ Erkek

Yaş:

Eğitim Durumu: ☐ Lisans devam ☐ Lisans ☐ Yüksek Lisans ☐ Doktora

Yaşadığınız İl:

YARI YAPILANDIRILİŞ MÜLAKAT SORULARI

1. Demografik bilgiler (yaşınız, cinsiyetiniz, eğitim durumunuz nedir?)
2. Zaza etnik kültürünü nasıl değerlendiriyorsunuz?
3. Zaza kültürüne ne oranda duyarlısınız?
4. Politik tutumunuz nedir?
5. Tarihsel şahsiyetleri nasıl değerlendirirsiniz?
6. Yaşlı, yetişkin ve genç bireylere bakış açınız nedir?
7. Dindarlık açısından kendinizi nasıl tanımlıyorsunuz sizce dindarlık nedir?
8. Sizce Zazaların toplumsallaşmasında din ne derece rol oynar?
9. Dini şahsiyetleri nasıl değerlendirirsiniz?

ÖZET

Zaza Kültüründe Değerlerin Değişimi ve Kuşaklar Arası Aktarımı Üzerine

Nitel Bir Araştırma

Yüksek Lisans Tezi

Ayşe BAYDAŞ

Danışman: Prof. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU

Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri (Din Sosyolojisi) Anabilim Dalı

Ankara 2022.

Araştırmanın temel amacı Türkiye'nin doğusunda yaşayan etnik toplumlardan Zaza toplumunun yapısını, kültürel aktarım ve değişimini incelemektir. Bu amaç ile Zaza toplumu içinde yer alan 17-30 yaş arası genç, 30-65 yaş arası yetişkin ve 65 yaş üstü yaşlı bireylerin kültürel ve dini değerleri nasıl değerlendirdikleri karşılaştırmalı bir şekilde analiz edilecektir. Bu çalışmada nitel çalışma yöntemi kullanılmış olmakla beraber sembolik etkileşimcilik ve etnometodoloji deseninden faydalanılmıştır. Çalışma grubu kartopu yöntemi ile oluşturulmuştur. Bu sebep ile 15 Zaza birey ile görüşülmüştür. Bu çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmış ve betimsel analiz ile veriler analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda genç, yetişkin ve yaşlı bireyler arasında yer yer anlamlı farklılıklar bulunmamakla birlikte önemli değişimlerin olduğu görülmüştür. Özellikle genç kesimin kültürel ve dini değerlerden uzaklaştığı var olan bağlılığın ise yaşlı kesimin varlığından kaynaklandığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Zaza, Kültür, Din, Aktarım, Değişim

ABSTRACT

A Qualitative Research on the Change and Intergenerational
Transmission of Values in Zaza Culture

Master's Thesis

Ayşe BAYDAŞ

Supervisor: Prof. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU

Graduate School of Social Science,

Department of Philosophy and Religious Sciences (Sociology of Religion)

Ankara 2022.

The main purpose of the research is to examine the structure, cultural transfer and change of the Zaza society, one of the ethnic communities living in eastern Turkey. For this purpose, it will be analyzed comparatively how young people between the ages of 17-30, adults between the ages of 30-65 and elderly individuals over the age of 65 evaluate cultural and religious values in the Zaza society. In this research, although the qualitative study method was used, symbolic interactionism and ethnomethodology pattern were used. The study group was formed by the snowball method. For this reason, 15 Zaza individuals were interviewed. In this study, semi-structured interview technique was used and data were analyzed with descriptive analysis. As a result of the research, although there are no significant differences between young, adult and elderly individuals, it has been observed that there are significant changes. It has been determined that especially the young people move away from cultural and religious values, and the existing loyalty stems from the presence of the elderly.

Key Word: Zaza, Culture, Religion, Transfer, Change.